

Museum Warsenhoeck

MUSEUMWERF

VREESWIJK

DE PLAATS VOOR DE HISTORISCHE BINNENVAART

Uitgave van de
Nieuwegeinse Musea
Jaargang 44 - Nummer 1 - 2022

Cronyck de Geyn

Colofon

Cronyck de Geyn is een gezamenlijke uitgave van de Nieuwegeinse Musea

ISSN 1384-7139

Redactie

Renée Blom, eindredacteur

Loes Slooten

Ton Vis

Wolfgang Herrlitz

“Tijdwijzer”

Berna van der Linden

Contact

cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl

Voorpagina:

Veel fotografen legden de afgelopen maanden het werk aan de Lekbrug en het wegvaren van de brug vast. Menig traantje werd weggeslikt toen de brug op een ponton langs Vreeswijk voer richting de Voorhaven bij de Beatrixsluis. Foto: Reinier van der Valk

Opmaak

Michiel Ridderikhoff

Mede mogelijk gemaakt door de gemeente Nieuwegein

Niets van deze teksten mag geheel of gedeeltelijk worden vermenigvuldigd, worden opgeslagen in een geautomatiseerd bestand en/of openbaar worden gemaakt op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever (de drie erfgoedinstellingen in Nieuwegein) p/a Geinoord 11, 3432 PE Nieuwegein.
©Copyright de drie erfgoedinstellingen in Nieuwegein

Losse nummers € 2,50

Van de redactie

Allereerst wil ik u namens de gehele redactie een heel gelukkig, maar vooral ook gezond 2022 toewensen. Daarbij de vurige wens dat Covid-19 minder bepalend zal worden in onze levens en de musea dus weer als vanouds hun deuren kunnen openen.

In deze Cronyck treft u weer artikelen aan over zeer uiteenlopende onderwerpen; van deel 3 over het de mythes rond het kerkje op Kerkveld tot het verdwijnen van de Lekbrug en van bekende rubrieken als de Tijdlijn tot ‘Op de kaart’. De redactie en zeker de auteurs hopen dat u er weer van kunt genieten.

OPROEP: Ondanks dat deze Cronyck helemaal wordt gemaakt door vrijwilligers, zijn er wel kosten aan verbonden. Het gaat dan met name om de drukkosten. Daarom biedt Cronyck de Geyn ruimte aan adverteerders. Bent u ondernemer of kent u ondernemers die de Cronyck en daarmee onze musea zouden willen steunen dan kunt u contact opnemen met de secretaris van de HKN: secretaris@museumwarsenhoeck.nl

Renée Blom
(eindredacteur)

Rectificatie

In het artikel ‘(Bijna) verdwenen erfgoed: erfgoed van de Dorpskerk te Vreeswijk’ in de Cronyck van oktober 2021 staat ten onrechte dat de kerk vermoedelijk gewijd was aan St. Barbara. Dit moet echter met zekerheid zijn: St. Nicolaas. Er is een visitatierapport uit 1565 waaruit blijkt dat St. Nicolaas de patroonheilige was van de middeleeuwse Vreeswijkse kerk. Dit blijkt uit het artikel ‘Visitatie van de kerk van Vreeswijk in 1565’ van W. Heins in Cronyck de Geyn 1991. En daarnaast wees een oplettende lezer ons er op dat op afb. 5 niet de klepel van de luidklok, maar de slinger van het uurwerk te zien is.

Inhoud

Van de redactie	2
Een iconisch beeld verdwijnt <i>Renée Blom</i>	3
Rijnhuizerbrug <i>Jaap Boersema</i>	6
‘De tijd van sokken breien is (gelukkig) voorbij!’ <i>Jacques Lemmink</i>	8
Mythes ontrafeld, verder onderzoek naar de middeleeuwse kerk op de begraafplaats Kerkveld (3) <i>Eveline de Jong</i>	12
Magnam Wadam – Grote Wade <i>Arie van Mameren</i>	15
Nieuwegein op de kaart: Jutphaas <i>Bart Jan Damstra</i>	19
Activiteiten 2022	23

Een iconisch beeld verdwijnt

Renée Blom

In de nacht van 21 op 22 november werd de Boogbrug over de Lek verwijderd. Door de komst van de ernaast gelegen Jan Blankenbrug alweer bijna 20 jaar geleden dat de laatste auto over de brug reed. In al die jaren zijn er vele pogingen gedaan de brug te behouden. Creatieve ondernemers kwamen met plannen en het burgerinitiatief Stichting Boogbrug Vianen probeerde een monumentenstatus te krijgen voor de brug.

De brug lag bij Rijnkilometer 951,700. Op 26 mei 1936 werd de brug geopend, op 5 januari 1945 bombardeerde de Royal Air Force met succes de brug en na de oorlog werd de brug herbouwd. De brug maakte deel uit van de Rijksweg A2.

Sinds de opening van de Jan Blankenbrug in 2004 is de boogbrug afgesloten voor al het verkeer. Foto: Ab Meester

*Afgelopen zomer startten de werkzaamheden op en rond de brug ter voorbereiding op het verwijderen van de brug.
Foto: Ab Meester*

Stukje bij beetje wordt de brug ontmanteld. Als één van de eerste onderdelen moesten de vangrails het ontgelden. De slijptol deed zijn werk. Foto: Fons van Leusden

Begin september wordt er al hard geknabbeld aan al het beton dat in de brug zat. Foto: Daan van Dijk

Van het wegdek is begin oktober al weinig meer over. Foto: Fons van Leusden

In de nacht van 6 op 7 november wordt er hard doorgewerkt. Een ponton van 30 bij 100 meter wordt op de millimeter nauwkeurig onder de brug gemaneuvreerd. Foto: Fons van Leusden

Iedere dag was er aan belangstelling geen gebrek. Vanaf het fietspad op de Jan Blankenbrug hebben zij goed zicht op de werkzaamheden. Foto: Fons van Leusden

Vol verwachting klopt ons hart. Zowel op de Lekboulevard als via de livestream volgen de mensen hoe de brug vandaag van zijn plek zal worden gevaren. Aan het begin van de avond wordt de operatie afgebroken vanwege een kapotte kabel, waarmee het ponton op zijn plek wordt gehouden. Veiligheid boven alles. Foto: Fons van Leusden

De aanlanding aan de Nieuwegeinse kant is helemaal verdwenen. De rode heftorens van Mammoet worden geplaatst. Hiermee zal de brug over enkele weken in zijn geheel worden opgetild en op een ponton geplaatst. Foto: Fons van Leusden

In de nacht van 21 op 22 november verloopt alles wel volgens plan en wordt de brug, de ijzeren dame, van zijn plek gevaren. Foto: Renée Blom

En daar ligt ze dan in de Voorhaven, klaar voor de sloop.
Foto: Daan van Dijk

Een iconisch en ietwat surrealistisch beeld; de ruim 6000 ton zware brug vaart langs Vreeswijk richting de Beatrixsluis.
Foto: Reinier van der Valk

Dag en nacht doen de slijptollen hun werk. In de eerste helft van december is er nog maar weinig over van de brug.
Foto: Fons van Leusden

Voor velen is dit beeld toch even wennen. Foto: Daan van Dijk

Rijnhuizerbrug

Jaap Boersema

1900

De Kromme Rijn wordt afgedamd en in 1127 wordt de Vaartsche Rijn gegraven. De oudst bekende oeververbinding hier was een vaste brug. In 1882 verschijnt er een 'wipbrug'. Met de aanleg van het Merwedekanaal verschijnen tussen Amsterdam en Gorinchem bruggen van hetzelfde type. Op topografische kaarten vinden we nu naast Vaartsche Rijn ook de nieuwe naam: Merwedekanaal.

1929

Amsterdam heeft er belang bij dat de vaarweg -met de bijnaam: Keulsche Vaart- naar Duitsland zo snel mogelijk opengebroken wordt. Dat zal begin maart geweest zijn. Een havensleepboot van de firma Goedkoop uit Amsterdam, voorzien van een ijsbrekerboeg, ploegt zich een weg richting de Lek.

1950

Cees van Dijk uit Vreeswijk voert werkzaamheden aan de oever uit met zijn werkschip de FEMMIGJE. Rechts het park rond Rijnhuizen en links twee-onder-een-dak personeelswoningen. Vanaf 1936 verdwijnt de naam Vaartsche Rijn, m.u.v. het gedeelte in Vreeswijk.

Zeventiger jaren

Hier zien we brugwachter J.P. Verspeek even poseren alvorens de brug open te draaien.

23 februari 1994

De HYDROGRAAF, bekend als 'Pakjesboot 12', wacht op genodigden, die meevaren om het appartementencomplex in het voormalige schippersinternaat te openen. Van de Rijnhuizerbrug is niets meer te zien. Wel zien we de vervangende Blauwe Brug links op de foto.

2000

Er is besloten een nieuwe fietsers- en voetgangersbrug te gaan bouwen. Het resultaat van de werkzaamheden... een verzakte tuin. Met zandzakken wordt verder wegzakken voorkomen.

'De tijd van sokken breien is (gelukkig) voorbij'!

Het Koninklijk NVvH-Vrouwennetwerk Afdeling Nieuwegein-IJsselstein (1992-2019)

Jacques Lemmink

"Vooral in deezen tijd van levensmiddelen-duurte, dienstboden nood enz. geldt voor de Huisvrouwen de eisch om zich te vereenigen". Met deze constatering halverwege de Eerste Wereldoorlog werd nogmaals de wens en de noodzaak verwoord de belangen van Nederlandse huisvrouwen te behartigen om hun isolement in de opkomende industriële maatschappij te doorbreken. Vier jaar daarvoor was op 17 december 1912 de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen (NVvH) opgericht door Anna Polak en Marie Heinen.

Het Nationaal Bureau voor Vrouwenarbeid (1901) in Den Haag. Het secretariaat van de NVvH werd vanaf 1912 gevoerd door Marie Heinen (1881-1948) en (rechts) Anna Sophia Polak (1874-1943). bron: [www.https://www.disputax.com](https://www.disputax.com), s.d.

De belangenbehartiging van NVvH bleek veel directer dan bij andere vrouwenverenigingen, die waren vaak afgeleid van het beroep, bedrijf of geloof van hun echtgenoten. Polak en Heinen beschouwden arbeid als levensvervulling voor man én vrouw. Zij bepleitten verbetering van de beroepsmogelijkheden en de arbeidsrechtelijke positie van vrouwen. De huisvrouw was immers ook een 'vakarbeider'. Vanuit de NVvH werd in 1927 de eerste Nederlandse consumentenorganisatie opgericht, het Instituut tot Voorlichting bij Huishoudelijke Arbeid (IVHA), voorloper van het huidige Keurmerkinstituut Konsumentenprodukten, dat is voortgekomen uit de NVvH.

Afdeling Nieuwegein

Tweeëneenhalve maand voor het 80-jarig bestaan van de NVvH werd op 25

september 1992 de 'Afdeling Nieuwegein' opgericht. Al in 1991 waren voorbereidingen getroffen door de inspanningen van Toos Kok-Möls (1925-2009) en Trees van der Linden (1926-2012): "Toen ik [Trees] hier [Nieuwegein] pas woonde ging ik op zoek naar zoiets als de plattelandsvrouwen. Maar dat vond ik geen succes. Ik wilde iets neutralers, iets waar mensen van alle mogelijke gezindheden komen.

Ik ging vroeger altijd al met mijn zusje mee naar bijeenkomsten van de NVvH in Brabant. Toen heb ik het plan opgevat om in Nieuwegein zo'n afdeling op te richten."

De landelijke organisatie (± 40.000 leden in ruim 200 gemeenten) bezorgde een startkapitaal van f. 550. Zeven jaar later werd de naam uitgebreid: 'NVvH, Afdeling Nieuwegein-IJsselstein'. In 2005 werd de landelijke naam gewijzigd in NVvH-Vrouwennetwerk; om zich meer te richten op jonge vrouwen én om het 'oubollige' imago van zich af te schudden. Bestuursvergaderingen werden gehouden bij de presidente, nadien voorzitter, aan huis. Achteraf omschreef Van der Linden haar taak "als een soort bouwwerk waarvan het bestuur in deze 6 jaar de fundamenteën heeft gelegd. Ik hoop dat dat fundament stevig genoeg is om onze afdeling nog jaren in stand te houden." Het bestuur vergaderde maandelijks m.u.v. de zomermaanden en van de maand februari, waarin de algemene ledenvergadering plaatsvond. De Afdeling Nieuwegein kwam bijeen in wijkactiviteitencentrum de Baten, maar in januari 2001 verkaste zij naar De Bron, waar veel bijeenkomsten zouden volgen.

In 1992 werd gestart met 35 leden. 2000, 2001 én 2006 waren topjaren met 50 à 51 leden. Vanaf 2007 nam het ledental af tot dat men in 2018/9 weer uitkwam op het peil waarmee was gestart.

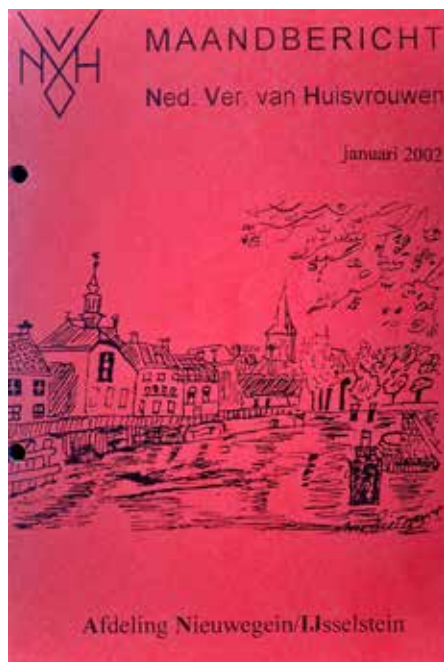
Jubilea

Jubilea van de NVvH waren hoogtepunten in het landelijk verenigingsleven. Zo waren Nieuwegeinse delegaties aanwezig bij de viering van het 85-jarig bestaan van de "kwieke oude dame" die haar zaakjes goed op orde had" met 37.000 leden,

Landelijke presidente M. Hackenberg-Buitelaar (links) installeert de eerste bestuursleden: v.l.n.r. presidente Trees van der Linden, Toos Kok-Möls (secretaresse), Joke Rinsema (pijler consumentenbelangen en milieuzaken), Truus Stappers (penningmeesteresse) en Jo Zwaag-van der Hof (ledenadministratie).

bron: Archief NVVH Koninklijk Vrouwenennetwerk, Afdeling Nieuwegein/IJsselstein, invnr 93, nr 30.

Vanaf april 1994 werd het Maandbericht voorzien van een impressietekening van Ank Rietmeijer-Verburg.

bron: Archief NVVH Koninklijk Vrouwenennetwerk, Afdeling Nieuwegein/IJsselstein, invnr 44.

1.500 bestuurders in 190 afdelingen. Het 90-jarig bestaan (2002) werd per gewest gevierd. Tijdens de viering van het 100-jarig bestaan in het Beatrix Theater (Utrecht) werd een speciaal jubileumlied ten gehore gebracht:

*“Wij vrouwen zijn lang al geen
huisvrouwen meer,
dat beeld zijn we echt nu wel kwijt.
We eisen ons deel in’t maatschapp’lijk
verkeer,
al gaat dat nog niet zonder strijd.
Maar steeds biedt de NVVH ons een
plek,
is ‘Denken & Doen’ ons kompas en
bestek,
dus zingen we blij op dit feest ons
refrein:
’t Is prachtig om honderd te zijn!!”*

bron: P. Sturm, ‘Jubileumlied 100 jaar NVVH-Vrouwenwerk’ (Denken & Doen, dec. 2012).

In 100 jaar waren huisvrouwen veranderd in ‘netwerkers’! Nieuwegeinse (bestuurs)leden hadden actief deelgenomen met ‘sfeerfoto’s’ voor een kleine tentoonstelling.

De eigen lustra werden ook altijd gevierd, al verschilde de mate waarin. De eerste lustrumviering in de Baten met 40 leden bestond uit een rondwandeling door Vreeswijk, gevolgd door een buffet in het Chinees restaurant Happy Garden (1997). Op diezelfde dag ontvingen alle leden een Kaaps Viooltje. In 2002 werd tijdens het tienjarig bestaan door 45 leden geconcludeerd dat ‘de tijd van sokken breien’ voor-

bij was. Het vijftienjarig bestaan (2007) werd sober gehouden, zodat alle leden aan het feest konden deelnemen. In 2012 werd het twintigjarig bestaan gevierd tijdens de Buitendag in het schoenmuseum in Waalwijk. Tenslotte werd het zilveren jubileum uitgebreid gevierd met een sluisenboottocht op 19 april 2017.

Activiteiten

In een landelijke enquête (1991) werd ‘de Nederlandse huisvrouw omschreven als sportief, leer- en leesgierig, creatief zelfs financieel ‘sportief’. Binnen de Afdeling Nieuwegein bleek de meeste belangstelling uit te gaan naar onderwerpen als ‘gezondheid’ (90%), ‘natuur/milieu’ (85%) en ‘actuele zaken’ (50%). De ‘positie van de vrouw’ kreeg slechts van 50% bijval, terwijl het item ‘vrouwengeschiedenis’ met 60% hoger uitviel. Het onderwerp ‘andere culturen’ kreeg aandacht van 55% van de leden; ‘filosofie’ sloot de rij met 25%. 60% van de vrouwen was bereid te helpen, 25% zei expliciet ja en 25% liet het in het midden. Zij gaven de voorkeur aan bijeenkomsten in de middag (95%), de ochtend (25%) of hele dagen (45%) maar alleen doordeweeks! Leden bleken het liefst halve dagen te participeren (90%), gevolgd door eendaagse excursies (75%). Een meerdaags binnenlands verblijf kreeg 35% steun, terwijl 20% wel eens naar het buitenland wilde.

Het was gebruikelijk een jaarprogramma op te stellen. Al vanaf het begin werden op de laatste woensdag van de maand koffieochtenden georganiseerd, eerst in Surplus, tussen 1996 en 1998 in Oorbeek, nadien in La Fuente. Vanaf 2013 werd er ook steeds vaker bij leden thuis koffie gedronken omdat sommige etablissementen niet gezellig werden gevonden.

De eerste kerstviering werd gehouden op 15 december 1992 in de Baten. Ter voorbereiding werden vaak kerststukjes gemaakt die naderhand naar zieken werden gebracht. Kerstgerelateerde onderwerpen brachten het gehoor dan in de juiste eindejaarsstemming.

Wandelen in groepsverband startte aanvang 1993 in Park Oudegein. Aan gewestelijke voor- en najaarswandelingen werd slechts beperkt deelgenomen. Verder werden er ook stadswandelingen in andere steden georganiseerd. Uiteraard

Tussen maart 1995 en januari 1999 deed de NVvH, Afdeling Nieuwegein geregeld aan promotie tijdens de Vrijwilligersmarkt, zoals op 21 maart 1998.

bron: Archief NVVH Koninklijk Vrouwenennetwerk, Afdeling Nieuwegein/IJsselstein, invnr 94.

kwamen alle Nieuwegeinse en nadien de IJsselsteinse parken ook aan bod. De eerste fietstocht vertrok in maart 1999 naar Amelisweerd. Startte ze in 1993 nog met vier wandelingen/fietstochten, het topjaar was 2006 met dertien sportieve activiteiten.

Binnen Nieuwegein/IJsselstein werden tussen 1998 en 2007 meer dan tien excursies georganiseerd. In de provincie Utrecht werden ± 60 keer bezoeken afgelegd. In de rest van Nederland werden de Nieuwegeinse/IJsselsteinse huisvrouwen in groepsverband ± 40 keer gesignaleerd, soms samen met een andere afdeling. Het karakter van de excursies varieerde sterk. Zo bezocht men de Monafabriek - 'de zuivelste verwenner' - in Woerden (1993), de Douwe-Egbertsfabriek in Utrecht (1996), maar ook exposities, musea en maatschappelijke instellingen. Niet onvermeld mogen blijven bezoeken aan de tentoonstelling '100 jaar huishouden' (1998) en die over '100 jaar wonen' (2001) in Amsterdam. Een vijftal kleine excursies over de grens werden geboekt, zoals naar de Marcienne Breiwerf fabriek in Duitsland en naar het Europees Parlement in Brussel. Ook werden groepsreizen naar Tsjechië (2001) en Oostenrijk (2002) georganiseerd.

Naast sinterklaas- en kerstvieringen werden lezingen, voordrachten en vertellingen aangeboden. Vaak werden sprekers aangezocht of boden zichzelf aan; de

onderwerpen liepen uiteen. Consumenteninformatie over zorg en gezondheid - al dan niet commercieel - kwamen regelmatig aan bod. Een voordracht over 'Zorg in alle facetten' van de legendarische Lt. Kol., 'Majoor' A.M. Bosshardt (1913-2007) van het Leger des Heils (15 maart 2000), waarbij het 'drie kwartier muisstil was', mag niet onvermeld blijven. Allerlei vormen van creativiteit werden aangeboden. Lezingen, films over landen en gewoonten werden afgewisseld door (lokale) geschiedkundige onderwerpen. Muziek en zang werden besproken en beluisterd. Presentaties over natuur en milieu waren minder in trek. Vermeldenswaardig is een bezoek in februari 1993 aan de 'groen keuken' in IJsselstein, waar milieuvriendelijk koken én het gebruik van zonne-energie werd gepromoot! Gender gerelateerde onderwerpen over bijvoorbeeld 'de positie van de vrouw' bleven beperkt. Rest te memo-

*"Nederlands vrouwen, van huis uit gewend
aan spaarzaamheid, reinheid en orde,
Uw gastvrije woning is alom bekend,
De roem van uw landaard geworden.
't Geluk en de vrede, de welvaart van 't land,
De toekomst der jong'ren, 't rust al in uw hand."*

bron: fragment uit NVVH-lied (1927).

Enigszins badinerend nieuwsbericht in de Volkskrant: "Het NVVH-Vrouwenennetwerk, beter bekend als de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen, bestaat 100 jaar. Bij wijze van verrassingscadeau ontving het vrouwenennetwerk het predicaat 'koninklijk'".

bron: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/vereniging-van-huisvrouwen-wordt-100-jaar~b902ac46/>

reren de spelmiddagen (sjoelen, Canasta, Rummy-Cup en Yahtzee), de muziekclub (vanaf 2001) en de leesclubs (1996, 2003).

Het doek valt

De Afdeling Nieuwegein werd al vanaf 1992 geconfronteerd met opheffingen van andere afdelingen. Bijna altijd bleek het gebrek aan bestuursleden de oorzaak. Net als gewone leden hadden bestuurders steeds vaker een baan, traden zij (on)vrijwillig op als mantelzorgers of vergrijsden gewoon. Het aantrekken van bestuurders was een constante zorg.

Daarenboven bestond een hardnekkig imagoprobleem. Al in 1987 had men zich afgevraagd: Is de NVvH "een groep koffiedrinkende, reisjes makende huisvrouwen zonder besef van wat er om haar heen gebeurt, of strekt haar betekenis zich uit op een breed maatschappelijk terrein waarbij burgerij en overheid niet tevergeefs een beroep hoeven te doen op haar deskundigheid als huishoudkundige en consument?" Niet vreemd dat men rond 1992 de NVvH nog betitelde als 'ouderwets'. Trees van der Linden verwoordde dat het ging om een organisatie van en voor vrouwen, die opkwam voor hun belangen maar ook ontspannende en creatieve activiteiten bood. Vijf jaar later kreeg de landelijke NVvH suggesties aangedragen voor een andere naam: 'Nieuwe Vereniging van Homanagers' of 'Nederlandse Vereniging van vrouwen en Heden'. Gevreesd werd dat het

begrip 'huisvrouw' minstens zo ouderwets overkwam als het woord plumeau. Vooral jonge vrouwen zouden worden afgeschrikt door wat werd gezien als een 'tuttclub'. Een kordaat afdelingsbestuur liet in 2002 in De Molenkruier optekenen: "Het oubollige imago van sokken breien, lakens uitzoeken, dat is er nog. Maar de vereniging is veel breder en gaat zich steeds meer naar buiten richten. De vereniging gaat zich veel meer richten op politiek, het behartigen van belangen van vrouwen en gaat meepraten over allerlei ontwikkelingen. De landelijke organisatie vertegenwoordigt heel veel vrouwen en kan namens hen een vuist maken richting de politiek".

Aanvang maart 2004 viel bij 153 afdelingen (20.000 leden) een brief op de mat. De financiële problemen werden bevestigd, maar van opheffing was geen sprake! Reorganisatie en bezuinigingen boden uitkomst. Een nieuwe start verhinderde niet dat in augustus 2006 werd geconstateerd dat zelfs grotere afdelingen sneuvelden. Het NVvH-Vrouwennetwerk raakte zo in 2009 opnieuw in de problemen. Waren in de zeventiger jaren ± 75.000 vrouwen lid, in 2012 waren dat er nog maar 25.000. De groei was eruit. De maatschappij veranderde en werd complexer. Afnemende collectieve binding verloor het van een groeiende welvaart en een toenemende individualiteit. Leegloop van traditionele vrouwenorganisaties was het gevolg. Met het 100-jarig bestaan in zicht werd er nogmaals gereorganiseerd. Structuurwijzigingen zouden de samenwerking tussen afdelingen en algemeen bestuur moeten bevorderen, zo was de gedachte. Per 1 november 2012 werden alle gewesten officieel opgeheven; afdelingen sloten zich aan in regio's.

Vanaf 2013 werd het nieuwe bekroonde logo (2012) ook afgedrukt in het Maandbericht

Op 27 september 2021 - 29 jaar en twee dagen ná oprichting - droeg het liquidatiebestuur, bestaande uit v.l.n.r. C. Kok-van Wieringen (oud-penningmeester), M.J. Kuipéri-van Rennes (oud-secretaris) en M. van Rummelen-Hoogland (voorheen Redactie van het Maandbericht) het archief van de Afdeling Nieuwegein/IJsselstein (1992-2019) formeel over aan de gemeente Nieuwegein. Het archief zal worden beheerd in de archiefbewaarpplaats van Nieuwegein (Het Utrechts Archief).

In 2014 werd het NVVH-Vrouwennetwerk nogmaals op een nieuwe leest geschoeid. Van Dieny Scheffer, voorzitter van het landelijk bestuur én lid van de Afdeling Nieuwegein/IJsselstein kreeg het afdelingsbestuur op 19 november 2014 een persoonlijke toelichting: "Hoe versterken we met elkaar ons VROUWENNETWERK" en wat kan de bijdrage zijn van het landelijk bestuur? Investeren in bestuurswerk werd aantrekkelijker gemaakt en het cursusaanbod werd versterkt. Financiële verzelfstandiging van en financiële steun voor kleine afdelingen zoals Nieuwegein/IJsselstein, stond sindsdien hoog op de agenda van het landelijk bestuur.

Achteraf bleek dat de landelijke ledenvergadering van 2014 de laatste was waar de afdeling Nieuwegein/IJsselstein zich liet vertegenwoordigen. De Maandberichten berichtten steeds minder over het Vrouwennetwerk; de inhoud beperkte zich tot verslagen van eigen activiteiten. Werd in 2017 nog het zilveren jubileum (2017) gevierd, een jaar later vond de allerlaatste Buitendag plaats tijdens een High Tea in Vianen.

"Op onze jaarvergadering van 13 maart 2019 zal het bestuur, met grote spijt, voorstellen de activiteiten van onze afdeling per 1 juni 2019 te staken ...". Conform de landelijke regels werd de afdeling aan het einde van het jaar formeel opgeheven.

Het fenomeen waarmee zij vanaf haar oprichting regelmatig werd geconfronteerd, overkwam nu ook haarzelf: binnen een afnemend, vergrijzend ledenbestand was geen bestuurslid meer te vinden. Op 31 december 2019 viel definitief het doek voor de Afdeling Nieuwegein/IJsselstein van het Koninklijk NVvH-Vrouwennetwerk dat zich als landelijke vereniging tot op de dag van vandaag weet te handhaven!

Mythes ontrafeld, verder onderzoek naar de middeleeuwse kerk op de begraafplaats Kerkveld (3)

Eveline de Jong

In het oktobernummer 2019 van het tijdschrift Vitruvius is door René van der Mark een artikel gepubliceerd onder de titel "Begraafplaats Kerkveld; een levend monument". Het artikel gaat over het onderzoek naar de aard en ontwikkeling van de middeleeuwse kerk en de begraafplaats op het Kerkveld van Jutphaas. Dit heeft tot nieuwe inzichten geleid t.o.v. bestaande publicaties. Een samenvatting van dit onderzoek wordt in drie artikelen in Cronyck de Geyn beschreven. In deze aflevering wordt uitgebreider ingegaan op hoe de kerk eruitzag.

Afb. 1a, 1b, 1c: Links de kopergravure van Hendrik Spilman (part. Collectie), midden een anonieme tekening uit 1744 (bron Rijksmuseum Het Catharijneconvent) en rechts de tekening van J.J. de Geer van Rijnhuizen uit 1777 (bron Het Utrechts Archief).

Om een beeld te krijgen van hoe de kerk er uit zag, zijn we aangewezen op kaartmateriaal en tekeningen uit de 17^e en 18^e eeuw. De oudst bekende afbeeldingen zijn schetsmatige tekeningen op landmeetkaarten uit 1626, 1661 en 1795. Deze tekeningen verschillen onderling nogal. De kerk wordt dan weer afgebeeld met een spitse toren, dan weer met een stompe spits. Hiermee gaat het niet lukken om een betrouwbaar beeld van de kerk te krijgen. Daarnaast zijn er ook nog prenten, maar die verschillen onderling nogal van kwaliteit. De ene tekenaar is de ander niet en er zijn veel fantasie afbeeldingen. Eén van de beste en de meest betrouwbare tekenaar is toch wel Jan de Beijer. Hendrik Spilman geeft in 1744 een kopergravure uit naar een tekening van Jan de Beijer (afb. 1a). Daarnaast vinden we in het archief van het Rijksmuseum Het Catharijneconvent een anonieme tekening uit 1744 (afb. 1b). Op deze beide afbeeldingen zijn duidelijk elementen van een Romaanse kerk (schip en priesterkoor) te zien met de in 1407 aangebouwde gotische transeptsarmen en een bakstenen toren, waarbij de vensters dicht gezet zijn.

Ook is goed te zien dat het schip verlaagd is, alsmede de aanbouw van een consistoriekamer (tussen 1706 en 1708). Tevens is er een betrouwbare tekening van de hand van J.J. de Geer van Rijnhuizen uit 1777 (afb. 1c). Hij tekent rechts van de kerk namelijk een huis, dat hoewel gesloopt rond 1970, op oude foto's nog te herkennen is. Prenten o.a. van L.P. Serrurier uit 1646 en Stellingwerf 1720 alsmede een anonieme tekening uit 1650 beschouwen we verder als zijnde fantasietekeningen en niet accuraat.

Uit deze afbeeldingen kunnen we nu het volgende beeld reconstrueren. Hoe deze kerk zich verder ontwikkelde is alleen te herleiden uit indirecte bronnen.

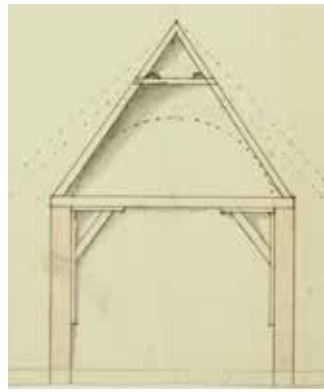
Koor en schip

We weten dat er vanaf 1165 sprake is van een kerk, die vanaf 1217 gewijd is aan de Heilige St. Nikolaas. Dit kerkje is gebouwd als eenvoudig zaalkerkje met priesterkoor en was opgetrokken uit tufsteen. Op de bovengenoemde prenten is te zien dat dit kerkje romaanse stijlkenmerken vertoont. Op afb. 2 zien we een priesterkoor met een rechte afsluiting

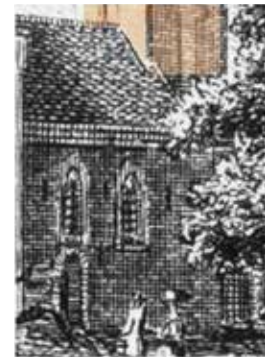
met daarin een rondvenster en de gevel bestaat uit twee traveeën, die verbonden zijn met een rondboogfries, hetgeen een romaans stijlkenmerk is. Ter verduidelijking; een travee is een vlak in de gevel, dat zich in de lengterichting herhaalt.

Het schip bestaat uit vijf traveeën en vijf rondboogvensters, waarbij ook een kleine doorgang in de noordgevel is te zien. Deze doorgang wordt in vergelijkende 12^e - eeuwse dorpskerken zoals Doorn, Oosterland en Wadenhoijen gezien als een Romaanse doorgang voor de bouw van de toren.

Vervolgens blijkt uit diverse kerktekeningen dat er vanaf 1583 herhaaldelijk onderhoud aan de kerk gepleegd wordt. Een visitatierapport uit 1593 (kort na de reformatie in 1590) maakt melding dat de kerk in goede staat is, waarbij de spits van de toren ook is herbouwd. Een document uit 1606 bevestigt nogmaals de goede staat van de kerk. In opdracht van Pieter de Malapert en Carel de Geer van Rijnhuizen wordt in 1706 een visitatierapport opgesteld. De kerk is er dan niet best aan toe. Tussen 1707 en 1708 vinden om-

Afb.2: Het Romaanse priesterkoor (links op de kopergravure van Spilman en rechts in doorsnede op de opmeting uit 1706).

Afb.3: Links het koor van de kerk in Doorn met zes traveeën (foto auteur), waarbij de vensters in de jaren 1930 zijn verdubbeld; rechts het koor van de kerk op de kopergravure van Spilman (1744).

Afb.4: Links het restant van de toren in de jaren vijftig van de 20^e eeuw en rechts de toren op de kopergravure van Spilman uit 1744.

Afb.5: Links de noordelijke transeptarm van Spilman en rechts de tekening van J.J. de Geer van Rijnhuizen.

vangrijke werkzaamheden aan het schip plaatst. Het dak wordt verlaagd, de kap vernieuwd, en het tufsteen van het schip wordt vervangen door baksteen. Hierdoor weten we dat naast het koor ook het schip uit tufsteen was opgetrokken. Aan de hand van bouwsporen op de toren, die o.a. te zien zijn op de tekening van de Beijer, weten we dat het schip hoger was dan het koor.

Uit een beschrijving in 1810 kunnen we lezen dat het koor van de kerk is overdekt met een stenen tongewelf en het schip en de transeptarmen zijn overdekt met een eikenhouten platte zoldering. De zoldering in het schip en de transeptarmen zijn tot stand gekomen tijdens de verbouwing van 1707 en 1708. Het tongewelf in het koor weerspiegelt nog de oorspronkelijke middeleeuwse situatie. Aanvankelijk zal er ook een tongewelf geweest zijn in het schip, voor de transeptarmen is dit onduidelijk. In datzelfde jaar wordt ook de kerkvloer verhoogd en geëgaliseerd.

Toren

Het gebouwtje dat thans nog te zien is op de begraafplaats is het zogenaamde baarhuisje en is het restant van de toren van de kerk. Dit gebouwtje heeft een afmeting van 5,2 bij 5,65 meter. De oorspronkelijke toegang tot de toren en kerk is aan de westzijde nog aanwezig en is versierd met een rondboog met drie naar binnen toe verspringende bogen. Gebaseerd op het formaat van de baksteen en het metselverband, alsmede de fraaie rondboog, kan de toren gedateerd worden in de late 13^e of begin 14^e eeuw. In het archief van het dorpsbestuur van de gemeente Jutphaas uit 1601 staat beschreven dat de toren een hoogte had van 22 meter en bestond uit drie geledingen. De eerste verdieping laat rondom blinde nissen zien en op de tweede verdieping zien we de galmgaten. Hoe de oorspronkelijke spits eruit zag weten we niet. Deze is meerdere malen vervangen en daarvan zijn geen verdere beschrijvingen van bekend.

In 1674 woedt er een zware zomerstorm, waarbij o.a. het schip van de Utrechtse Domkerk instort. Ook de St. Nicolaaskerk in Jutphaas ontkomt niet aan schade. De toren heeft het moeten ontgelden. Uit de kerkennotulen van 1679 weten we dat het dak lekt en de klokkenstoel in zeer zorgelijke staat verkeerd, waarbij in 1680 de klokkentoren daadwerkelijk instort. In 1733 geeft de patroon van de kerk Jan Jacob de Geer van Rijnhuizen (1714-1781) opdracht om op zijn kosten de toren te herstellen.

Transeptarmen

Jutphaas krijgt in 1407 een tweede pastoor. Dat wordt na Albert Cooper Arent van Rijn. Onder hun leiding verfraaien ze de kerk met de dan in de mode zijnde transeptarmen in gotische stijl, waarbij het muurwerk alsmede het dak van het schip aangepast moeten worden. Ook Albert Coper krijgt een eigen pastorie. Dit is de huidige Oude Pastorie op de kop van het Kerkveld aan de Nedereindseweg.

Consistoriekamer

Uit het familiearchief van De Geer van Jutphaas vinden we stukken dat er tussen 1706 en 1708 flink verbouwd wordt. Er wordt o.a. aan de noordgevel een consistoriekamer gebouwd. Dit is een klein rechthoekig 1-laags gebouwtje.

Hoe het verder gaat

De kerk vergt echter zo veel onderhoud, dat men in 1819 besluit een nieuwe Hervormde kerk te bouwen, de huidige Dorpskerk aan de Nedereindseweg. In 1820 wordt de ruim 600 jaar oude St. Nicolaaskerk op het Kerkveld gesloopt. Wat overblijft is een restant van de toren, dat een baarhuisje wordt. Het terrein wordt dan ingericht als begraafplaats voor de Hervormde Gemeente.

Conclusie

Op basis van het bovenstaande kunnen we een aantal faseringen in de ontwikkeling van de kerk reconstrueren (afb.6).

Fase 1 Een romaans zaalkerkje, gebouwd uit tufsteen, bestaande uit een schip met priesterkoor daterende uit late 11^e of eerste helft 12^e eeuw (zwart op afb. 6).

Fase 2 toevoeging van een bakstenen toren op het einde van de 13^e eeuw of het begin van de 14^e eeuw (blauw op afb. 6).

Fase 3 In 1407 wordt het schip verlaagd en de gotische transeptarmen toegevoegd (rood op afb. 6).

Fase 4 Tussen 1706 en 1708 wordt het schip nogmaals verlaagd, de kap vervangen en worden schip en transeptarmen voorzien van een balkenzoldering. Daarnaast wordt het tufsteen van het schip vervangen door baksteen en de consistoriekamer wordt aangebouwd (geel op afb. 6).

Afb.6: Reconstructie fasering (tekening R. van der Mark).

Op basis van het onderzoek is in 2012 een eerste poging gedaan om een schaalmodel van de Romaanse kerk en toren te maken (zie afb.7). We zien hier het model uitgewerkt in vier traveeën, dat nog

Afb.7: Schaalmodel 1:100 uit 2012
Romaanse kerk met toren.

gebaseerd is op de foutieve publicaties als zijnde dat de kerk een lengte had van 20 meter.

Deze drie delen zijn het resultaat van jarenlang gegevens verzamelen, reconstructies maken en nieuwe inzichten ontwikkelen. De volgorde van binnenkomst van allerlei bronnen zoals uit archiefonderzoek komen nu eenmaal niet chronologisch binnen. Er kan zeker gesteld worden dat dit onderzoek verschillende mythes ontrafeld heeft, die hieronder nog even op een rijtje worden gezet.

Is de kerk 9^e-eeuws? Nee, dat is niet aanemelijk op basis van archeologische of historische bronnen. We weten dat de eerste vermelding van een kerk dateert uit 1165, die in 1217 gewijd wordt aan de Heilige St. Nicolaas. De verering van deze heilige wordt vanaf de late 11^e eeuw in Europa verspreid. Eveneens wordt het gebied Jutphaas tussen 1060-1076 pas ontgonnen. Het lijkt daarom niet logisch dat er in de 9^e eeuw al een kerk of kerspel aanwezig was in deze wildernis.

Is er sprake van een omgrachting van een terp? Er is geen terp ontstaan door het graven van een omgrachting. Hoe de terp wel is ontstaan, moet verder onderzoek nog uitwijzen. Wel is bekend dat het terrein in de 19^e eeuw verschillende keren is opgehoogd. Mocht er sprake zijn van een middeleeuwse terp, dan zal deze aanzienlijk lager zijn geweest dan de huidige terp. De omgrachting blijkt in werkelijkheid een sloot te zijn, die te dateren is in de 19^e eeuw. Bij Koninklijk Besluit mag vanaf 1829 niet meer in de kerk begraven worden en begraafplaatsen moeten buiten de bebouwde kom aangelegd worden. Uitzondering zijn de begraafplaatsen, die al binnen de bebouwde kom lagen. De NH Kerk besluit daarom in 1829 een schei-

ding d.m.v. een sloot te maken tussen begraafplaats en bebouwde kom, zodat deze fysiek buiten de bebouwde kom komt te liggen.

Wat is de maatvoering van de plattegrond van de kerk? De totale afmeting van de kerk, d.w.z. schip en koor, is 33 meter. Dit in tegenstelling tot de veelal gepubliceerde 20 meter. Historische bronnen vermelden de maatvoering in voeten. De foutieve afmeting is ontstaan door het verkeerd omrekenen van voeten naar meters én het door elkaar halen in diverse teksten van begrippen als kerk, schip, met of zonder koor en toren.

Hoe zag de kerk eruit? Op basis van zowel historische beschrijvingen als een selectie van verscheidene prenten is het mogelijk geworden een beeld te maken van hoe de kerk er heeft uitgezien en hoe deze zich in grote lijnen heeft ontwikkeld.

Het verhaal is zeker niet af. Ontsluiting van verdere bronnen en archeologisch onderzoek zullen in de toekomst weer andere inzichten geven. Op dit moment wordt er aan een nieuw schaalmodel gewerkt op basis van al deze nieuw verzamelde gegevens. Dat het Kerkveld met begraafplaats een unieke plek is in Nieuwegein hoeft geen betoog. Voor wie geïnteresseerd is kan de Historische Kring op verzoek rondwandelingen en lezingen verzorgen.

Magnam Wadam – Grote Wade

Arie van Mameren

Het zal u misschien opgevallen zijn dat straatnamen in de wijken van Nieuwegein vaak een bepaald thema hebben. Voorbeelden hiervan zijn onder andere: namen van rivieren in Vreeswijk, namen van bomen in Zandveld, namen van edelstenen in Batau, namen van schrijvers in Galecop en namen van muziekinstrumenten in Zuilenstein. Maar ook straatnamen met eenzelfde achtervoegsel zoals in Fokkesteeg op “veste” en “schans” of in Plettenburg op “haven”. De straatnamen op het bedrijventerrein Liesbosch hebben als achtervoegsel “wade”.

Wat is een “wade”?

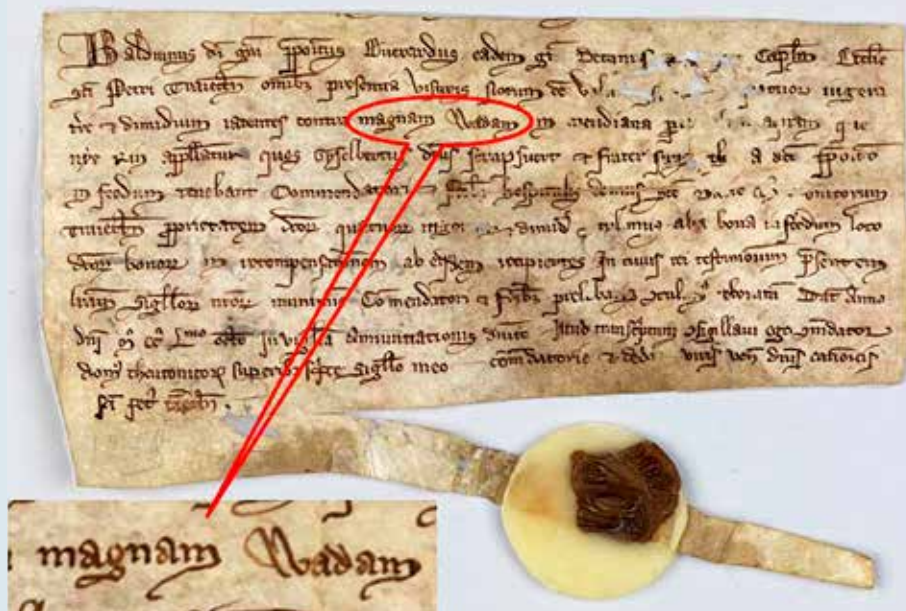
“Wade” is synoniem aan “Waai”, “Waal” en “Wiel” en wordt in Utrecht vaak gebruikt voor plaatsen waar een rivierdijk doorgebroken is en waar door het binnenstromen van het water de grond weggeslagen wordt en er nadien een met water gevuld gat, van soms vele meters diep, achterblijft.

Zo beschrijft Antonius Matthaeus III in 1689 over een rechtsgeding uit 1324: ‘... dat geschoerd was ene wade inden dijk van der Lecken in Lopikerweert beneden Jaarsvelt ...’ (blz. 534).

Het betreft hier een rechtsgeding over een dijkdoorbraak bij Jaarsveld in 1322.

Bij veldnamen in het (voormalig) gebied van de gemeente Jutphaas is er op de grens van de buurten Merwedekanaalzone en bedrijvengebied Kanaleneiland Zuid (Westraven) één die erg opvalt en dat is de “Waai(kuil) – Waaikamp”. (Tot 1 januari 1954 behoorden delen van Kanaleneiland, Rivierenwijk, Hoog- en Westraven tot de gemeente Jutphaas.) Waarom is deze naam opvallend? De veldnaam “Waai(kuil)” – Waaikamp” duidt er dus op dat hier een wade heeft gelegen en dat is het geval.

Al in het jaar 1259 wordt gesproken over de “Grote Wade”. In een document van het Kapittel van Sint Pieter, bewaart in Het Utrechts Archief, wordt de “Grote Wade” genoemd. Het Utrechts Archief beschrijft het document als volgt: *‘Proost en kapittel belenen het Duitse huis te Utrecht met 4 1/2 morgen ten zuiden bij de “magnam wadam” over den Nyen Rin, die vroeger door de proost aan Ghiselbertus Scarpsvert en zijn broeder Diderik in leen waren gegeven, in ruil voor andere goederen, aan het kapittel door het Duitse huis in leen gegeven. (Afschrift, bezegeld door de kommandeur van het Duitse huis.), 1259 mrt. 24.’*

Bron: HUA, Kapittel van Sint Pieter. Inv. 928

Hoe kan deze wade ontstaan zijn?

Kijken wij in onze eigen omgeving dan zijn nog veel van deze “Waden”, “Waaien”, “Walen” of “Wielen” te vinden. Zelfs in Nieuwegein; in de Doorslag ten noorden van de IJsselsteinseweg vlakbij de kruising met de Stormvogel. In het verleden werd dit ‘De Oude Waaikuil’ of ‘de Waaikuil’ genoemd. In Hoog-Zandveld is mogelijk de Rietput ook oorspronkelijk een “Waai”.

Wanneer deze twee ontstaan zijn is niet bekend. Wel worden drie dijkdoorbraken genoemd in 1321 namelijk bij Vreeswijk, bij het Gein en bij het IJsselveld. Maar of ze hiervan de restanten zijn is niet duidelijk.

Bij Het Klaphek bevindt zich ook een waaikuil in de bocht onder aan de dijk bij de grenspalen van de Hoogheemraadschappen van de Lekdijk Bovendams en Benedendams (mogelijk in 1374 dijkdoor-

braak en mogelijk in 1672 moedwillig doorsteken van de dijk).

Langs de Noordelijke Lekdijk tussen Amerongen en Schoonhoven zijn op veel plaatsen de dijk doorgebroken ten gevolge of door hoog water, of door ijsgang of door slecht onderhoud, of door dijkverzakking of doorgestoken tijdens oorlogshandelingen.

Zo brak onder andere in 1321 en 1322 de dijk door bij Vreeswijk en Jaarsveld, in 1496 en 1624 bij Tull en ’t Waal, in 1672 bij Willige Langerak (moedwillig), in 1747 bij Wijk bij Duurstede (dijkverzakking) en in 1751 op drie plaatsen in de omgeving van Jaarsveld.

Zoals beschreven ontstaat een wade vaak bij een dijkdoorbraak.

Op historische kaarten waar de “Grote Wade” op staat afgebeeld ligt deze ten westen van de Vaartse Rijn, nu het Merwedekanaal. Als de “Grote Wade” het gevolg is geweest van een dijk (kade) doorbraak, dan moet het water vanuit het

Waai bij IJsselsteinseweg. Foto: auteur. Mei 2021

Waai bij Het Klaphek. Foto: auteur. Mei 2021

oosten zijn gekomen en de dijk (kade) hebben doorbroken of over de dijk (kade) geslagen zijn om zo de “Grote Wade” te laten ontstaan.

Wanneer zou dat dan bij de Vaartse Rijn hebben kunnen gebeuren?

Het eerste stuk van de Vaartse Rijn liep van de Tolsteeg in Utrecht tot aan de Randijk in de Doorslag is gegraven tussen 1122 en 1148 en een eerste vermelding van de wade komt uit 1259. Tussen 1122 en 1259 kan er een dijk (kade) doorbraak van de Vaartse Rijn geweest zijn.

En dat is best mogelijk want in die periode hebben zich zeker vier grote stormvloed en vier doorbraken van de Noordelijke Lekdijk voorgedaan die ook gevolgen hebben gehad voor de stad Utrecht en haar omgeving.

Om te begrijpen welke invloed met name de stormvloed hebben gehad op het Noord-Nederlandse landschap moeten we eerst kijken hoe dat er voor het einde van de 12de eeuw globaal uitzag. Waar nu de Waddeneilanden liggen lag een bijna ononderbroken duinenrij. Daarachter een gebied met wadden en slikken. Daar waar nu ongeveer de Afsluitdijk ligt lag een enorm groot gebied van veenmos (veenmoeras) doorsneden door kleine getijde stroompjes en er lag tussen Texel en Medemblik een groot woud, het Creiler Woud.

Stormvloed en dijkdoorbraken tussen 1122 en 1259

Welke stormvloed en dijkdoorbraken tussen de jaren 1122 en 1259 kunnen ook gevolgen hebben gehad voor Utrecht en omgeving en hebben mogelijk de “Grote Wade” doen ontstaan?

Bij de *Allerheiligenvloed* op 1 en 2 november 1170 werden grote delen van Noord-Nederland overstroomd. Het veenmoeras wordt over grote delen weggeslagen en het Creiler Woud wordt verzwolgen door de zee.

Het gehele gebied tussen de duinen en de Utrechtse heuvelrug staat blank. Vrijwel de gehele kop van Noord-Holland wordt weggevaagd.

Volgens de *Annalen van Egmond* (Latijn: *Annales Egmondenses*, ontstaan ca. 1110-1205, vormen de oudste geschiedschrijving van en over Holland) trad er zelfs eb en vloed op in de stad Utrecht. Er zou daar een zeevis (een bolk) zijn gevangen.

Bij de *Sint-Nicolaasvloed* op 5 december 1196 worden grote delen van Noord-Nederland en het Zuiderzeegebied weer overstroomd. De stormvloed van 1170 heeft een begin gemaakt met het wegslaan van grote veengebieden, deze stormvloed maakt het alleen maar erger. Bij de *Stormvloed* van 1214 (datum niet bekend) wordt heel Nederland getroffen, niet alleen overstromen grote delen van Zuid-Nederland, maar ook wordt het noorden van Nederland opnieuw getroffen. In heel Nederland zorgt deze stormvloed ook weer voor afslag van veengebieden. Bij de *Sint-Marcusvloed* op 16 januari 1219 worden, net als in 1170, in 1196 en in 1214, grote delen van Noord-Nederland en het Zuiderzeegebied overstroomd.

Binnen 50 jaar hebben zich dus vier grote stormvloed voorgedaan en elk van deze stormvloed hebben grote gevolgen gehad. Het landschap van, met name, Noord-Nederland is in 50 jaar tijd ingrijpend veranderd.

Maar ook doorbraken van de Noordelijke Lekdijk tussen Wijk bij Duurstede en

Vreeswijk kunnen de wade hebben doen ontstaan.

Vanaf het moment dat de Lek bedijking kreeg (vanaf ca. 1080), komt er een beetje veiligheid voor de bewoners. De landerijen onder de stad Utrecht krijgen daardoor niet meer met jaarlijkse wateroverlast in het voorjaar te maken.

Tegenwoordig zien wij een overstroming bijna altijd als een ‘ramp’ maar dat lag in vroeger tijd misschien toch iets genuanceerder. Als men in de zomer de grond droog kan houden met eenvoudige kaden en in de winter/voorjaar laten overstromen voor een laagje vruchtbare klei dan was het misschien geen ‘ramp’ maar wellicht een ‘zegen’.

Na de afdamming van de Kromme Rijn in 1122 bij Wijk bij Duurstede krijgt de Lek meer water te verwerken wat aanleiding is om langs de Lek een dijk aan te leggen. Bij deze dijk moeten we ons niet voorstellen een dijk zoals die er nu ligt, hoog, zwaar en breed, maar meer een verhoogde kade. Het was deels een aaneenschakeling en verbetering van bestaande kaden en andere werken.

Door het grote hoogteverschil tussen de waterstand in de Lek en het achterliggende land is de dijk van groot belang. Bij een doorbraak van de Noordelijke Lekdijk stroomt het rivierwater met hoge snelheid naar de lager gelegen gebieden van Utrecht en Holland. De 32 kilometer lange Lekdijk tussen Amerongen en Vreeswijk ligt deels op een slappe veenachtige, maar ook op een zandige ondergrond en heeft te kampen met verzakkingen.

Staat een dijk op een zandige ondergrond dan kan er kwel ontstaan. Het water van de hoger gelegen rivier kruipt onder de dijk door en vormt als het ware kleine

kanaaltjes. Het water kan aan de binnenkant van de dijk als een wel weer aan de oppervlakte komen. Langzamerhand worden de kanaaltjes groter en spoelt er ook zand mee uit de wel. Dit proces zorgt er op den duur voor dat de dijk ondermijnd wordt en in kan zakken.

De Lekdijk ten westen van Vreeswijk staat al sinds de middeleeuwen bekend als een gevaarlijke 'zinkdijk'.

Ten oosten van Vreeswijk komt veel kwel voor. Door de aanleg van kweldammen aan de binnenkant van de dijk wordt ervoor gezorgd dat de waterstand van de rivier en de waterstand binnen de kweldam bijna even hoog komt te staan. Dit zorgt voor tegendruk en daarmee kan het uitspoelen van het zand worden tegengegaan.

Op een detail van de kaart van de Lekdijk Bovendams uit 1876, blad 16, zijn drie van dergelijke kweldammen te zien.

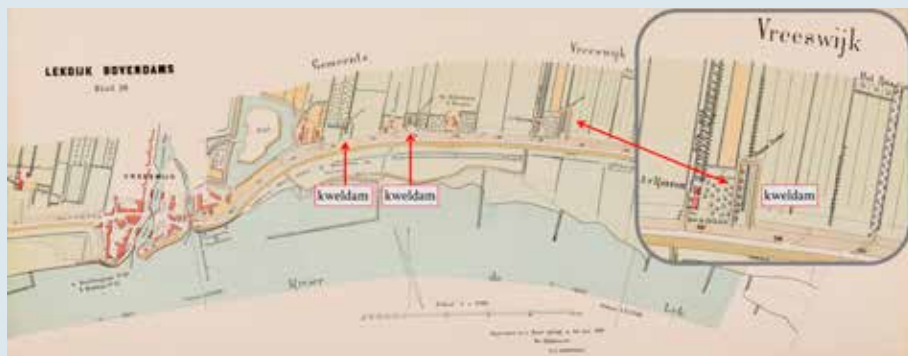
Door de aanleg van de Prinses Beatrixsluis, de latere uitbreiding met een derde kolk en verbreding van de Voorhaven en zijn al deze kweldammen verdwenen. Op een luchtfoto uit 2007 is het laatste restje van de meest oostelijke kweldam nog te zien.

Rechts van de boerderij is nog een klein stukje van de kweldam te zien.
Bron: Google Earth Pro (situatie 2007)

Dijkdoorbraken van de Noordelijk Lekdijk Wijk bij Duurstede - Vreeswijk tussen 1122 en 1259

In een recente vertaling vanuit het Latijn naar hedendaags Nederlands van de Annalen van Egmond staat voor het jaar 1173: 'Plotseling is er op 10 mei, op een donderdag, een zeer grote rampzalige overstroming geweest, groter dan de Utrechters ooit hadden gezien. Alles wat op de velden

Detail van de Kaart van de Lekdijk Bovendams. Blad 16; bewerking auteur. Bron: Regionaal Archief Utrecht Zuid. Catal.nr. 67486

stond is weggevaagd, en de burgers zijn vreselijk geschrokken; zij deden allemaal hun best maatregelen te nemen en legden tevergeefs dijkes aan en wachtten de gebeurtenissen met angst en beven af. En als dit gevaar even langdurig als stormachtig was geweest, dan was de stad Utrecht zonder twijfel niet blijven bestaan. Maar na drie dagen zijn de wateren doordat de barmhartigheid des Heren zijn hand terughield gezakt, en langzaam afnemend in hun bedden teruggekeerd'.

Van Hengst beschrijft deze gebeurtenis in "De Lekdijk Benedendams en de IJsseldam, deel 1 (1898)" als volgt:

'Door het smelten der veelvuldige sneeuw was de Rijn buiten zijne oevers getreden, en had een gedeelte van Holland en Utrecht overstromd, toen een zware storm uit het Noordwesten de rivieren zoo geweldig deed zwellen, dat boomen, huizen en kerken door den fellen stroom omvergehaald werden, zoodat velen voor een tweeden zondvloed vreesden. Men twijfelt niet, of het ware met Utrecht en andere steden gedaan geweest, indien de storm zoowel lang had aangehouden, als hij hevig was. Maar na drie dagen stoof het rivierwater zeewaarts, en vele plaatsen werden voor den gevreesden ondergang bewaard'.

Waar deze dijkdoorbraak is geweest is niet duidelijk maar het ligt voor de hand dat het om de Noordelijke Lekdijk gaat.

Ook in 1183, 1230 en 1233 zijn er doorbraken van de Noordelijke Lekdijk geweest, maar meer dan de vermelding van het jaartal is er niet over te vinden.

Met name de stormvloed van 1170 en 1196 hebben grote invloed gehad op het Utrechts grondgebied waardoor de "Grote Wade" kan zijn ontstaan. Maar ook de

overstroming van 1173 kan de oorzaak zijn geweest.

Er is echter nog een andere mogelijkheid en dat is slecht onderhoud van de dijk (kade) van de Vaartse Rijn. Hierdoor kan de dijk zo verzwakt zijn dat een gedeelte instortte.

Maar wat de werkelijke oorzaak is geweest zal waarschijnlijk voor altijd in duister gehuld blijven.

Waar lag de "Grote Wade"?

Op een kaart van goederen van het Kapittel van Sint Pieter uit 1639 staat deze wade aangegeven als "Waaijkuijl".

Op de kaart van de provincie Utrecht uit 1696, derde deel van onder, door Thomas Doesburgh is "De Way" nog te zien.

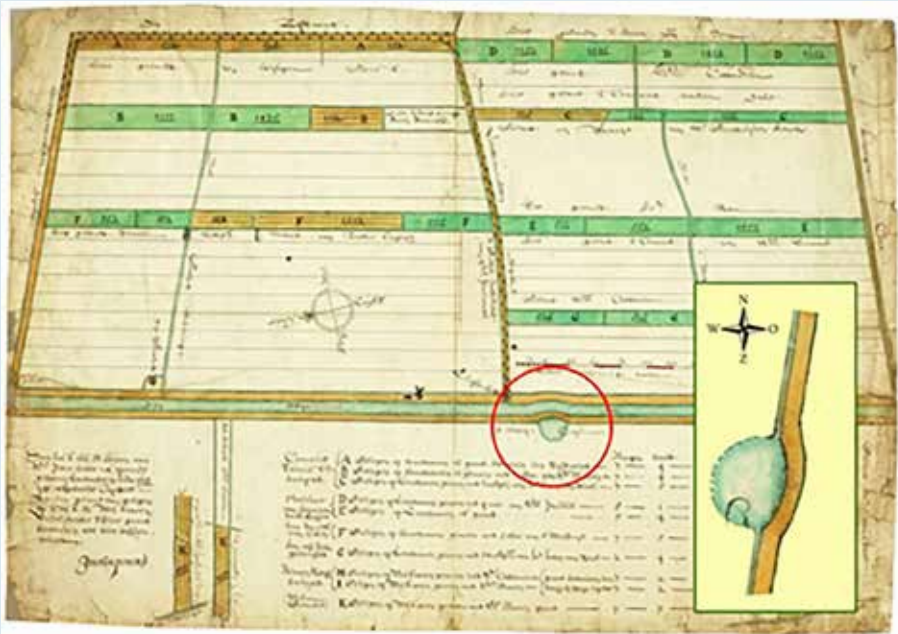
Op de "Kaart van de provincie Utrecht" van Franz Ludwig Gussfeldt uit 1787 is "de Way" niet te zien maar wel de "rare" bocht in de Vaartse Rijn.

Op de topografische kaart uit 1905 is te zien dat de weg langs het Merwedekanaal rechtgetrokken is, maar de uitstulping aan de oostzijde van het kanaal is gebleven. Er lijkt nog een klein stukje van begrenzing van de wade te zien te zijn in de vorm van een halve maan in de perceelgrens iets links van het kanaal.

En op een recente luchtfoto?

Eind dertiger begin veertiger jaren van de 20ste-eeuw wordt het stuk van de snelweg A12 aangelegd tussen Oudenrijn en Laagraven. Hiervoor zijn twee bruggen gebouwd. De Galecopperbrug over het Amsterdam-Rijnkanaal en de Vierlingbrug over het Merwedekanaal.

Rijdt u over de Winthontlaan onder de A12 door en u kijkt naar het talud van de brug, dan is het niet voor te stellen dat daar onder, eeuwen lang, de "Grote Wade" heeft gelegen.

Kaart van 10 percelen land op Oost- en Westraven. Bron: HUA Kapittel Sint Pieter. Inv. 574. Het noorden ligt links. Inzet: uitsnede. Deze is noord georiënteerd; bewerking auteur.

Uitsnede; bewerking auteur.
Bron: Rijksmuseum-RP-P-AO-5-8-3

Uitsnede; bewerking auteur.
Bron: Rijksmuseum-RP-P-AO-5-54

Locatie van de "Grote Wade" op een luchtfoto van 2020; bewerking auteur. Bron: Google Earth Pro

Detail Topografische kaart 1905. Bron: www.topotijdreis.nl

Bronvermelding:

Tastbare Tijd, Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Provincie Utrecht. September 2005

De Lekdijk van Amerongen naar Vreeswijk. A.A. van Bommel. Uitgeverij Verloren B.V. 2009

Annalen van Egmond. Uitgeverij Verloren B.V. 2014

De Lekdijk Benedendams en de IJsseldam - Deel 1 - J.A. van Hengst. 1898

Duizendjaar weer wind en water in de Lage Landen. Deel 1. J. Buisman. Uitgeverij Van Wijnen. 1995

De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht. H.J.A. Berendsen. 1982

De Delta in Wording. Overzicht van het benedenrivierengebied door de eeuwen heen.

Rijkswaterstaat Waterdienst, oktober 2008

Duizend jaar waterbeheer in de Stichtse Rijnlanden. Adviesbureau voor landschap en cultuurhistorie
Memorie over den Lekdijk Bovendams. 1871

Cronyck de Geyn. Oktober 1989 (G.H.P. de Waard: De Lekdijk Bovendams)

Antonius Matthaeus III. De jure gladii tractatus et de toparchis qui exercent id in diocesi Ultrajectina. 1689.

Google Earth Pro (applicatie)
www.oudhouten.nl (geraadpleegd 21-02-2021)

www.lopikopdekaart.nl (geraadpleegd 11-03-2021)

www.atem.nl/civ/ned/nh001.htm (geraadpleegd 21-04-2021)

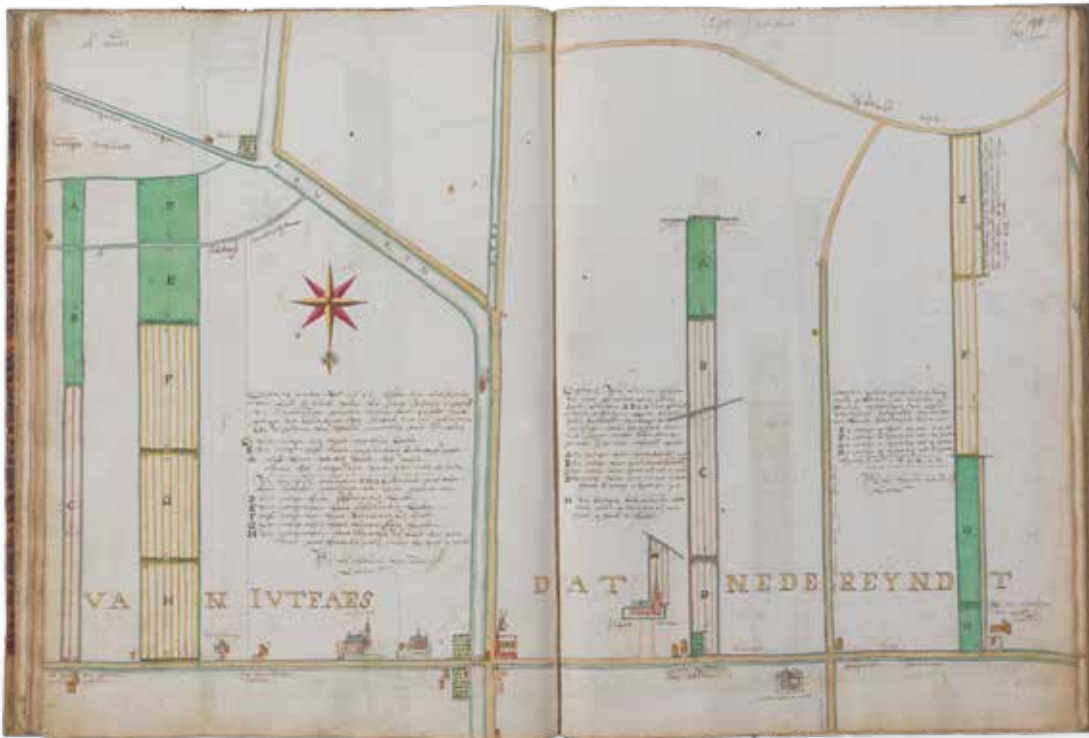
www.marnegebied.nl/rampen_historische.html (geraadpleegd 27-04-2021)

[www.wegenwiki.nl/A12_\(Nederland\)](http://www.wegenwiki.nl/A12_(Nederland)) (geraadpleegd 02-05-2021)

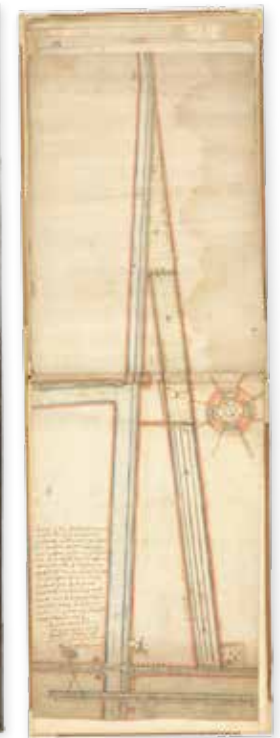
Nieuwegein op de kaart: Jutphaas

Bart Jan Damstra

Historische kaarten zijn vaak ware kunstobjecten van zichzelf die ik als groot liefhebber graag bestudeer en waarbij telkens meer details zichtbaar worden. Ook leveren deze kaarten en bijschriften waardevolle informatie op over (veranderingen in) landschap, bodemgebruik, eigenaren en gebruikers. In deze rubriek aandacht voor Jutphaas. Jutphaas had een relatief groot grondgebied, het is daarom niet zo verwonderlijk dat in de loop van de tijd een behoorlijke hoeveelheid kaarten is vervaardigd. Deze hadden ieder hun specifieke doel en hebben betrekking op diverse thema's. Hierna volgt een selectie van een aantal van deze kaarten.

Afb 1.

Afb 2

Kaartboeken

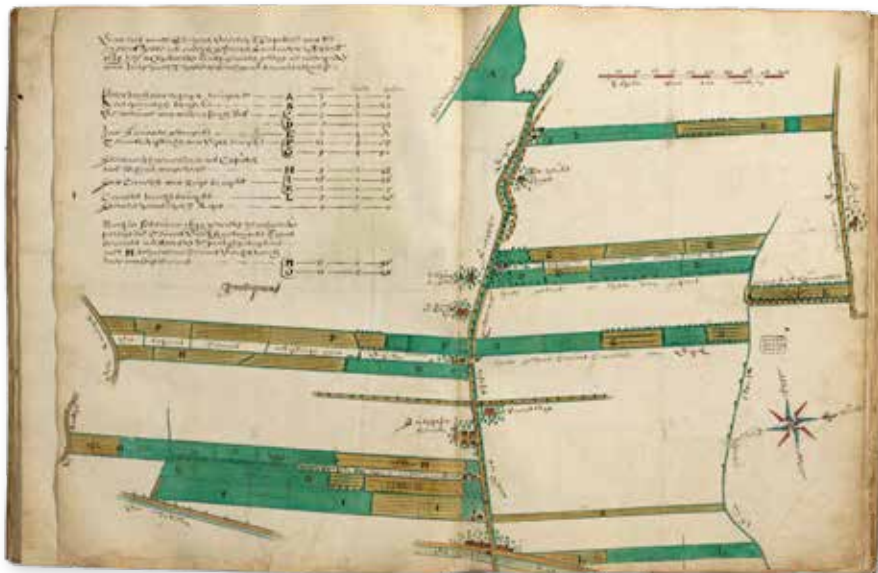
Het systematisch in kaart brengen van land kent een lange geschiedenis. De uitvoering wordt steeds verfijnder met de verdere ontwikkeling van methodes. Het doel van het landmeten blijft echter veelal ongewijzigd in de loop van de tijd. Voor de grootgrondbezitters en overheden is het wenselijk om de bezittingen c.q. het grondgebied in kaart te brengen; voor een optimale exploitatie en als middel om de hoogte van de belastingen te bepalen. De kerkelijke instellingen met veel grondbezit, in Jutphaas vooral de vijf Utrechtse Kapittelkerken, laten met name in de 17^e eeuw de bezittingen gedetailleerd in kaart brengen. Vaak zijn deze prachtige 'kaartboeken' bewaard gebleven. Deze kerkelijke instellingen waren als gevolg van de reformatie veranderd in gereformeerde

vermogensinstellingen, en maakten deze bezittingen te gelde.

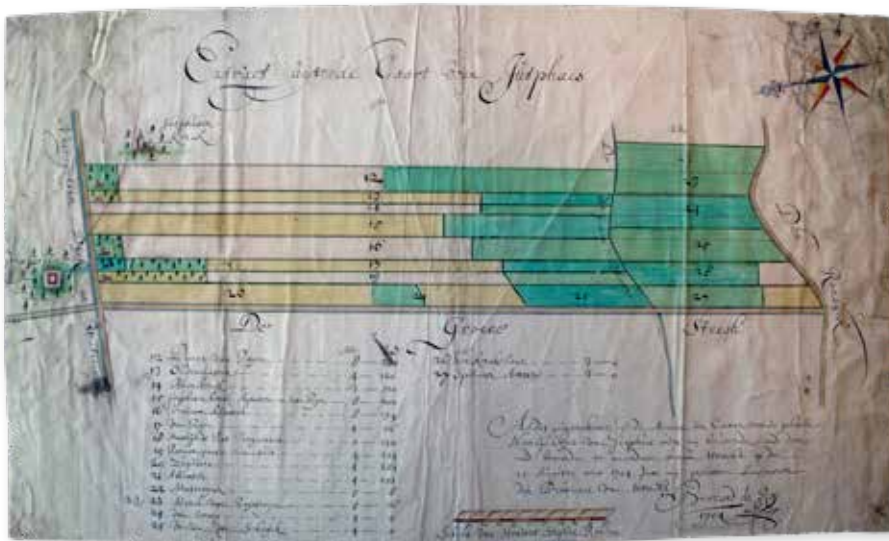
Afbeelding 1 Een van de pagina's uit het kaartboek van het Kapittel van Oudmunster te Utrecht, die tussen 1598 en 1626 tot stand kwam. Het noorden is onder. Zowel het Overeind als Nedereind worden afgebeeld. De oppervlakten en gebruik van de diverse percelen land zijn nauwkeurig in kaart gebracht (groen=weiland, geel=bouwland). De overige elementen zijn ter oriëntatie toegevoegd. Dit zijn de hoofdwaterwegen Vaartse Rijn, Doorslag en de Houtense en Schalkwijkse wetting, de doorgaande wegen hierlangs en de bebouwing in de omgeving van Het Sluisje en de Rijnhuizerbrug. Onderaan is de 'Jutfaesser dijk' (Overeindseweg en Nedereindseweg)

met de 'Jutfaesser watering' te zien, met daarlangs het lint van grote hofsteden, versterkte huizen en de 'kerck' en het Kerkveld. De Randijk (rechts bovenin) wordt aangeduid als 'IJselseijne dijk'. Links bovenin ligt bij de splitsing van de Vaartse Rijn en Schalkwijkse wetting het buiten de 'Bommenaer' (De Bongenaar) (bron: HUA, 223 Oudmunster, inv.933)

Afbeelding 2 Een kaart met een vrijwel zelfde oriëntatie als afb 1 betreft deze pagina uit het kaartboek van het (Utrechtse) St. Barbara- en St. Laurens-gasthuis, deze dateert van 1618. Ook op deze kaart is de bebouwing rond Het Sluisje schematisch weergegeven, waaronder enkele huizen, de molen op de Molenwerf (ter hoogte van Herenstraat 28-30) en de Rijnhuizerbrug. Het in kaart gebrachte perceel in

Afb3

Afb 4

het Nedereind grenst in het zuiden (op de kaart: boven) nabij het huis De Doorslag en de Doorslagbrug aan de kade van de gelijknamige waterweg De Doorslag. Het perceel eindigt vanwege deze later door het perceel gegraven waterweg in een gerend (spits toelopend) kampje bouwland. Opvallend is dat de afsplitsing van de Vaartse Rijn richting Vreeswijk (op de kaart: links) als een haakse bocht wordt afgebeeld, terwijl deze in werkelijkheid een hoek van ca 45 graden maakt; vergelijk met afb 1. (bron: HUA, 708 St. Barbara- en St. Laurens-gasthuis, kaartboek)

Afbeelding 3 Ook het Kapittel van St. Pieter had diverse bezittingen in Jutphaas. In het kaartboek dat in de periode 1633-1646 tot stand kwam, is op deze pagina zichtbaar welke landerijen in bezit waren in het Nedereind. Het noorden is rechts.

Duidelijk herkenbaar is de centraal gelegen Nedereindseweg. Ook deze kaart is verrijkt met een enigszins schematische weergave van de bebouwing rond Het Sluisje en 'de Jutphaser brugge', en de boerderijen en het Kerkveld met de 'Jutphaser kerck' langs de Nedereindseweg. Ook hier is het weiland groen weergegeven, en het bouwland geel. Het cluster weilanden met de onregelmatig vorm aan de bovenkant betreft de 'Geerkampen', achter de boerderij Groenestein. (bron: HUA, 220 St. Pieter, inv425 St. Barbara- en St. Laurens-gasthuis, kaartboek)

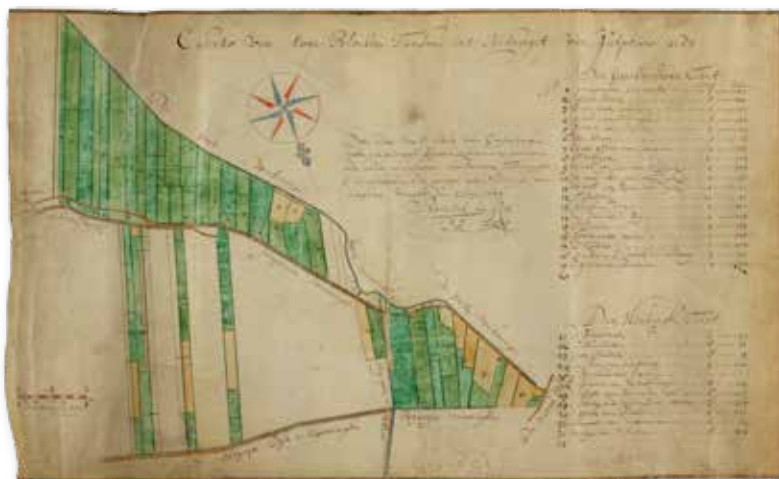
Tiendblokken

Een specifieke categorie kaarten zijn die van de tiendblokken. Tiendblokken zijn clusters van naast elkaar gelegen percelen, waarover oorspronkelijk een tiende (of elfde) deel van de oogst moest worden

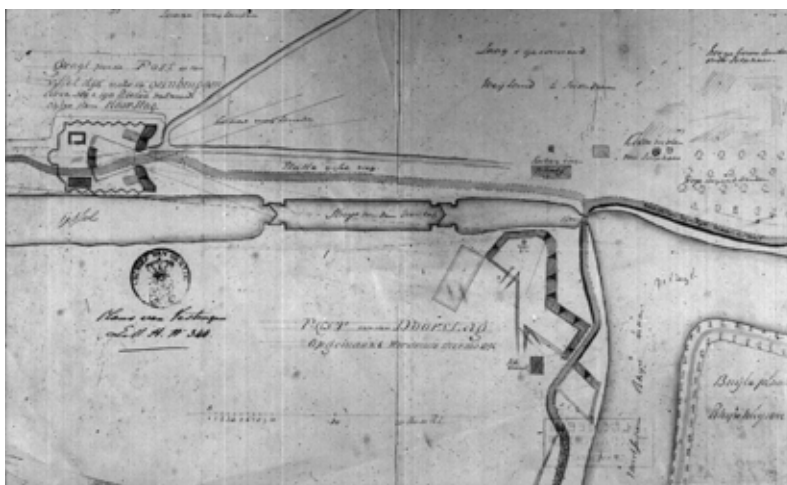
afgedragen aan de eigenaar van dit tiendrecht. In het begin waren dit de kerkelijke instellingen, later komen deze tiendrechten ook in particuliere handen.

Afbeelding 4 Op deze kaart van Bernard De Roy uit 1704 zijn de percelen te zien van twee tiendblokken in het Nedereind. Het noorden is links. Links op de kaart zijn de Nedereindseweg ('Neereijsen dijk en wateringe'), Vronestein en de 'Jutphaser kerck' aan het Kerkveld te zien. Rechts het bochtige tracé van de Randijk. Direct langs de Groene steeg, tussen het huis Vronestein in het noorden en de Randijk in het zuiden is de Vronesteinse tiend, ook wel de Colonster genoemd (naar de toenmalige rechthebbende). Het grootste deel van de percelen (ca ¾ van de afgebeelde percelen) maakt deel uit van het Kerk(e)blok, in het oosten (op de kaart: boven) begrenst door het Kerkveld. (bron: HUA, 223 Oudmunster, inv.1221)

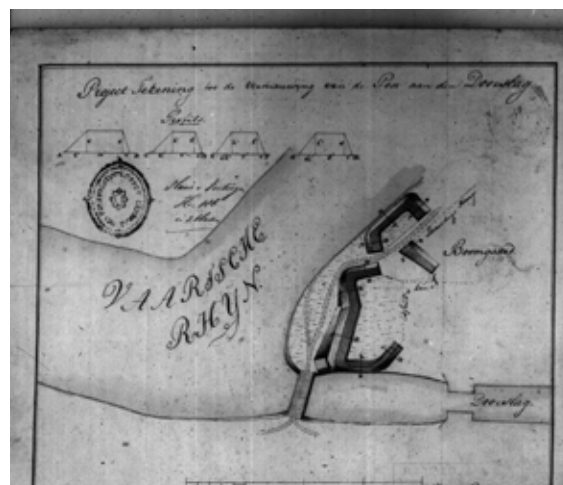
Afbeelding 5 Deze kaart uit 1689 is eveneens van de hand van Bernard De Roy. Het noorden is onder. Hierop worden de percelen behorend tot 'den IJsselveltsen tient', gelegen tussen de IJsselwetering en de Nedereindseweg, en 'den Hellingh tient', gelegen ten noorden van de Nedereindseweg in het Nedereind van Jutphaas (Rijenburg, nu gemeente Utrecht) afgebeeld. De Hellingtiend (ook wel: Elf hoeven tiend) wordt in de 15^e eeuw beschreven als 'gelegen tussen de Monnikenhof en de Meerndijk'. En begin 20^e eeuw verwarrend genoeg als 'Nederhelling of IJseltiend'. De Monnikenhof zal de naam zijn geweest van een hofstede in de directe nabijheid van de boerderij Eendenvreugd. Ook de drie 'los' afgebeelde (clusters van) percelen tussen de 'Jutphaser dijk' en 'Achter dijk' in het midden en 'den Heijcoper dijk en wateringhe' onder behoren in 1689 blijkbaar tot de Hellingtiend. De middelste van deze 'losse' percelen blijkt volgens andere bronnen te worden aangeduid als 'Pottentient' of 'Drie hoeven tiend'. De kenmerkende driehoekige vorm van het gebied Rijenburg tussen de IJsselwetering in het zuidwesten en de IJlandsewetering/Ringkade in het noorden komt duidelijk naar voren op deze kaart. (bron: HUA, 8001 Topografische Atlas, collectie Muller, inv.2170-1)

Afb 5

Afb 6

Afb 7

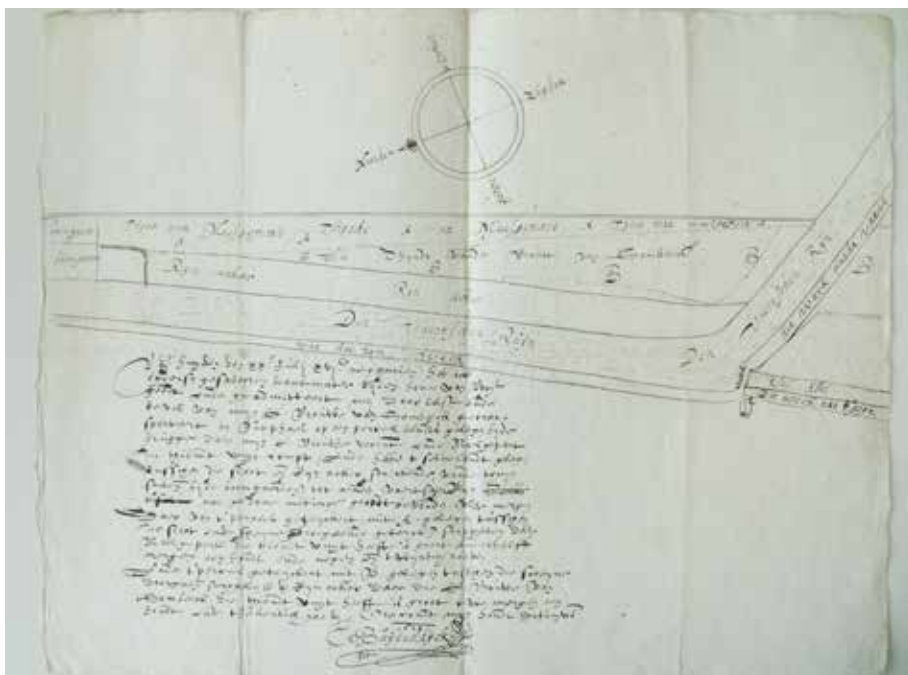
Militaire kaarten

Afbeeldingen 6 en 7 Een bijzondere categorie kaarten is die van de militaire objecten. Vanuit het grotere perspectief gezien is het grondgebied van Jutphaas en Vreeswijk van strategisch belang, vanwege de ligging aan belangrijke land- en waterwegen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in onrustige tijden op strategische locaties tijdelijke versterkingen worden aangelegd. Zo ook nabij de aansluiting Vaartse Rijn-Doorslag. Rond 1672 is hier al de zogenaamde 'Franse schans' gelegen. In 1794 worden op dezelfde plaats fortificaties aangelegd, vanwege de oorlog met opnieuw de Fransen. Tot in de 19^e eeuw zijn de veldnamen 'de Schans' en 'het Franse boomgaardje' ter plaatse in gebruik. In het archief van het Ministerie van Oorlog bevinden zich deze twee afbeeldingen uit 1794. Op afb 6 (noorden is rechts) is in het midden de 'Post aan den Doorslag' afgebeeld, ter plaatse van de latere Persil-fabriek en links langs de Doorslag de 'Post op den IJsseldijk naar

de Geinbruggen'. Verder zijn de 'Sluis aan den Doorslag', 'herberg van Schali' (= huis De Doorslag) en 'Koornmolen van Jutphaas' afgebeeld. Deze korenmolen is de voorganger van de 19^e eeuwse stoomkorenmolen De Batavier. Opvallend is ook hier de merkwaardige weergave van de afsplitsing van de Vaartse Rijn richting Vreeswijk, die hier een meer dan haakse bocht lijkt te maken. Dit contrast wordt extra versterkt vanwege het feit dat in de jaren '80 van de 19^e eeuw de Vaartse Rijn sterk is verbreed tot Merwedekanaal, waarbij ook de bocht verruimd en minder scherp werd. Vergelijk deze oude situatie samen met afb 2 met de werkelijke situatie tegenwoordig en de situatie zoals afgebeeld op afb 8. De bocht in de Vaartse Rijn is in werkelijk veel minder haaks. Op afb 7 een detail van dezelfde situatie (noorden is nu links), maar nu met een meer correcte weergave van de bocht in de 'Vaartsche Rhijn'. (bron: NA, Plans van Vestingen der Genie van het Ministerie van Oorlog (OPV), inv.H578 en H579).

Afbeelding 8 Op deze afbeelding uit 1619 is eveneens de omgeving van de Doorslagbrug en -sluis afgebeeld, maar nu met het gebied ten noorden van de sluis. Het noorden is links. Deze schetskaart behoort tot de stukken van een juridisch geschil over tiendrechten in dit gebied. De betreffende percelen ten oosten van de Vaartse Rijn behoren dan tot het landgoed en 'mini-gerecht' Rijnhuizen. De akker direct grenzend aan de Vaartse Rijn staat toepasselijk bekend als 'Rijn acker'. Overigens is deze veldnaam niet uniek: er zijn langs de Vaartse Rijn nog tenminste vijf andere Rijnakkers gelokaliseerd. De afgebeelde percelen tussen de Vaartse Rijn en de windroos werden in de jaren '80 van de 19^e eeuw geheel afgegraven bij het verruimen van de bocht en verbreden van de Vaartse Rijn tot Merwedekanaal. (bron: HUA, 7 Oudegein, inv.119)

Afbeeldingen 9 en 10 Op deze kaarten is veel te herkennen van de huidige situatie rondom fort Jutphaas, in de wijken

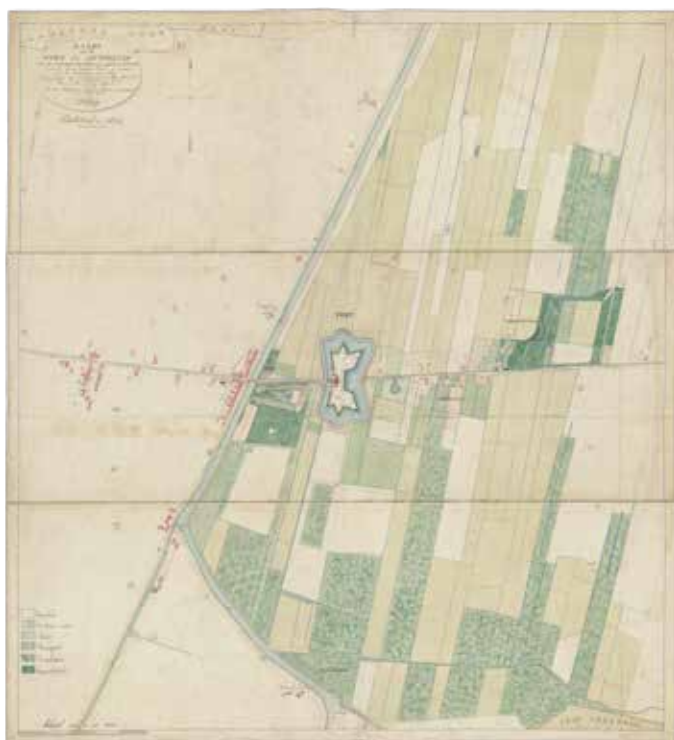
Afb 8

Plettenburg en Rijnhuizen. Afb 9 is een 'Kaart van het fort te Jutphaas met de omgeving tot op een afstand van 1.200 Ned. ellen.' uit 1830-1855. Afbeelding 10 laat het gebied zien dat is gelegen in de zogenaamde 'verboden kringen' van het Fort Jutphaas, in 1881. Het Fort Jutphaas wordt in de jaren 1820 aangelegd, het zijn dan nog twee afzonderlijke werken aan weerszijden van de Overeindseweg. Hiertoe wordt het huis Plettenburg, dat

stond op de plek van het zuidelijke deel van het fort, afgebroken. Rond 1846 wordt het fort uitgebreid en krijgt het fort haar huidige omvang. De Overeindseweg wordt om het fort heengeleid. Het Fort Jutphaas en de later oostelijker aangelegde 'Batterij aan den Overeindschenweg' (het 'voorfort', zichtbaar op afb 10) zijn aangelegd om een zwakke plek in de Nieuwe Hollandse Waterlinie (een 'access') af te dekken. Het tracé van de Over-

eindseweg is gelegen op een stroomrug, een fossiel restant van een oude rivierloop. Deze stroomrug ligt relatief hoger in het landschap, waardoor inundatie van deze strook niet goed mogelijk is.

Om een min of meer vrij schootsveld te borgen, worden zogenaamde 'verboden kringen' ingesteld (afb 10). Binnen de eerste kring direct langs het fort mag geen bebouwing staan, in de twee kring alleen gemakkelijk afbreekbare bebouwing. Er wordt ontheffing verleend voor de bestaande bebouwing. De Nieuwe Hollandse Waterlinie werd in 1951 feitelijk opgeheven. De namen '1^e Veld' en '2^e Veld' bleven daarna nog jaren in gebruik. Verder zijn de Nedereindseweg, Overeindseweg, Vaartse Rijn (dan nog niet verbreed tot Merwedekanaal), De Doorslag en de (lint)bebouwing langs de wegen goed herkenbaar. Langs de Overeindseweg is een dicht lint van boomgaarden en parkbossen rond de buitenplaatsen Rijnhuizen, Wijnestein, Stormerdijk en Groenendaal (in de 18^e eeuw ook wel aangeduid als Rijnwijk) te zien. De donkergroene percelen zijn griend- en parkbossen, lichtgroen de weilanden en beige de kampen bouwland. (bron: NA, Situatatieplans van Vestingen der Genie van het Ministerie van Oorlog (OSPV), inv.H110 en H111)

Afb 9

Afb 10

Activiteiten 2022

Kunstexpositie Nieuwegeinse keramisten Pien Mandersloot, Meriam Schinkel en Mirjam Kemp

t/m 27 februari in Museum Warsenboek.

Met passie vertellen ze over hun werk.: "Mijn geheel eigen stijl kenmerkt zich door het combineren van handvormen en draaien" (Pien Mandersloot); "Mijn werk is een samenspel van kleur en vorm. U vindt dit terug in het draaiwerk en in de met de hand opgebouwde werken" (Meriam Schinkel); "Elke keer ontdekt ik weer hoe fijn het is om te voelen hoe mijn handen vorm geven aan klei." (Mirjam Kemp).

Links:
Marina Kemp

Linksonder:
Meriam Schinkel

Rechtsonder: Pien
Mandersloot

Foto-expositie "Sluizen"

Zaterdag 15 januari t/m medio juni in Museum Warsenboek.

Expositie "Gemeenteraad van Nieuwegein in 50 voorwerpen"

Woensdag 19 januari in het Atrium van het Stadhuis (t/m14 maart), in de Bibliotheek De tweede verdieping (t/m eind februari) en Museum Warsenboek (t/m 8 mei).

Burgemeester Frans Backhuijs zal om 16.30 in het Atrium van het stadhuis de tentoonstellingen openen. De tentoonstelling omvat naast de expositie in museum Warsenboek twee kleine deeltentoonstellingen op locatie. In het Atrium van het Stadhuis komen de gekozen gemeenteraden in de afgelopen 50 jaar in beeld en is er aandacht voor het

fenomeen gemeenteraadsverkiezing. Op de expositiewand van De tweede verdieping komen portretten van alle Nieuwegeinse burgemeesters en hun directe voorgangers van Vreeswijk en Jutphaas te hangen. In museum Warsenboek hebben we aandacht voor activiteiten van raadsleden en wethouders in de afgelopen 50 jaar. In vijftig voorwerpen belichten we uiteenlopende Nieuwegeinse gebeurtenissen waarbij een wethouder en een raadslid een rol speelden. De werkzaamheden van deze gekozen Nieuwegeinse zijn verricht in en verbonden met de gemeentehuizen, stadskantoren en het huidige Stadhuis. Reden om in een apart deel van de expositie deze in beeld te brengen.

Lezing "Geschiedenis gemeenteraad Nieuwegein" door Harmen Binnema

Donderdag 17 februari, 20.00 – 22.00 uur in de Bibliotheek De tweede verdieping in het Stadhuis.

Lunchpauze lezing "Oeververbindingen tussen Vreeswijk en Vianen door de eeuwen heen" door Bart Jan Damstra

Donderdag 10 februari, 12.15 – 13.00 uur in Bibliotheek De tweede verdieping in het Stadhuis.

Kunstexpositie Heleen Zaanen (winnares van de expositie "50 jaar Nieuwegein")

Zondag 6 maart t/m 8 mei in Museum Warsenboek.

Algemene Ledenvergadering HKN en lezing Sander Wassing "Maarten van Rossum"

Maandag 21 maart, 20.00 – 22.00 uur.
Locatie volgt later.

Lezing "De roaring fifties. De vernieuwers van de jaren vijftig" door Ad van Liempt

Donderdag 31 maart, 20.00 – 22.00 uur in de Bibliotheek De tweede verdieping in het Stadhuis.

Saai. Sloom. Duf. Om de jaren vijftig te beschrijven hebben we meestal genoeg aan woorden van één lettergreep. Maar dat beeld is toe aan herziening. Steeds meer wordt duidelijk dat juist de jaren van wederopbouw allerlei belangrijke vernieuwingen met zich meebrachten, aangejaagd door visionaire, volhardende mensen met een vastomlijnd plan

voor een betere toekomst. Zo zorgde minister Jo Cals met de Mammoetwet voor een radicale herinrichting van het onderwijs. Waterstaatkundige Johan van Veen had de plannen voor de Deltawerken in 1953 al klaarliggen, wat de doorslag gaf bij de snelle realisatie ervan. Psychologe Mary Noordanus vocht voor een vrije ontwikkeling van het kind, in een tijd dat veel gezinnen nog autoritair werden geleid. In Indonesië werd Mieke Bouman de heldin van miljoenen Nederlanders door landgenoten juridisch bij te staan in Soekarno's showprocessen. De Limburgse aannemer Egidius Joosten dwong het betaalde voetbal af. En zangeres Pia Beck bracht de jazz onder de mensen. Sommigen zijn vergeten, zoals Mieke Bouman, anderen zijn nog altijd geliefd, zoals dichter Remco Campert die in de betrekkelijke luwte zorgde voor een omwenteling in de Nederlandse literatuur, maar pas bekend werd door zijn columns en publieke optredens. Ad van Liempt (1949) is journalist, schrijver (en tot zijn verhuizing een aantal jaren geleden lid van de HKN) publiceert op 11 januari 2022 bij uitgeverij Balans het boek "De roaring fifties. De vernieuwers van de jaren vijftig".

Lezing "Van moeras tot welvaartstaat: Nederland – Waterland – Molenland.

De eeuwenlang onmisbare rol van de windmolen in onze samenleving" door Gerrit Keune.

**Donderdag 14 april, 20.00 – 22.00 uur in de Bibliotheek
De tweede verdieping in het Stadhuis**

Dagexcursie Rheinmuseum in Emmerich

Zaterdag 23 april, 8.45 – 17.30 uur

I.v.m. de corona pandemie kan de planning en het bezoek van deze activiteiten veranderen. Voor actuele informatie zie de website van de Historische Kring Nieuwegein. Voor de aanmelding voor de lezingen in de bibliotheek zie de website van De tweede verdieping.

Een mooi moment tijdens uw
fietstocht of wandeling

VOET-/FIETSVEER
VREVIA
DE VERBINDING TUSSEN NIEUWEGEIN EN VIANEN

Op www.vrevia.nl/dagje-weg-op-de-fiets
vindt u mooie fietsroutes in de omgeving

Museum Warsenhoeck

MUSEUMWERF

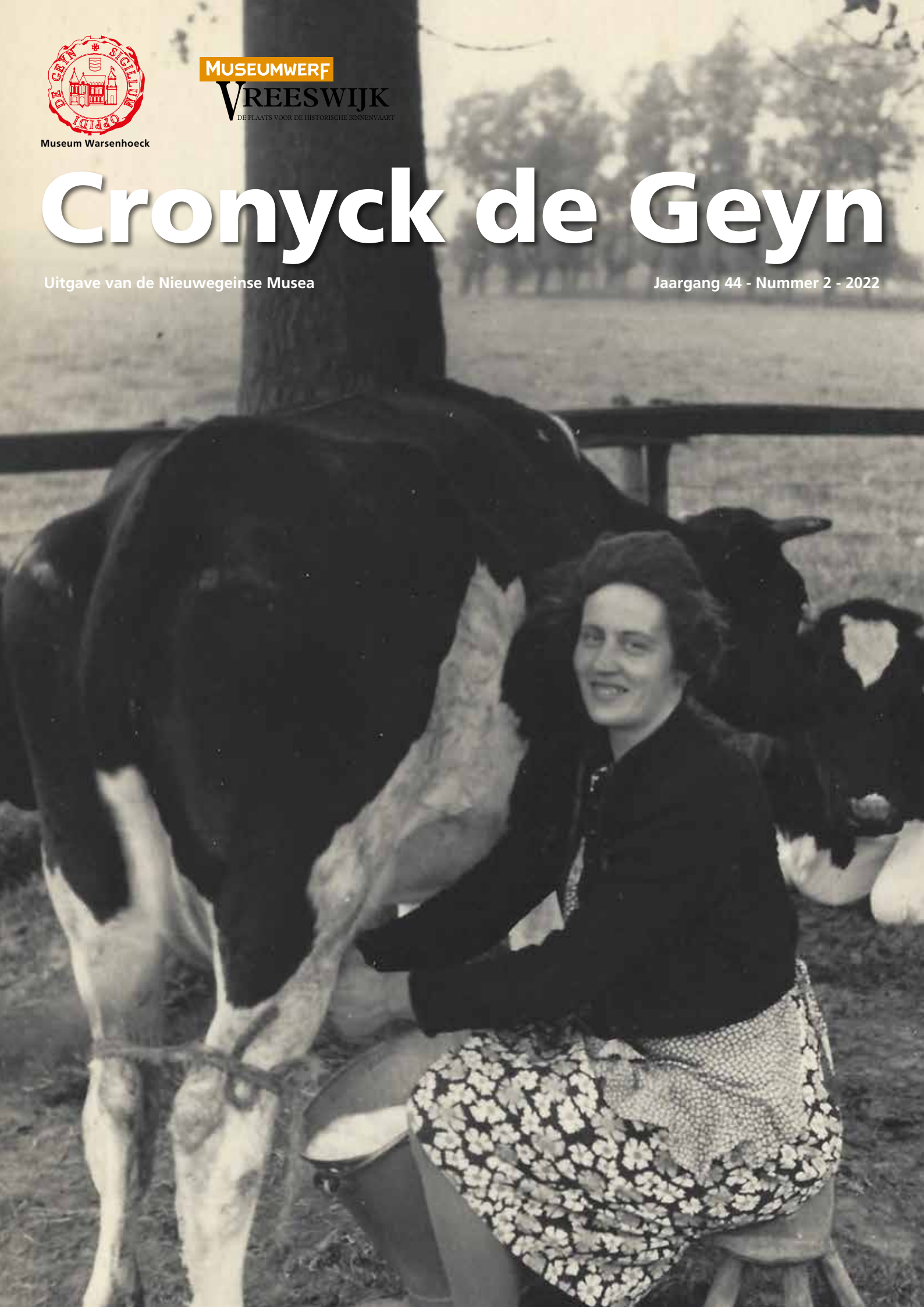
VREESWIJK

DE PLAATS VOOR DE HISTORISCHE BINNENVAART

Cronyck de Geyn

Uitgave van de Nieuwegeinse Musea

Jaargang 44 - Nummer 2 - 2022

Colofon

Cronyck de Geyn is een gezamenlijke uitgave van de Nieuwegeinse Musea

ISSN 1384-7139

Redactie

Renée Blom, eindredacteur

Annie van Rees

Loes Slooten

Ton Vis

Wolfgang Herrlitz

"Tijdwijzer"

Berna van der Linden

Contact

cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl

Van de redactie

Taal is een wonderlijk fenomeen. De meesten van ons beschikken in meer of mindere mate over eenzelfde woordenschat en toch is geen verhaal hetzelfde, zoals ook de verscheidenheid aan artikelen in deze Cronyck weer laat zien. Iedereen schrijft op zijn eigen manier en dat is precies wat niet alleen het schrijven zelf, maar ook de eindredactie van dit magazine zo leuk maakt. Ik zal blijven schrijven, maar mijn rol als eindredacteur voor de Cronyck stopt hier.

Gelukkig hebben we een goede opvolgster gevonden. Annie van Rees en ik hebben heel prettig samengewerkt aan deze Cronyck en zij zal met veel enthousiasme het stokje vanaf nu helemaal van mij overnemen. Ik wens haar daarbij veel succes.

Ook wil ik via deze weg de redactie, de vormgever, de vele schrijvers van de verhalen en alle anderen die zich op de één of andere manier betrokken voelen, bedanken voor de uiterst prettige samenwerking. Maar mijn bijzondere dank gaat uit naar u, de lezer. En dan vooral vanwege de positieve reacties die wij als redactie met enige regelmaat krijgen, maar ook vanwege de inhoudelijke reacties. Ik roep u allen dan ook op om daar vooral mee door te gaan en mocht u nog een goede suggestie hebben voor een verhaal, ook dan hoort mijn opvolgster dat graag.

*Renée Blom
(eindredacteur)*

In memoriam Rina Copier van den End

Alhoewel voor sommigen niet geheel onverwachts kregen we toch het treurige bericht dat Rina Copier van den End (1937) op 16 maart jl. is overleden. Rina was oud-lerares aan de Prins Willem-Alexanderschool, die rond 1995 fuseerde met de Prins-Constantijn-school. Vanaf de oprichting van de Oudheidkamer Vreeswijk (1989), later het Vreeswijks Museum, was zij daar actief vrijwilligster. Ook was zij van 1998 als vrijwilligster jarenlang verbonden aan het Gemeentearchief van Nieuwegein. Met de heren Gerrit Kompier en Jan Schut maakte zij de inmiddels digitale gemeentelijke fotocollectie toegankelijk.

Maar Rina was vooral deskundig op het gebied van de geschiedenis van haar dorp Vreeswijk, waar zij ook menig Nieuwegeiner en ontelbare 'buitenlandse' gasten als gids rondleidde. Ook richtte zij tentoonstellingen in over uiteenlopende aspecten van de Vreeswijkse geschiedenis. Speciale betrokkenheid voelde Rina bij de nagedachtenis van corporal F.H. Hooper (1922-1944), wiens graf door groep 7 van de Willem-Alexanderschool nog altijd jaarlijks wordt bezocht en onderhouden. Voor al haar vrijwilligerswerk werd Rina op 21 april 2001 benoemd tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau.

Haar kennis over de lokale geschiedenis gaf zij enthousiast door en is vastgelegd in de vele grote en kleine publicaties, zoals ook weer met een artikel in deze Cronyck.

Onze gedachten gaan uit naar haar kinderen en kleinkinderen, vrienden en oud-collega's.

Rina langs de door haar geliefde Lek.

*Namens de besturen van de Musea en de redactie,
Renée Blom*

Mede mogelijk gemaakt door de gemeente Nieuwegein

Niets van deze teksten mag geheel of gedeeltelijk worden vermenigvuldigd, worden opgeslagen in een geautomatiseerd bestand en/of openbaar worden gemaakt op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever (de erfgoedinstellingen in Nieuwegein) p/a Geinoord 11, 3432 PE Nieuwegein.

© Copyright de erfgoedinstellingen in Nieuwegein

Losse nummers € 2,50

Inhoud

Van de redactie	2
Nieuwegeinse bruggen Deel 1: Jutphaas - Bart Jan Damstra	3
Nieuwe voorzitter van HKN met een oranje veiligheidshesje	7
Het eerste koninklijke 'staatsbezoek' aan Nieuwegein - Jacques Lemmink	8
Zand... het Vreeswijks goud - Jaap Boersema	12
Samen boeren aan de Utrechtsestraatweg - Clemens van Rossum	14
Jaap Tol, van Fries tot Vreeswijker - Rina Copier van den End	16
Activiteiten 2022	19

Nummer 2 - april 2022

Nieuwegeinse bruggen Deel 1: Jutphaas

Bart Jan Damstra

In de rubriek ‘(Bijna) verdwenen erfgoed’ zal ik dit keer stilstaan bij historische bruggen. De actuele aanleiding is de sloop en daarmee het verdwijnen van de oude en karakteristieke Lekbrug in 2021; waarschijnlijk is dit nieuws u niet ontgaan. In de loop van de jaren is er het nodige verschenen en verdwenen aan oeververbindingen in het waterrijke Nieuwegein. Naast de grote beeldbepalende bruggen verdwenen er ook talloze kleinere bruggen. Zoals in Jutphaas bij de boerderijen en buitens, met hun eerst eenvoudige houten constructies en later vaak in sierlijk ontwerp in steen, aan de Nedereindse- en Overeindseweg. In Vreeswijk verdwenen eveneens bruggen bij boerderijen die afgebroken werden en in de parken en lanen rond Huis de Wiers. In de Cronyck de Geyn van 2021 verscheen een bijdrage van Jaap Boersema over verdwenen bruggen na 1971. In dit artikel enkele grepen uit de geschiedenis van verdwenen en vervangen bruggen in Jutphaas.

Rijnhuizerbrug en het Sluisje

De Jutphase ontginningen vinden plaats in de 11^e eeuw, tussen 1060 en 1076. Deze ontginningen worden vanaf 1122 doorsneden door het nieuwe kanaal van Utrecht naar de IJssel. Al in de 14^e eeuw is sprake van een brug over deze ‘nieuwe Rijn’ (Vaartse Rijn). De oudst bekende realistische afbeeldingen dateren beiden uit 1618 (afb 1 en 2). Opmerkelijk genoeg zijn hier twee verschillende situaties afgebeeld; op de eerste afbeelding is een vaste houten brug te zien met in het midden mogelijk een systeem om schepen met staande mast te kunnen laten passeren. Op de tweede afbeelding is een ophaalbrug te zien. Een afbeelding uit 1661 (afb 3) laat in het midden met wat voor brug

we van doen hebben. Op alle drie genoemde afbeeldingen is ook de Jutphase of Nedereindsewetering te zien die nabij de Jutphase brug aansluiting heeft op de Vaartse Rijn. Tot 1646 waren beide waterwegen van elkaar gescheiden door middel van een overtoom. Een overtoom is een dam tussen twee wateren, waar kleine vaartuigen overheen kunnen worden getrokken. Deze is op afb 1 en 2 te herkennen aan de bijbehorende windas, het mechanisme om een vaartuig over de dam heen te kunnen trekken. Vanaf 1646 zorgde een sluisje voor de verbinding (te zien op afb 3). Dit sluisje heeft dienst gedaan tot 1956, is toen gedempt en vervangen door een duiker. De straatnaam Het

Sluisje herinnert nog aan dit sluisje dat ruim 300 jaar dienst heeft gedaan.

Ten zuiden van de brug over de Vaartse Rijn stond het zogenaamde ‘Brughuis’. Dit Brughuis is goed te zien op de genoemde afbeeldingen. De situatie lijkt ongewijzigd in 1750 (afb 4). Het Brughuis moest echter wijken vanwege de verbreding van de Vaartse Rijn tot het Merwedekanaal eind 19^e eeuw. Op een foto van uit de periode 1880-1890 (afb 5) is een stalen dubbele klapbrug te zien. Na de verbreding tot Merwedekanaal werd een stalen draaibrug in gebruik genomen (afb 6 en 7). De nieuwe noordelijker gelegen Blauwe Brug werd gebouwd voor gebruik als verkeersbrug.

Afb 1. Uitsnede van de Jutphase kern langs de Vaartse Rijn van een kaart uit 1618. Het noorden is onder. Afb.: HUA archief S. Barbara- en St. Laurens-gasthuis

Afb 2. Uitsnede van de Jutphase kern langs de Vaartse Rijn van een kaart uit 1618. Het noorden is onder. Afb.: HUA archief Oudmunster, inv 933

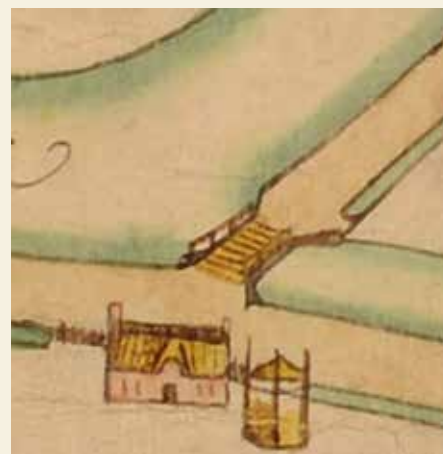

Afb 3. Uitsnede van de Jutphase kern langs de Vaartse Rijn van een kaart uit 1661. Het noorden is links. Afb.: NA archief Heereman van Zuydtwijck - kaarten, inv 5

Doorslagbrug

Ter hoogte van de Persilfabriek en het huis De Doorslag buigt sinds eind 13^e eeuw de Vaartse Rijn af naar Vreeswijk. De Doorslag naar de IJssel toe komt tot stand in de periode 1122-1148. In 1674 wordt ter plaatse van de Doorslagbrug een sluis aangelegd ten behoeve van de beheersing van het waterpeil in de Vaartse Rijn; met deze sluis wordt voorkomen dat te veel water via de Doorslag naar de IJssel zou afvloeien. Mogelijk is op deze plek al in de middeleeuwen een brugverbinding geweest voor de aansluiting met de Rijndijk langs de Vaartse Rijn naar Vreeswijk. Op een kaart uit 1630 (afb 8)

staat, wellicht vereenvoudigd, een brug afgebeeld. Op een prent van omstreeks 1750 (afb 9) is een vaste houten brug te zien, met rechts daarvan het oorspronkelijk 17^e eeuwse huis De Doorslag; dit huis De Doorslag is onder andere als rechtshuis, logement/herberg en tolgaarderswoning in gebruik geweest. De in eerste instantie houten brug wordt later vervangen door een stalen draaibrug. Deze stalen brug is eind jaren 1970 afgebroken en werd vervangen door een nieuwe zuidelijker gelegen Doorslagbrug in het tracé Noordstedeweg-Vreeswijksestraatweg.

Afb 8. Uitsnede kaart ridderhofstad Oudegein, met de brug over de Doorslag en het huis De Doorslag, gezien naar het oosten, 1630. Afb.: NA archief Heereman van Zuydtwijck - kaarten, inv 13

Afb 9. Zicht op de splitsing van de Vaartse Rijn en de Doorslag en de brug over de Doorslag, gezien naar het zuidoosten, 1750. Afb.: collectie HKN

Afb 10. Zicht op de stalen draaibrug en brugwachterswoning, gezien naar het noorden, jaren 1970. Foto: collectie Jaap Boersema

Geinbrug

In de eerste helft van de 12^e eeuw wordt met de aanleg van het kanaal de Doorslag aansluiting gemaakt met de IJssel. Reeds in 1208 is sprake van een tol bij de brug. Er zijn echter geen middeleeuwse afbeeldingen van het Gein en de brug bekend. Al in 1554 is er een gemetselde boogbrug aanwezig, wat blijkt uit een kaart uit dit jaar (afb 11). Mogelijk is deze zelfde brug op een prent van 1761 zichtbaar (afb 12). In de 19e eeuw wordt de boogbrug vervangen door een klapbrug, welke te zien is op een ansichtkaart van begin 1900 (afb 13) en op een foto van 1977 (afb 14). In 1978 wordt de nieuwe Geinbrug geopend in het tracé Roerdomplaan-Parkhout. De oude Geinbrug wordt afgebroken

en wordt na enige jaren vervangen door een loopbrug. In februari 2021 is deze loopbrug tijdelijk weggehaald in verband met onderhoud en is er weer even een vrij zicht op de Doorslag (afb 16 en 17).

Afb 11. Uitsnede van het Gein en de Doorslag van een kaart uit 1554 (Stadsarchief Amsterdam, archief 5028, inv. 612B)

Afb 12. Zicht op de "De Geyn Brug" vanuit het zuiden, 1761 (HUA afb 202246)

Afb 13. Ansichtkaart van Geinbrug en directe omgeving, begin 1900 (collectie auteur)

Afb 14. Zicht op de Geinbrug gezien naar het noorden, 1977. Foto: collectie HKN

Afb 15. Zicht op de Doorslag gezien naar het noorden, 1988. Foto: HUA afb 94311

Afb 16. Zicht op de Doorslag en de IJssel gezien naar het zuiden, 2021. Foto: collectie auteur

Afb 17. Zicht op de IJssel en de Doorslag gezien naar het noorden, 2021. Foto: collectie auteur

Afb 18. De drie in dit artikel besproken bruglocaties aan de Vaartse Rijn/ Merwedekanaal en De Doorslag. Van de Geinbrug en de Doorslagbrug zijn de oude brughoofden nog duidelijk zichtbaar en herkenbaar aanwezig.

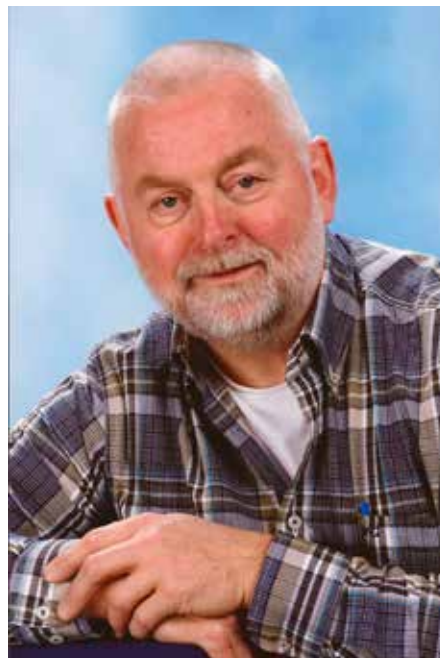
Nieuwe voorzitter van HKN met een oranje veiligheidshesje

Tijdens een ochtendwandeling komt een man met zijn mobieltje aan zijn oor mij tegemoet. Ik vang een deel van zijn gesprek op (de Engelsen hebben daar zo'n mooie uitdrukking voor: I happen to overhear you): "Maar hij wil toch ècht een grote-mensen-kussen" vang ik op. Met een glimlach op mijn gezicht loop ik verder. Wat heerlijk dat je in een land kunt leven waarin ruimte en tijd is om je met zulke zaken bezig te kunnen houden. Er zijn genoeg momenten waarop ik mij realiseer hoe blij ik ben dat mijn wieg in dit land heeft gestaan, dat ik hier ben opgegroeid, woon en werk en behoorlijk onbezorgd kan leven. Dat ik ook in een land leef waar ik niet bang hoeft te zijn dat de 'leiders' gebouwen van cultuur-historische waarde opblazen of archeologische vondsten voor eigen gewin op de zwarte markt verkopen. Dat het voor velen op de aarde heel anders is, daarvoor hoeft je maar één avond naar het journaal en de achtergrondprogramma's op tv te kijken.

Dat ik hier ongestoord kan rondlopen, kan genieten van mijn leefomgeving, foto's kan maken van natuur, mooie gebouwen, industriële hoogstandjes of beschermde dorpsgezichten beschouw ik als een groot goed. En gelukkig zijn er steeds meer mensen die waardering weten op te brengen voor het moois wat de eigen omgeving biedt (heeft de pandemie ook nog iets goeds bereikt).

Als de Algemene Vergadering het bestuursvoorstel overneemt, ben ik vanaf 21 maart 2022 de nieuwe voorzitter van de Historische Kring Nieuwegein. Het bestuur en de talloze vrijwilligers hoeven zich niet te vervelen. Enkele grote projecten zijn volop in uitvoering: de overname van de collectie van het Vreeswijks Museum en de verbouwplannen van het voorhuis bij Museum Warsenhoeck. In samenwerking met de Museumwerf, gemeente Nieuwegein en talloze andere groepen wordt gewerkt aan het nog meer bekend en aantrekkelijk maken van Nieuwegein voor de eigen bewoners en voor toeristen die onze stad doorkruisen. Op steeds meer plaatsen ziet u informatieborden verschijnen. Verder zijn gidsen bereid om u een rondleiding te geven. En vorig jaar hebben veel inwoners ontdekt dat Nieuwegein vanaf het water er heel anders uitziet dan wanneer je er op de fiets doorheen rijdt. En onze stad heeft veel te bieden; je kunt het gerust een openluchtmuseum noemen.

Samen met de overige bestuursleden en de vrijwilligers ga ik proberen mijn steentje bij te dragen aan het mooier, interessanter en informatiever maken van de Nieuwegeinse leefomgeving.

En hoe zit dat dan met dat veiligheidshesje? Met zo'n oranje hesje over mijn jas loop ik verscheidene dagen per week rond in de wijken Batau-noord en zuid; gewapend met een ring met vuilniszak en een afvalgrijper. Al wandelend ruim ik meteen het dumpafval (zwerfafval bestaat niet) op en draag op deze manier bij aan een schonere leefomgeving, die ook de mijne is. Tenslotte... heeft u een idee dat een bijdrage kan leveren aan de verrijken van leefomgeving of de kennis daarover, aarzelt u niet en deel het met bestuur en werkgroepleden.

Henk Valkenet

Het eerste koninklijke 'staatsbezoek' aan Nieuwegein

(30 mei 1972)

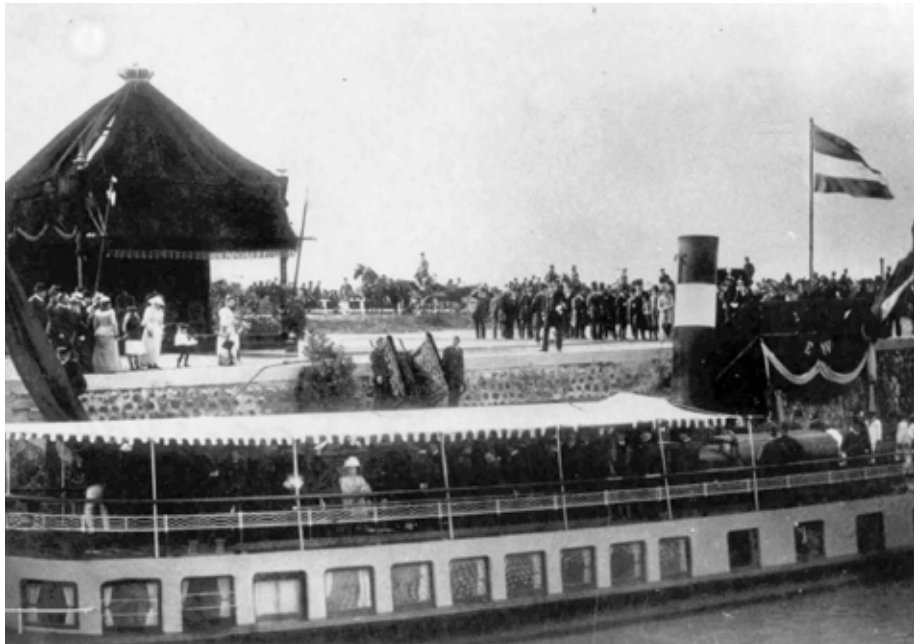
Jacques Lemmink

"Hare Majesteit de Koningin is voornemens op dinsdag 30 mei a.s. een bezoek te brengen aan de gemeenten IJsselstein, Nieuwegein en Kockengen"
Soestdijk, 1 maart 1972

Al ver voor 1 juli 1971 bezochten leden van het Koninklijk Huis de rechtsvoorgangers van de gemeente Nieuwegein, Jutphaas en Vreeswijk. Zo bezochten de koninginnen Emma (1858-1934) en Wilhelmina (1880-1962) al in 1892 Vreeswijk. Koningin Emma was in de periode 1890-1898 regentes voor haar dochter Koningin Wilhelmina. Emma zou als eerste vrouwelijk staatshoofd van Nederland bewijzen dat een vrouwelijk staatshoofd het constitutioneel koningschap goed kon laten functioneren. Zij, die vanwege haar 'vaste wil met zachte vormen' soms het predicaat 'De Goede' kreeg toebedeeld, bereidde haar dochter in de periode 1890-1898 voor op het vervullen van het aanstaande koningschap. Als regentes/voogdes deed Emma er alles aan het aanzien van de monarchie te herstellen door verstandig, realistisch en waardig op te treden. Zij zag het als haar taak de Nederlandse troon voor het Oranjestadion veilig te stellen. Ook wenste zij de Oranjestadion in stand te houden. Er werd afgerekend met de publieke onzichtbaarheid van het koningshuis.

Imago

De populariteit van de Oranje-dynastie werd door Emma bevorderd door met haar dochter Wilhelmina een groot aantal bezoeken af te leggen, waarbij opvallend vaak grote sportmanifestaties op het programma stonden. Tussen 1891 en 1896 werden alle provincies aangedaan en trokken beide koninginnen vanuit de elf hoofdsteden de provincie in. Zo werd de sociaal-psychologische betekenis van de monarchie vergroot. De tournee van Emma en Wilhelmina was dan ook bedoeld om het aanzien van het Koninklijk Huis op te vijzelen. Bovendien raakten de provincies - mede door de verbeterde infrastructuur in het laatste kwart van de

Feestelijke opening op 4 augustus 1892 van de nieuwe Keulse Vaart met de Koninginnensluis door H.M. Koningin-Regentes Emma en H.M. Koningin Wilhelmina, die als 12-jarige aan de reling staat. De salonboot Ceres lag afgemeerd in de bovenkolk van de sluis. De Koninginnensluis maakte deel uit van de verbeterde verbinding tussen Amsterdam en de Rijn, waarvoor tussen 1882 en 1892 het Merwedekanaal was gegraven. Na aanleg van de Prinses Beatrixsluis (1938) in het Amsterdam-Rijnkanaal werd de Koninginnensluis hoofdzakelijk gebruikt door de pleziervaart.

negentiende eeuw - beter geïntegreerd in de nationale samenleving.

Het is dan ook niet vreemd dat in de Nieuwegeinse fotocollectie een van de oudste 'koninklijke' foto's de feestelijke opening door twee koninginnen weergeeft van de nieuwe *Keulse Vaart* met de *Koninginnensluis*, waarmee ook de meervoudsvorm van de naam van de sluis wordt verklaard.

Nadien zouden veel leden van het Koninklijk Huis hun voorbeeld volgen en bezoeken afleggen aan Jutphaas, maar vooral aan Vreeswijk. Op 30 mei 1972 was het zover dat Wilhelmina's dochter

Juliana (1909-2004) - inmiddels bijna 25 jaar koningin - een officieel bezoek bracht aan de jonge gemeente Nieuwegein, als onderdeel van haar werkbezoek aan het 'westelijk weidegebied' in de provincie Utrecht.

Bezoeken aan provincies vond ze 'enig', maar op haar verzoek diende Commissarissen der Koningin (CdK) tijdens haar werkbezoeken grote soberheid te betrachten. De CdK van Utrecht was echter van mening dat voor de plaatselijke bevolking een vorstelijk bezoek een bijzondere gebeurtenis was en achtte het noodzakelijk de vorstin een 'passende' ontvangst te bezorgen.

Ruim een jaar voor haar bezoek aan Nieuwegein had zij als staatshoofd op haar vakantieadres *Gasthof Post* in Lech (Oostenrijk) de Wet van 15 maart 1971 ondertekend. Met ingang van 1 juli 1971 waren “de gemeenten Jutphaas en Vreeswijk opgeheven en verenigd tot een nieuwe gemeente Nieuwegein”. 6.900 Inwoners van Jutphaas werden zo stadsgenoten van 5.300 Vreeswijkers, onder de vlag van één nieuw gemeentebestuur met een even welluidende als aan de lokale historie refererende naam. Het pionieren in de polder in het hart van Nederland kon beginnen! Hoe dat proces verliep, zou De Koningin worden gepresenteerd.

Vorbereiding

Wat kon Juliana verwachten? De bekendheid met Nieuwegein was nog niet zo groot. Niet vreemd dus, dat in bovenstaand concept-communiqué uit Soestdijk, de jongste gemeente van Nederland vooreerst abusievelijk werd aangeduid als ‘Nieuwe Gein’. Op 3 mei 1972 kwamen diverse genodigden in het gebouw van Stadsontwikkeling (Wiersdijk) bijeen om ideeën uit te wisselen over het aanstaande koninklijk bezoek. Er viel echter op 9 mei al een kant-en-klaar draaiboek voor het koninklijk werkbezoek afkomstig van het Kabinet van de Commissaris der Koningin op de mat van burgemeester F.J. Hermesen en districtscommandant van de Rijkspolitie, jhr B.W.P. de Beaufort. Nadien verscheen een ‘minder technisch’ programmaboekje.

Protest

Op de ochtend van 30 mei 1972 deed Juliana met haar gevolg eerst het stadje IJsselstein aan. Net aangekomen, liet zijzelf - of werd enigszins gedwongen - de hofauto te stoppen om protesterende vrouwen te aanhoren. Zij grepen hun kans om de sloop van hun dichtgespijkerde panden in de Julianawijk onder de aandacht van de vorstin te brengen. De afbraak was weliswaar uitgesteld onder druk van actievoerende ‘Witte Krakers’ uit Utrecht, maar het nader onderzoek werd niet vertraagd, kortom: actie! Bij vertrek kreeg Juliana wel bloemen aangeboden. Door deze spontane actie werd Mevrouw - haar gewenste aanspreektitel - later dan gepland, verwelkomd door P.J. Verdam (1915-1998), Commissaris der Koningin, de kersverse burgemeester J.G.C.J. Timmermans (1915-1995) en diens achtjarige

dochtertje Marie-Jeanne, dat een bosje bloemen aanbood.

Juliana, baronesse van IJsselstein, kreeg, volgens een oude traditie een ‘vers’ paard cadeau, zodat zij haar reis kon vervolgen; dit keer was het een veulen van en nadien voor de IJsselsteinse jeugd. Voorts nam ze het jongensboek van C.J. Kieviet, *Fulco de Minstreel* (1892) voor haar zeven kleinzonen in ontvangst en de publicatie *IJsselstein uw woonstede* van streekarchivaris (ook van Nieuwegein) J.G.M. Boon. Vanaf het bordes van het stadhuis sloeg zij nog een demonstratie gade van de IJsselsteinse zeskampgroep (NCRV-programma Zeskamp), alvorens in de richting van Nieuwegein nog kort te stoppen bij twee bejaardenhuizen.

Onder toezicht oog van F.J. Hermesen (1926-2003; KVP, nadien CDA), burgemeester van Nieuwegein (1971-1978), ontvangt Koningin Juliana een boekje bloemen uit handen van de achtjarige predikantsdochter Corien (Jacoba) van Schoonhoven.

Vol vragen

Rond elf uur wisselden de burgemeesters van IJsselstein en Nieuwegein van plaats in de hofauto. Burgemeester Frans Hermesen liet de Koningin tijdens een korte rit de laatste uitbreiding van de voormalige gemeente Jutphaas zien. Aangekomen bij het gebouw van Stadsontwikkeling kreeg Juliana opnieuw bloemen, nu van predikantsdochter Corien van Schoonhoven. Buiten werd de koningin voorgesteld aan

Koningin Juliana wordt voorgesteld aan drie leden van het eerste college van Burgemeester & Wethouders van de jonge gemeente Nieuwegein: v.l.n.r. C. de Kievit (PvdA) vanaf 1949 raadslid van de gemeente Jutphaas en wethouder tussen 1962 en 1966, raadslid in Nieuwegein tussen 1971 en 1974, G. Swaan (CHU) vanaf 1958 raadslid van de gemeente Jutphaas, wethouder tussen 1966 en 1971 en raadslid in Nieuwegein tussen 1971 en 1974, A. van Heiningen (KVP), vanaf 1958 raadslid van de gemeente Vreeswijk, wethouder in de periode 1962-1971 en raadslid in Nieuwegein tussen 1971 en 1977. Geheel rechts de sinds 1 april 1972 aangetreden gemeentesecretaris J.A.F. van Osch.

de wethouders en gemeentesecretaris; eenmaal in de vergaderkamer - de *stuurhut* - volgde kennismaking met de voltallige gemeenteraad.

Na een welkomstwoord bezorgde de eveneens aanwezige stedenbouwkundige ir. J.A. Kuiper (1907-2003), een inleiding over de bouw van de nieuwe woon- en werkgemeente Nieuwegein, dus geen slaapstad! Aan de hand van maquettes en kaarten uit het Structuurplan Nieuwegein werden plannen voor *De Batau* en de *Lekboulevard* gepresenteerd. Na zijn voordracht stapte Juliana kordaat naar de plattegronden om zich van een en ander te laten vergewissen. Met name de maquette met de concept-railverbinding met Utrecht trok haar aandacht: ‘Ik zit vol vragen!’ riep zij uit, terwijl zij een van de deskundigen aanklampte.

Irritatie

Het gezelschap vervolgde de stadsrit op weg naar het beschermd dorpsgezicht Vreeswijk. Daar werd Juliana opgewacht door schoolkinderen, onder muzikale begeleiding van de r.k. Koninklijke muziekvereniging *Kunst na Arbeid*. Ook hier nam Juliana een boekje in ontvangst,

Koningin Juliana wandelt door de Dorpsstraat onder begeleiding van burgemeester Hermesen. Beiden worden geestdriftig toegejuicht door de jeugd

Koningin Juliana luistert aandachtig naar Marijke van Heiningen, die haar het eerste exemplaar van het boekje 'Vreeswijk voorheen' overhandigt. Rechts het door Frans Hermesen achteraf ontvangen bedankbriefje.

Koningin Juliana wandelt in gezelschap van burgemeester Hermesen over het Raadhuisplein in de richting van de Lek.

Koningin Juliana laat zich informeren door burgemeester Hermesen op de Lekdijk. Rechts hofdame Jkvr. C.E.B. Roëll.

Koningin Juliana komt samen met burgemeester Hermesen aan bij het gebouw van de WRK. Op de achtergrond de landelijke rijvereniging De Rijnruiters. Na afloop kregen de ruiters een 'verfrissing' aangeboden. Kort na de Tweede Wereldoorlog was in Jutphaas al sprake van een hippische club, genaamd de Rijnruiters.

Koningin Juliana betreedt samen met burgemeester Hermesen de Lekdijk achter het voormalige gemeentehuis. Op de achtergrond een gedeelte van het nadien gereconstrueerde raadhuis van de voormalige gemeente Vreeswijk. In de periode 1973-1983 werkte de Stichting Behoud beschermd dorpsgezicht Vreeswijk, aan het herstel en wederopbouw van onder meer het voormalige raadhuis, dat vanwege sloop en herbouw (1985) niet als monument wordt aangemerkt.

deze keer uit handen van de dochter van wethouder Van Heiningen. Het handelde over de geschiedenis van Vreeswijk, en was wederom van de hand van streekarchivaris Boon. Te voet liep het cortège naar de Lekdijk voor een gezicht over de rivier. Tijdens de korte wandeling voelde de vorstin zich echter belaagd door de horde fotografen en opdringerige belangstellenden, die haar het zicht ontnamen: 'Ik wil graag iets zien!' riep een duidelijk geagiteerde Juliana.

Na al het oponthoud zette de koninklijke stoet via de Lekdijk, het Amsterdam-Rijnkanaal en het waterwingebied koers naar de N.V. Watertransportmaatschappij Rijn-Kennemerland. De WRK was in 1952 opgericht om uitdroging van de duinen te stoppen door water voor drinkwaterbedrijven en industrie uit de rivier De Lek te halen. Het complex was in 1957 geopend door Prins Bernhard. Na een korte bezichtiging van het bedrijf vertrok het koninklijk gezelschap naar het laboratorium van het Instituut voor

Plasmafysica van de Stichting voor Fundamenteel Onderzoek der Materie (FOM, 1946-2017) op het terrein van kasteel Rijnhuizen. Na aankomst aanhoorde Juliana in de collegezaal een inleiding van oprichter en directeur, kernfysicus prof. dr C.M. Braams (1925-2003).

Vervolgens werd zij door het plasmafysisch laboratorium (1959) geleid langs diverse experimenten.

Hoe goed de Koningin haar huiswerk had gedaan, ervoer A. van Ingen, verantwoordelijk voor data-apparatuur. Juliana vroeg hem over hoeveel geheugen de apparatuur beschikte. Hij gokte. 'Meneer Van Ingen, mij houdt u niet voor de gek, dat moet veel meer zijn'. Het bezoek werd afgesloten met een aperitief in het Laboratorium en een broodmaaltijd in kasteel

Koningin Juliana wordt geïnformeerd door een laboratoriummedewerker. Geheel rechts: Kees Braams, buitengewoon hoogleraar plasmafysica (1962-1987). De nestor van het Nederlands onderzoek naar kernfusie genoot (inter)nationale erkenning. Bron: NWO/DIFFER

Tafelschikking tijdens de lunch in de Alexanderzaal van kasteel Rijnhuizen, waar in de periode 1959-2017 het administratieve deel van het FOM was gehuisvest. bron: NWO/DIFFER

Rijnhuizen waar ook de echtgenotes A.M. Hermesen-Dekker, J.F. Verdam-Boomsma en A.G. Braams-Planting aansloten, evenals de wethouders, de gemeentesecretaris en enkele instituutmedewerkers. Mét echtgenote werd FOM-directeur Braams naderhand uitgenodigd op Paleis Soestdijk om de vorstin bij te praten over de ontwikkelingen rond kernenergie. Rond half drie werd Koningin Juliana uitgeleide gedaan. Zij vervolgde haar reis naar Koc-

kengen en het recreatiecentrum Mijnden (Loenen). Het werkbezoek aan 'het westelijk weidegebied' werd afgesloten met een boottochtje over de Loosdrechtse Plassen.

Bronvermelding:

Het Utrechts Archief
Archief van de gemeente Nieuwegein
secretarie (1971-1990), invnr. 530.
Verzameling documentatie van de gemeente Nieuwegein, invnr 152.
Archief Commissaris der Koningin in de Provincie Utrecht 1955-1985, invnr 415.

Beeldmateriaal:

Fotocollectie gemeente Nieuwegein, nrs. 1834, 6128, 6434-6435, 6437, 6439-6440, 6442-6443; naar alle waarschijnlijkheid zijn de foto's (exclusief nr 1836) onderdeel van de fotoreportage 'Koningin Juliana tijdens een werkbezoek aan de provincie Utrecht' van de hand van fotograaf Rob Mieremet (*Anefo*), waarvan ook enkele exemplaren zich bevinden in de fotocollectie van het *Nationaal Archief* (Den Haag).

Literatuur:

Fasseur, *Wilhelmina. De jonge koningin* ([Amsterdam, 1998]), p. 107-108.
C.A. Tamse (red.), *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voorgedij* (Baarn, 1990), p. 18, 38, 160, 179-182.
A. Vrouwe, *Hittebarrière. Vijftig jaar plasmafysica bij FOM-Rijnhuizen* (1959-2009), ([Houten], 2009), i.h.b. p. 73; bron 2 afbeeldingen NWO/DIFFER.
J. Withuis, *Juliana. Vorstin in een mannenwereld* (Amsterdam/Antwerpen), p. 643-647.

Links:

<https://www.koninklijkhuis.nl/onderwerpen/koningen-en-koninginnen/emma-koningin-1858-1934> <https://www.koninklijkhuis.nl/onderwerpen/koningen-en-koninginnen/wilhelmina-koningin-1880-1962> <https://www.koninklijkhuis.nl/leden/koninklijk-huis/in-memoriam/koningin-juliana> <https://historiek.net/koningin-regentes-emma-van-waldeck-pyrmont-1858-1934/136/>

Zand... het Vreeswijks goud

Jaap Boersema

1914

Eén van de bij Gebr. Van Zutphen in Vreeswijk nieuwgebouwde motorschepen van zand- en grindhandel Wed. R. Kamerbeek uit Utrecht. Heel toepasselijk bij de zandvoorraden aan wat nu de Helling is. Maar wat een contrast met de beide andere schepen.

Uiterst links zien we het dak van het gebouw op Fort Vreeswijk, dat nu in gebruik is bij Scouting.

1927

De Gebr. Van Loon vragen een vergunning aan voor a. een loods en b. een voor het oprichten van een zanddroog- en zeefinrichting. Pal voor de pastorie aan de Dorpsstraat poseren de dochters van dominee Van den Berg. Vooraan: Annie, die met Maggy, een zus van Bas Schouten en Alie Duinkerken in WO-2 'LEVE WILHELMINA' op een wand van de Beatrixsluis aanbracht.

Deze unieke foto dateert uit 1932.

1930

Aan beide zijden van de Vaartsche Rijn liggen 'dikke' bulten zand. Links de voorraden van de Gebr. van Loon (Klaas en Gert); rechts van de Gebr. Van der Vlerk (Henk en Andries) en de gebroeders Zwi-tink (Klaas en Luitzen). De klipper links ligt bij de werf van Buitenweg.

1930

Ongeveer ter hoogte van de huidige Oranjebrug: Spelende kinderen langs de Prins Hendriklaan. We zien geladen zandscheepjes en linksboven de werf van de Gebr. Buitenweg en het motorenfabriekje van Van Perge. De laatste heeft daar van 1920 tot 1960 gezeten.

Rond 1940.

Halverwege de rechteroever zien we de bedrijven van Van Perge en de Gebr. Buitenweg. Helemaal aan het eind: Scheepswerf Van Zutphen.

Links een benzinepomp ter hoogte van de Waagstraat. Voorbij de Loswal de twee grote trechters van Van Loon. Daar zou later de Oranjebrug komen.

Rond 1990

Links een van de trechters van Vlerk-Zwintink aan de Prins Hendriklaan.

Rechts zien we EUROGRIT, v/h Van Loon. Beide bedrijven verdwenen rond 2000 en maakten plaats voor woningen in Nieuw Vreeswijk.

Samen boeren aan de Utrechtsestraatweg

Utrechtsestraatweg 77 / Winthontlaan

Clemens van Rossum

In onze familie gaat de kennis over de boerderij aan de Utrechtsestraatweg 77 niet verder terug dan tot de tijd dat onze oudste tante Betje (Elisabeth van Rossum, 4 oktober 1907) daar introuwde met Bertus Velis. Die zocht een huishoudster en vond aan de Polsbroekerdam in onze tante Betje een vrouw. Misschien was dat verhaal over het zoeken van een huishoudster een smoesje. Het was 1935. Bertus en Betje zijn daar aan die Utrechtsestraatweg samen gaan boeren.

Betje en Bertus

In september 1939, toen Nederland in verband met de oplopende spanningen in Europa mobiliseerde, hebben zij op last van burgemeester Hamers van Jutphaas inkwartiering gehad van een aantal Nederlandse militairen. Of Bertus vond dat de combinatie van een aantal militairen ver van huis en een jonge boerin niet zo gelukkig was, dan wel of er een andere reden voor is geweest, weten we niet, maar Betje is voor de duur van die inkwartiering teruggeshaald naar haar moeder in Polsbroek. De oorlog zijn zij verder ongeschonden doorgekomen. Mijn vader Freek van Rossum, broer van Betje, kon geen boer worden en wilde dat ook eigenlijk niet. Misschien al in de oorlog en in ieder geval vlak erna is hij bij zijn zus Betje en zwager Bertus op de boerderij knecht geweest. In 1947 is hij vertrokken naar Angeren bij Arnhem om daar koster te worden.

Het huwelijk van Bertus en Betje bleef kinderloos en Bertus raakte op leeftijd. In 1955 was er een uitkomst. Betjes jongste zus Annie wilde trouwen met Wim van Wijk, maar kon voor zichzelf en haar toekomstige man geen woning vinden. Dat jonge stel trouwde in bij Betje en Bertus. Een gedeelte van het achterhuis werd daarvoor geschikt gemaakt. Annie en Wim wisten van aanpakken en namen het boeren over. Beide partijen waren daarmee uit de brand.

Op 6 maart 1960 raakte Bertus Velis betrokken bij een ernstig verkeersongeval. Met zijn Solex werd hij geschept door een motorrijder. Het gevolg was dat Bertus een dag later in het Academisch Ziekenhuis in Utrecht is overleden. Groot verdriet. Betje was in één keer weduwe. Voor zover dat al niet eerder was gebeurd liet Betje toen de boerderij en alles wat daar te doen was over aan Wim en Annie.

Ook in de oorlog ging het melken gewoon door – 4 juli 1943

Dat huwelijk bleef niet kinderloos. In een tijdsbestek van een aantal jaren hebben zij vijf kinderen gekregen. Er was nieuw leven op de boerderij. Toch kwam het einde van die bedrijvigheid in zicht. Er waren andere plannen met dat land dan koeien melken en hooien. Betje heeft de boerderij en het land verkocht aan een oliemaatschappij. Annie en Wim zijn er na het vertrek van Betje nog een poos blijven wonen, maar tenslotte in 1967-68 met hun kinderen verhuisd naar Schalkwijk. Als Annie later nog eens vertelde over die verhuizing kon ze dat niet zonder trillende onderlip. Ze had met dozen vol spullen in haar handen gestaan, terwijl werklui al bezig waren met de sloop van de achterkant van de boerderij.

De boerderij aan de Utrechtsestraatweg

De witte Brug, woonhuis en feestzaal.

De Witte Brug gezien vanaf de boerderij

Eén van de wielervedstrijden op de baan bij De Volharding

Naar de Witte Brug

Betje heeft de naast de boerderij gelegen Witte Brug toen gekocht. Al gauw bleek die woning met aangebouwde feestzaal wel heel erg groot voor een vrouw alleen. Betje heeft toen inwoning gekregen van een nichtje met haar man. Die situatie heeft ook niet heel lang geduurd. Ze heeft toen De Witte Brug verkocht aan haar broers Bram en Maarten en in IJsselstein aan de Achtersloot nieuw gebouwd met haar broer Jan. Ook daar heeft ze niet heel lang gewoond. Na een korte omzwerving via Hoogland en Angeren is zij terechtgekomen in Oudewater in de Wulverhorst. Daar is zij op 13 november 1995 overleden. Ze is 88 jaar oud geworden. Bram en Maarten en later Bram alleen hebben eerst de Witte Brug nog verhuurd gehad aan de Jehova's Getuigen, die er een koninkrijkszaal hebben gevestigd.

Tenslotte zijn het gebouw en het terrein verkocht aan de ANWB.

Achter de Witte Brug op het land van Betje en Bertus is in 1936 voor de Utrechtse Wielervereniging De Volharding een wielerveen gebouwd voor het houden van (nationale) wedstrijden. Op het middenterrein werden bokswedstrijden georganiseerd. De grote kampioen Ben Bril heeft er nog gebokst.

Nu

Inmiddels zijn we in 2022 aangekomen en zijn de tijden veranderd. De boerderij is weg en van de Witte Brug is ook niets meer terug te vinden. Zelfs de Utrechtsestraatweg is verdwenen. We moeten nu zoeken naar de Winthontlaan.

Wat ik onder andere uit de nalatenschap van tante Betje heb overgehouden is een klein kartonnen sigarenpijpje met het op-

schrift: "Bedenkt dat het beste adres voor Tabak, Sigaren en Sigaretten is bij: J.C. Vendrig, Hotel DE ZWAAN, A-87 Jutphaas". Hebben we toch nog iets uit die oude tijden overgehouden. Ik heb het ten behoeve van een verzamelaar graag aan de redactie van deze krant afgestaan.

Foto's: Familiearchief Clemens van Rossum

Jaap Tol, van Fries tot Vreeswijker

Rina Copier van den End

Jaap Tol is meer dan veertig jaar werkzaam geweest bij het Vreeswijkse gas- en waterbedrijf en was de enige gasfitter in het dorp. Aangezien hij bijna negentig jaar was, leek het mij goed om eens met hem te gaan praten over zijn vroegere werkzaamheden. Dat deed ik op 26 juni 1991. Bij die gelegenheid vertelde hij het volgende.

Jaap Tol

Het kantoor van het gas- en waterbedrijf.
Foto: Archief auteur

De Watertoren

Van Fries tot Vreeswijker

“Ik ben in 1902 in Tjerkwerd geboren, een klein plaatsje in de buurt van Bolsward. Op mijn negenentwintigste kwam ik naar Vreeswijk. Ik had geschreven op een advertentie uit het vakblad. Er waren honderdnegentig sollicitanten voor die baan. Je moet rekenen, het was toen de werklozentijd en dit was een goede baan met pensioen. Daar waren wel liefhebbers voor. Er werden drie sollicitanten uitgekozen en ik was daar bij. Ik had al met burgemeester Mollerus en een wethouder gesproken maar de gemeenteraad moest beslissen. Op een zaterdagmiddag ben ik naar Vreeswijk gekomen en ben de raadsleden afgegaan om me voor te stellen en een praatje te maken. 5 Februari 1932 was er een raadsvergadering en ik kreeg met algemene stemmen de benoeming met een aanvangsjaarwedde van f.1625,-. Zo zie je maar dat persoonlijk contact belangrijk is.

Het gas- en waterbedrijf was gevestigd op de Oude sluis 22. De heer Hendrik Jacobs

had zijn kantoor aan de voorzijde van het pand en bewoonde met zijn gezin de bovenverdieping. Achter was de werkplaats. Daar werkte ik meestal 's morgens van zeven tot negen uur om meters na te kijken en te repareren. Om negen uur kon ik wel bij de mensen terecht dus dan ging ik het dorp in. In het tuintje achter het pand stonden twee cellen waar de politie zo af en toe een dronkenlap of andere wetsovertreder in stopte. Als er iemand in de cel zat zeiden we tegen elkaar: ‘Wat zullen we doen, die vent ook een kopje koffie geven?’. Ook kwam er wel eens iemand op Vreeswijk die met goed ventte. Wist hij niet waar hij 's nachts moest blijven dan mocht hij bij ons in de cel slapen. Kon hij zich achter bij de kraan ook nog een beetje wassen. Zo ging dat. Ja we waren wel gastvrij.”

De taken van een gasfitter

“In 1930 waren er nog geen watermeters in Vreeswijk. Ieder huishouden betaalde een vast bedrag voor het gebruik van wa-

ter. Op den duur kon de gemeente daar niet meer mee uit. Er werd te veel water verknoeid. Daarom moesten er watermeters geplaatst worden. Alle watermeters in Vreeswijk zijn door mij geplaatst. De gas- en watertoevoer kwam van IJsselstein, want daar stonden de gasfabriek en de watertoren.

Alle leidingen vanaf de fabriek naar het dorp had ik in onderhoud. In die tijd had je nog gaslicht in de huizen en in de scholen. Er liep vanaf het plafond een stang naar beneden en daar zat de lamp aan. Met die lampen was altijd wel wat. De ene keer flakkerde de lamp en een andere keer moest er een nieuw kousje op de lamp gezet worden. De meeste mensen konden dat niet, dus kwamen ze maar naar mij. Ook de straatverlichting brandde op gas. Iedere avond kon je Hannes van Hesteren, met de ladder op zijn rug, rond zien gaan om de lantaarns aan te steken en laat in de avond weer te doven. Ook waren er nogal eens verstoppingen in die gasleidingen. De calorische waar-

de ofwel verbrandingswarmte was dan te laag en je kon dat s' avonds pas nakijken als de mensen het licht aan hadden.

Je moest de druk opmeten op het moment dat er veel gas werd verbruikt om te kijken waar de verstopping zat. Overal in de straat zaten putjes met sifonpotjes waar water doorheen liep. Dat deden mijnheer Jacobs en ik dan 's avonds laat. Op zaterdag werd er ook gewerkt. Dan moest ik vaak die potjes legen en doorspoelen. De gemeente Vreeswijk had een contract met de gasfabriek in IJsselstein en zodoende heeft het tot nabij de oorlog geduurd eer er hier elektriciteit kwam."

Geen munt geen gas, geld terug een gebakje

"De mensen hier in Vreeswijk hadden allemaal zogenaamde muntmeters. Je moest er een vierduitestuk, (een munt van twee en een halve cent) in doen, dan doordraaien en daarna had je gas. In de oorlog moesten die koperen munten ingeleverd worden en kwamen er zinken gasmunten. Na de oorlog zijn er meters gekomen met een telwerk. Dat was een hele verbetering. Voorheen kon het gebeuren dat je aan het koken was en hup... geen gas meer. Of met een verjaardag zat je opeens met zijn allen in het donker.

Dan moest je eerst weer munten in de meter stoppen. Of je stopte een munt in de meter en je draaide hem kapot, dan zat ie vast en had je dus ook geen licht.

Ze kwamen mij dan maar weer halen om de meter open te maken en die munt eruit te krijgen. Daar had ik een sleuteltje voor. En er zat een loodje aan de meter. Er waren ook wel mensen die hem toch zelf openmaakten en dan ook het geld eruit haalden. Ik moest dan maar weer zien dat terug te krijgen.

Als het gas goedkoper was geworden, gingen ze niet die meter verzetten maar dan kreeg je geld terug. Het gas kostte vroeger zes cent. Ik kreeg nogal eens een bakkie koffie bij de mensen. Kom ik in de Leeuwenstraat staat er een groepje vrouwen gezellig te babbelen als ik zeg: "Je krijgt zoveel geld terug", waarop één van de vrouwen zei: "Nou, dan ga ik vlug naar vrouw Hak op de Dorpsstraat gebak halen, Jij toch ook een gebakje?" Zat ik daar met al die vrouwen aan de koffie met gebak gezellig een uurtje te bomen. Later moest ik die tijd natuurlijk wel weer inhalen. Het was altijd gezellig op het dorp. Iedereen kende mij en ik kende iedereen want je kwam deur aan deur."

Melk als tegengif

De heer Tol heeft verschillende keren in het ziekenhuis gelegen omdat hij bedwelmd was door het gas.

"Ja", lacht zijn dochter Gea. "Daardoor is vader zo oud geworden. Alle kwade cellen zijn gedood door het gas. Ik weet nog dat ik eens uit school kwam en dat er een hele oploop was bij Van Beest in de Molstraat. Ik keek en ja hoor daar zat mijn vader, die grote pet van het gasbedrijf scheef op zijn hoofd en vrouw Van Beest maar grote bekers melk geven."

Jaap vervolgt: "Bijzondere maatregelen werden er niet getroffen. Het kolengas van vroeger was heel anders van samenstelling. Daar zaten kwalijke stoffen in waar je zo beroerd van werd. Van aardgas ga je niet zo vlug ondersteboven. Gas en vuur zijn natuurlijke vijanden maar gelukkig hebben zich hier nooit ontploffingen of dergelijke voorgedaan.

In de winter moest ik ook de kachels stoken van de centrale verwarming van de Rooms-katholieke en de Openbare school. 's morgens om zeven uur begon ik en 's avonds om tien uur was ik nog bezig om die kachels af te stoppen. Achter de school was een gebouwtje waar je buitenlangs een paar trapjes af moest. Daar in de kelder stonden van die grote kachels

In zijn spaarzame vrije tijd was Jaap onder andere actief bij de Vrijwillige brandweer (Foto 14 september 1946)

met van voren een klep waar je met een grote schep de cokes in gooide. Vrijdags moesten die kachels uitgehaald worden want in het weekend moesten ze smuilen. Op maandagmorgen vier uur moesten ze weer opgestookt worden. Overuren werden niet betaald, dat was bij het salaris inbegrepen. Er werd toentertijd een gas- en waterfitter gevraagd, maar dat daar ook het stoken van een centrale verwarming bij hoorde, wist ik van tevoren niet.

Een ander probleem in de winter waren de loden waterleidingen. Bij strenge vorst wilden die nog wel eens knappen met als gevolg een waterballet. Ook voor dergelijke klussen kwamen ze bij mij.

Vrije tijd

Ik had natuurlijk weinig vrije tijd, maar voor twee zaken hield ik me altijd vrij. Dat was de zangavond van Vreeswijks Mannenkoor en voor de Vrijwillige Brandweer. Van beide verenigingen ben ik bijna veertig jaar lid geweest. Ik heb tot mijn 69ste jaar gewerkt. Dat kwam omdat bij iedereen de gasstellen omgebouwd moesten worden naar aardgas. Dat was een enorme klus want Vreeswijk was steeds meer uitgebreid. Ik had er dan ook twee man bij. Alleen had ik dat niet gered.”

Met pensioen maar nog geen definitief afscheid

In juni 1967 ging Jaap Tol officieel met pensioen en werd er afscheid van hem genomen in de Vreeswijkse raadszaal in aanwezigheid van familie, het voltallige personeel van de staf van de Dienst Gemeentewerken Jutphaas Vreeswijk, de gemeente secretaris A. Kouwenhoven, de oud directeur van de gemeente bedrijven H. Jacobs met echtgenote en H.J. Van Dijk, commandant van de Vrijwillige Brandweer. Wethouder G.A. Van Eck. Burgemeester mr. F.J.H. Schneiders merkte in zijn toespraak op dat de dhr. Tol altijd een bijzonder geacht burger van Vreeswijk is geweest en dat hij het waardeerde dat hij het karwei met het aardgas nog wilde afmaken. Hem werd de ereme-

Bestuur Vrijwillige Brandweer v.l.n.r. Wim Huiden, Hendrik Jacobs, Jaap Tol, Jan Menthen

Eremedaille in Brons

daille verbonden aan de orde van Oranje Nassau in Brons uitgereikt.

Na de toespraak van de heer Kouwenhoven moest er ruim baan worden gemaakt, toen ‘opper’ Bodegom van de rijks politie met het cadeau van de gemeente de zaal in kwam fietsen. De heer Kouwenhoven vertelde dat er zeer goede remmen op de fiets zaten zodat wanneer Jaap door het

Jaap kreeg ook nog de vrijwilligersmedaille Openbare Orde en Veiligheid door de Brandweer opgespeld. Opschrift "Patriae Servire Libertas"

dorp fietste en geroepen zou worden voor een ‘kopje’ hij meteen zou kunnen afstappen. De heer G.A. Van Eck bood namens de bedrijven een enveloppe met inhoud aan, de heer van Dijk sprak namens de brandweer en de heer Jacobs die al die jaren zo prettig met Jaap had samengewerkt. Het was een onvergetelijke dag.

Foto's: Archief auteur

Activiteiten 2022

Historische Kring Nieuwegein

Expositie "50 Jaar Gemeenteraad van Nieuwegein in 50 voorwerpen"

Zaterdag 12 maart t/m zondag 11 september in Museum Warsenhoeck

Kunst-expositie "Heleen Zaanen"

Zondag 13 maart t/m zondag 8 mei in Museum Warsenhoeck

"Los Vast": Onder deze titel is vanaf 13 maart in Museum Warsenhoeck een expositie te zien van schilderijen van de Nieuwegeinse kunstenares Heleen Zaanen. Zaanen won vorig jaar de 1^e prijs (deze solo-expositie) met haar werk "Nieuwegein grows on you" in de door het museum uitgeschreven wedstrijd "Kunstenarsblik op 50 jaar Nieuwegein". In de expositie "Los Vast" toont zij, naast een paar exemplaren uit haar vrolijke botenserie ter ere van het 50-jarige Nieuwegeinse jubileum, meer abstract werk. Een aantal van deze laatste werken werden al eerder geëxposeerd op de EuropArtFair2021 in de Gashouder Westergasfabriek te Amsterdam. Deze schilderijen werden gemaakt tijdens de Covid-periode en zijn een abstractie in kleur en vorm van verschillende facetten van die periode. Vervolgens hebben deze werken weer geleid tot het maken van Zaanen's meest recente werk. Ook daarin draait het om abstractie in kleur en vlak. Back to Basics. Kleur en vorm. Het één vraagt om het ander. Net als in de maatschappij. Tweedeling is daar op dit moment overal voelbaar. In mensen, in meningen, in dingen. Het één en het ander. Kan het één zonder het ander? Roept het één het ander op? Kleur en vorm legt vast en maakt los. Back to Basics in schildertaal.

Lezing "Van moeras tot welvaartsstaat: Nederland – Waterland – Mollenland. De eeuwenlang onmisbare rol van de windmolen in onze samenleving" door Gerrit Keune

Donderdag 14 april, 20.00 – 22.00 uur in de Bibliotheek De tweede verdieping in het Stadhuis

Dagexcursie Rheinmuseum in Emmerich

Zaterdag 23 april, 8.45 – 17.30 uur

Excursie zaagmolen De Ster in Utrecht

Zaterdag 11 juni, 14.00 – 16.00 uur

Voor actuele informatie kijk op www.museumwarsenhoeck.nl

Kunstexpositie "Iris Creutzburgen en Koos Ket"

Zondag 22 mei t/m zondag 31 juli in Museum Warsenhoeck

Museumwerf Vreeswijk

Schipperscafé in het Theehuys

Op vrijdagen 29 april, 27 mei, 24 juni en 29 juli van 15 tot 18 uur

In het verleden was het Theehuys niet altijd geopend op de openingstijden van de Museumwerf. Vanaf dit seizoen is dat anders. Voortaan zijn Theehuys en Museumwerf tegelijk geopend zodat u tijdens uw museumbezoek ook kunt genieten van een lekker hapje en een drankje op ons gezellige binnen- of buitenterras met uitzicht op onze historische haven en schepen.

Werkschependag

Op donderdag 26 mei (Hemelvaartsdag) van 10 tot 16 uur

Met modelbouwers uit Nederland en Duitsland en hun varende scheepjes.

Gluren bij de Buren

Zondag 3 juli

Varen door Openluchtmuseum Nieuwegein

Ook in 2022 wordt op de zaterdag, zondag en woensdag weer gevaren met de kagenaar Hoop en Vertrouwen en het Romeinse schip Fiducia. Naast het varen naar verschillende bestemmingen vormen de rondvaarten tot oktober ook de verbinding tussen het Museum Warsenhoek, de Poldermolen, het Natuurkwartier, de oude dorpskernen en de Museumwerf Vreeswijk.

Het rondvaartseizoen is feestelijk van start gegaan op de Dag van de Vaart van Nieuwegein op 9 en 10 april. Tot oktober kunt u vanaf het water de eeuwenoude Nieuwegeinse vaarroutes verkennen en genieten van de vele bijzonderheden langs de oevers.

De rondvaarten startten vorig jaar als cadeau voor het 50-jarige Nieuwegein waarmee plaatselijke musea deze stad als één groot openluchtmuseum presenteerden. De vaartochten waren een groot succes.

Leuk om te weten is dat er wandel- en fietsroutes in de maak zijn. Daarmee kunt u Nieuwegein binnenkort ook over land verkennen. Er wordt zelfs gedacht over het combineren van vaar- en wandeltochten.

Kijk voor meer informatie over het Theehuys, rondvaarten en andere activiteiten op www.museumwerf.nl.

Museum Warsenhoek

MUSEUMWERF

VREESWIJK

DE PLAATS VOOR DE HISTORISCHE BINNENVAART

Cronyck de Geyn

Uitgave van de Nieuwegeinse Musea

Jaargang 44 - Nummer 3 - 2022

Colofon

Cronyck de Geyn is een gezamenlijke uitgave van de Nieuwegeinse Musea

ISSN 1384-7139

Redactie

Annie van Rees, eindredacteur

Loes Slooten

Ton Vis

Wolfgang Herrlitz

“Tijdwijzer”

Berna van der Linden

Contact

cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl

Bij de voorpagina:

De stadskraan is, na drie jaar herbouw op de Museumwerf, weer terug in Utrecht. Ze staat bij de Monicabrug. Daar maakte Reinout van Rees deze foto toen hij een rondje liep tijdens zijn pauze. Zie het artikel op blz 17 over de reis van de craen.

Opmaak

Michiel Ridderikhoff

Mede mogelijk gemaakt door de gemeente Nieuwegein

Niets van deze teksten mag geheel of gedeeltelijk worden vermenigvuldigd, worden opgeslagen in een geautomatiseerd bestand en/of openbaar worden gemaakt op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever (de drie erfgoedinstellingen in Nieuwegein) p/a Geinoord 11, 3432 PE Nieuwegein.
©Copyright de drie erfgoedinstellingen in Nieuwegein

Losse nummers € 2,50

Van de redactie

Zoals altijd, is de Cronyck er weer! Hij ligt voor u en dat betekent veel leesplezier. Voor mij is dit mijn eerste Cronyck als eindredacteur, maar gelukkig denken Renée Blom en anderen fijn met mij mee, dus in deze Cronyck weer veel verschillende bijdragen: te beginnen met een kort bericht over de wisseling van de voorzitter -met foto van Johan Steen- (en lees ook in de vorige Cronyck het voorstelrondje van de nieuwe voorzitter, Henk Valkenet) en een interview met de vorige voorzitter, Hidde van der Kluit, die de Anna van Rijn-penning kreeg. En natuurlijk is daar de bekende rubriek Nieuwegein op de Kaart, over Vreeswijk dit keer (nog geredigeerd door Renée Blom, dus over meedenken gesproken...!) . Ook is er een verslag van de succesvolle Dag van de Vaart en natuurlijk een van de reis van de stadskraan van de Museumwerf naar zijn definitieve plaatsje bij de Monica-brug in Utrecht, waar veel mensen hem gaan zien. En nog veel meer.

Een Cronyck maken is altijd best wel puzzelen. Maar alle puzzelstukjes c.q. bijdragen zijn weer op hun plaats gevallen en ik heb er zelfs al een paar voor de volgende Cronyck! Maar er kan nog meer bij, dus al uw bijdragen (of gedachten die we dan samen uitwerken) zijn welkom! Mail mij!

Annie van Rees
(eindredacteur)

Inhoud

Van de redactie	2
Nieuwegein op de kaart: Vreeswijk <i>Bart Jan Damstra</i>	3
De Vaart van Nieuwegein <i>John Geurts</i>	7
Transportbedrijf Kragten in Jutphaas <i>Jaap Boersema</i>	10
Een onbekende prent van Dirk van der Burg van de windkorenmolen aan de Doorslag te Jutphaas <i>René van der Mark</i>	12
Nieuwe voorzitter HKN	14
Anna van Rijn-penning voor Hidde van der Kluit <i>Loes Slooten-Glimmerveen</i>	15
Trots op de stadskraan <i>Annie van Rees</i>	17
Leven in het Nedereind en Overeind van Jutphaas in de jaren '50 en '60 <i>Loes Slooten-Glimmerveen en Bart Jan Damstra</i>	18
Activiteiten 2022	23

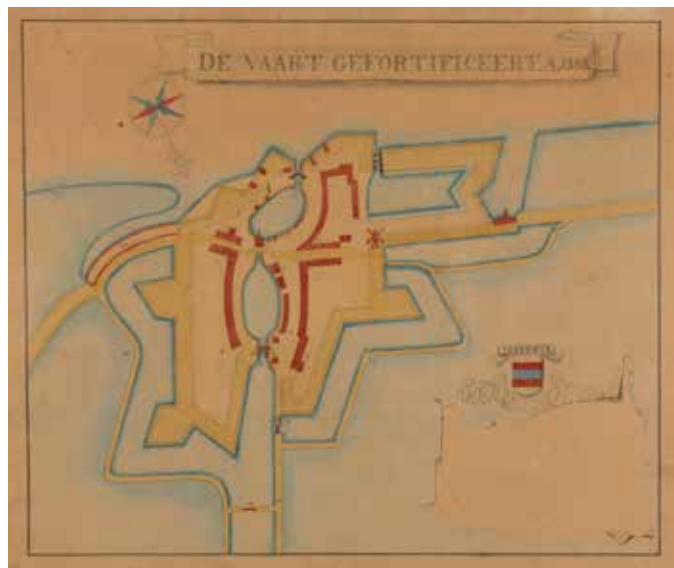
Nieuwegein op de kaart: Vreeswijk

Bart Jan Damstra

In deze rubriek aandacht voor de Vreeswijkse dorpskern rond de Oude Sluis. Aan de hand van een tweetal koppels van bijna identieke kaarten, aangevuld met gerelateerde afbeeldingen, zal een beeld worden geschetst van een aantal specifieke gebouwen en vestingwerken in het 16^e-17^e eeuwse Vreeswijk. In een volgend artikel zal meer worden uitgezoomd en zal het grondgebied van Vreeswijk buiten de dorpskern aan bod komen.

Afb 1. 'De Vaart gefortificeert A[o]1588', kaart van de fortificaties om het dorp Vreeswijk 1700-1799, situatie 1588. Afb.: HUA Topografische Atlas collectie Muller, inv 2127

Afb 2. 'De Vaart gefortificeert A[o] 1588' (noorden is onder). Aftekening 1826 door architect C. Kram. Afb.: HUA Topografische Atlas collectie Muller, inv 2128

Fortificatie

In het artikel 'De Vaart gefortificeert' (in Cronyck de Gein januari 2021) heb ik al betoogd dat er aanwijzingen zijn dat de fortificaties op de kaarten daadwerkelijk geheel of gedeeltelijk zijn gerealiseerd. Na het verschijnen van dat artikel is uit archiefonderzoek nog meer vast komen te staan dat gedurende de Grote Opstand, de '80-jarige oorlog', in meerdere fasen en uitvoeringen verschaningen en vestingwerken zijn aangelegd in en rond Vreeswijk. Zo vinden we van de 16^e eeuw tot ver in de 18^e eeuw in onder meer notariële akten verwijzingen, vaak specifiek als belendingen, zoals: gelegen naast 'het bolwerk' of 'de schans'. Wat exacte lokalisatie extra bemoeilijkt is dat verschillende locaties als 'de schans' worden aangeduid, zowel de oostzijde als geheel, als specifieke plekken aan de westzijde van de sluisen.

1588: één sluiskolk, vestingwal en spuitorens

Van een 16e eeuwse plankaart / plattegrond van Vreeswijk zijn twee kopieën overgeleverd. De eerste is een kopie uit de 18e eeuw (afb 1) en de tweede is een kopie uit 1826 (afb 2). Een opvallend aspect is dat de situatie als geheel en in het bijzonder de details op de 18^e eeuwse kaart meer verfijnd zijn afgebeeld dan op die

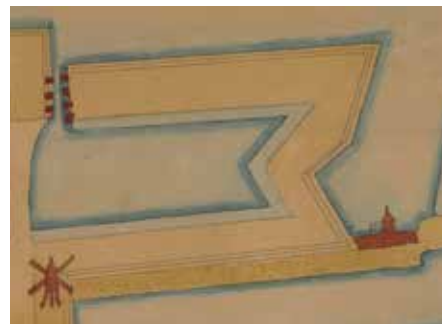
van 1826. Ik zal een paar aspecten nader uitlichten.

De beide toegangen tot het dorp via de Lekdijk zijn de zwakke plekken in de verdediging en zijn om die reden extra versterkt. Aan de oostzijde met palissaden.

Het opvallende hoornwerk (het uitstekende deel van de vesting met twee halve bastions) aan de westzijde, ter plaatse

Afb 3. Uitsnede van afb 1, van het bolwerk 'de cat'. Linksonder de korenmolen in de molenstraat. Rechtsonder de beer met monnik.

Afb 4. Uitsnede van afb 2, van het bolwerk 'de cat'. Linksonder de korenmolen in de molenstraat. Rechtsonder de beer met monnik.

van de huidige De Kade en Voorhaven van de Koninginensluis, staat in de schriftelijke bronnen bekend als 'de cat'. Dit zou met wat fantasie kunnen slaan op de vorm van de puntige hoeken ('kattenoren'), maar meer waarschijnlijk hebben we hier te maken met de binnen de vestingbouwkunde bekende term 'kat'; een vrijstaande, boven de wal uitstekende opstelingsplaats voor geschut, aan de binnenzijde van de muur of wal. Daar waar de Lekdijk aansluit op dit bolwerk bevond zich een zogenaamde 'beer', een verbindingsdam; deze was niet begaanbaar vanwege de driehoekige vorm en had in het midden een torentje (een 'monnik') als extra obstakel (zie afb 3 en 4).

Helaas is de legenda rechtsonder op de kaart verloren gegaan. Bij nadere bestudering vallen er naast de hiervoor beschreven zaken nog de nodige zaken op. Zo is een wapenschild te zien dat de lezers die bekend zijn met het wapen van Vreeswijk, onbekend voor zal komen. Het betreft hier het wapen van Vreeswijk, dat in gebruik was tot de toekenning van het nu bekende blauw-geel gestreepte wapen

Afb 5 en 5a. De 'Stoele Lijst', een geschilderde plattegrond van de dorpskerk uit 1742, die zich in dezelfde kerk bevindt. Inzet: het oude wapen van Vreeswijk van voor 1816. Foto: auteur 2021

in 1816. Dit wit-rood-blaauw-rood-wit gestreepte wapen is echter ook als wit-rood-groen-rood-wit bekend; deze is afgebeeld op een geschilderde plattegrond van de dorpskerk uit 1742 (afb 5 en 5a). Zie ook het artikel '(Bijna) verdwenen erfgoed: erfgoed van de Dorpskerk te Vreeswijk' in Cronyck de Geyn oktober 2021.

Het 'spuy boven'

Een ander opvallend detail op afb 1 en 2 is de spuitoren tussen de beide sluiscolken (detail: afb 6). Spui is een synoniem voor sluis. De sluisdeur was een schotdeur die door middel van touwen omhoog werd gehesen. Een dergelijke constructie werd in 1938 ook toegepast bij de Beatrixsluizen. Op het 'spuy-boven', de ruimte boven de sluisdeur was ruimte voor het in hechtenis nemen van personen. In de periode 1585-1641 ging men hier zelfs te kerke; dit gebeurde tot de ingebruikname van de nieuwe dorpskerk aan de Dorpsstraat-Molenstraat. De spuitoren verdwijnt omstreeks 1655 uit het Vreeswijkse straatbeeld als de hefdeur wordt vervangen door puntdeuren en er houten klapbruggen in de plaats komen van een vaste brug. Met het wijzen op dit opvallende bouwwerk is ook direct de link gelegd met een vraagstuk waar historici zich al tientallen jaren het hoofd over breken (zie onder andere: 'Vreeswijk aan de Lek', Van Zutphen 1964 en 'Vreeswijk Voorheen', Boon 1972). Het gebouw met de opvallende sierlijke dakruiter lijkt ook te worden afgebeeld op een 18^e eeuwse

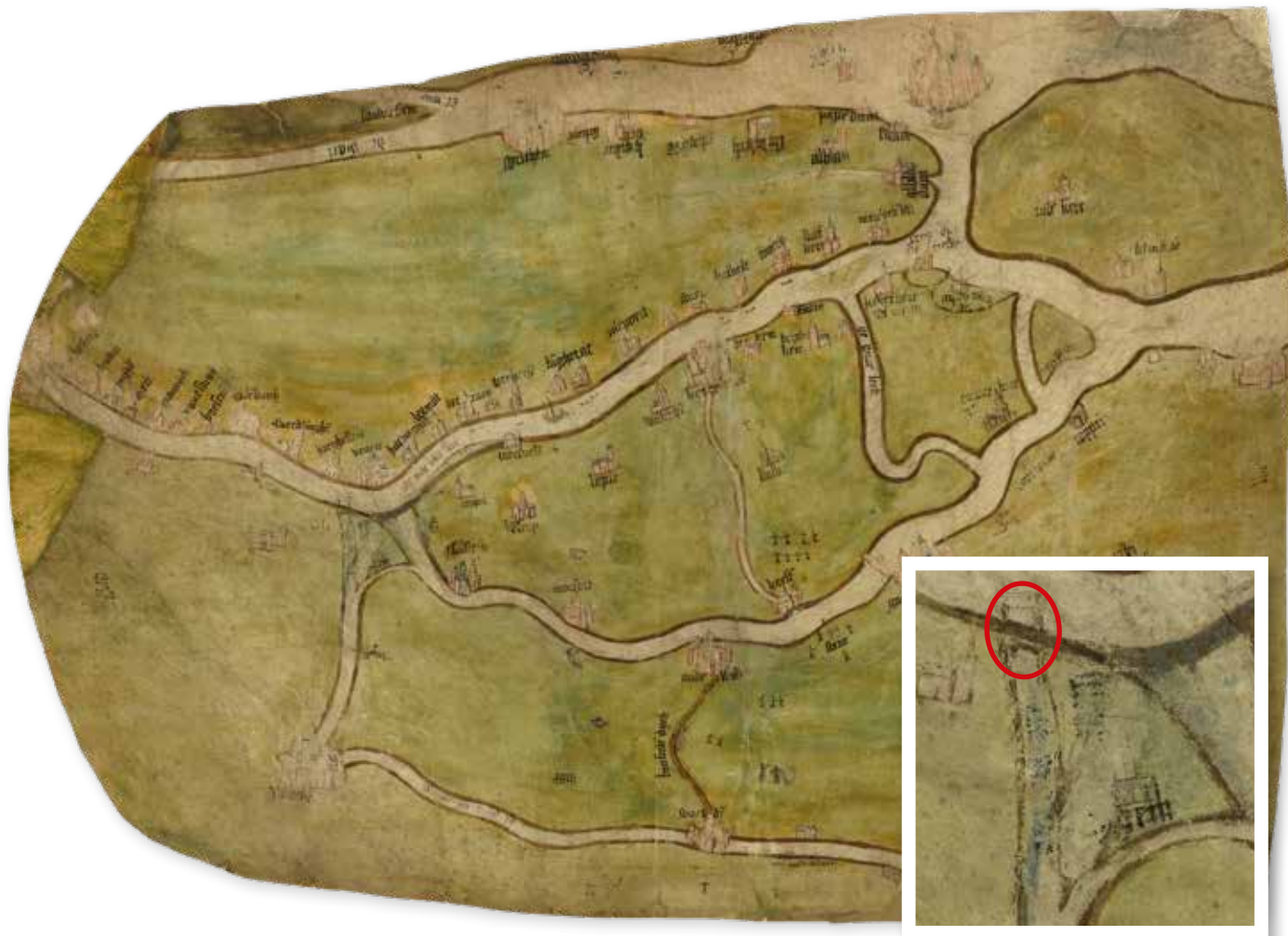
te brug. Met het wijzen op dit opvallende bouwwerk is ook direct de link gelegd met een vraagstuk waar historici zich al tientallen jaren het hoofd over breken (zie onder andere: 'Vreeswijk aan de Lek', Van Zutphen 1964 en 'Vreeswijk Voorheen', Boon 1972). Het gebouw met de opvallende sierlijke dakruiter lijkt ook te worden afgebeeld op een 18^e eeuwse

Afb 6. Uitsnede van afb 1, van de spuitoren tussen de beide sluiscolken, situatie in 1588 (noorden is onder).

Afb 7. Zicht op 'Vreeswijk aan de Vaart', 18^e eeuwse prent naar een onbekend voorbeeld uit 1620. Het standpunt van de tekenaar en daarmee ook de kijkrichting is afhankelijk van de interpretatie. Afb.: atlas 'Nederlandsche outheeden en gezigten'

Afb 8 en 8a. Kaart van het rivierengebied uit de 15^e eeuw, het noorden is onder. Inzet: uitsnede van een beschadigd versleten deel van de kaart waarop linksboven Vreeswijk te zien is met de spuitoren en de kerk ten oosten van de sluis. Rechtsonder is het klooster in het Gein aan de Doorslag zichtbaar. Afb.: Nationaal Archief Kaartcollectie Hingman, inv. 236

prent (afb 7) waarop de situatie van 1620 te zien zou zijn, naar een ouder voorbeeld dus. De interpretatie van dit kaartbeeld is echter lastig, zo niet onmogelijk. Als dit al de bewuste spuitoren is en de doorgang de toegang is tot de buitenkolk, dan lijkt deze spuitoren buitenproportieel groot en veel te dicht nabij de Lek afgebeeld. Volgens het onderschrift van de afbeelding wordt de spuitoren afgebeeld: 'Het dorp Vreeswijk aen de Vaert met zyn kerk in den jare 1620; heden door verloop van tyt veel verandert van zyn oude gedaente'. Een veronderstelde interpretatie als een gebouw ter plaatse van het raadhuis vind ik niet overtuigend en realistisch. Een tweede prent (niet opgenomen in dit artikel) waarop de situatie vanuit een ander standpunt wordt afgebeeld zorgt ook niet voor opheldering. Het lijkt er sterk op dat de spuitoren al zichtbaar is op een 15^e eeuwse kaart (afb 8 en 8a). Op de bekende kaart van Jacob van Deventer van kort na 1560 (afb 9) zijn de twee stenen spuitorens duidelijk herkenbaar afgebeeld.

Afb 9. Uitsnede Vreeswijk ('op de Vaert') van de kaart van Vianen, door Jacob van Deventer, kort na 1560. De spuitorens markeren de sluizen/toegangen tot de op dat moment enige sluiskolk (ter plaatse van de huidige binnenkolk). Kort na de totstandkoming van deze kaart wordt buitendijks een tweede sluiskolk aangelegd, ter plaatse van de huidige buitenkolk. De (standaard)molen en de kerk stonden tot 1585 aan de oostzijde van het dorp.

1672: het Rampjaar

Op de afbeeldingen 10 en 11 is de situatie van eind 1672 te zien van de Vreeswijkse dorpskern en omgeving, nadat in de oorlog met de Fransen bijna 75% van de bebouwing verwoest werd, waaronder de kerk. Nu in 2022 is het 350 jaar geleden dat 'het Rampjaar' plaatsvond. Afb 10 dateert uit de 18^e eeuw en lijkt eveneens een kopie van een origineel. Op haar beurt werd van deze kaart in 1826 een aftekening gemaakt (afb 11). Het gebied rond het huidige Raadhuisplein werd door de Franse bezetter zwaar versterkt met palissaden (versperringen van houten staken met aangescherpe punten) en greppels. Daarbinnen bevond zich 'het fort genaamt Geldenborg'. Ter hoogte van het huidige Frederiksoord en Gildenborglaan is volgens de legenda 'een gedeelte van de oude fortificatie' te zien, een restant van een 16^e eeuwse (half)bastion (zie afb 12 en 13. In functie te zien op afb 1 en 2). Ook zijn de palissadenversterkingen zichtbaar langs de beide toegangen tot het dorp

Afb 10. Beschadigde en bijna onleesbare kaart 'De Vaart door de Francen gefortificeert en verbrant. Ao1672', 1700-1799, situatie eind 1672. Het noorden is onder. Afb.: HUA Topografische Atlas collectie Muller, inv 2129

Afb 11. De Vaart door de Francen gefortificeert en verbrant. Ao1672', situatie eind 1672. Het noorden is onder. Aftekening 1826 door architect C. Kram. Afb.: HUA Topografische Atlas collectie Muller, inv 2130

Afb 12. Detail van afb 11. Bijna 75% van de bebouwing ging in vlammen op als gevolg van de krijgshandelingen, waaronder de kerk. Deze objecten zijn geel gekleurd. De noordelijker gelegen rood gekleurde objecten bleven (grotendeels) gespaard. De korenmolen werd gefortificeerd door de Fransen en raakte zwaar beschadigd door de krijgshandelingen.

over de Lekdijk. Verder is de diagonaal georiënteerde dubbele palissadengang tussen het sluishoofd bij de Lek en de versterkte korenmolen aan de Molenstraat een opvallend element. Op deze kaart is een groot deel van de legenda overgeleverd. Net als op de kaart van 1588 is het wit-rood-blauw-rood-wit gestreepte wapen van Vreeswijk afgebeeld.

Tot slot

In dit artikel wordt op een relatief oppervlakkige manier verslag gedaan van enkele historische inzichten. U kunt zich voorstellen dat er sprake is of kan zijn van een berg aan gegevens. Hierbij is het zaak om die gegevens vanuit verschillende perspectieven te benaderen. Door meerdere en diverse soorten bronnen te combineren, blijkt het soms mogelijk om meer informatie uit dit materiaal te

Afb 13. Detail van een militaire kaart van 'de Vaerd', waarop het restant van een 16^e eeuwse bastion en vestingwal te zien is, 1674. Het noorden is onder. Afb.: Nationaal Archief OPV ministerie van Oorlog, inv. H557

halen. Zo kunnen geschreven bronnen een kaartbeeld bevestigen, en kunnen kaartbeelden en afbeeldingen juist weer verhelderend werken bij de interpretatie van geschreven bronnen. Met ieder stukje nieuwe informatie ontstaan echter ook weer veel nieuwe vragen. Met gebruik van GIS-applicaties en andere (electronische) hulpmiddelen blijken geïnteresseerden en onderzoekers telkens weer in staat om nieuwe puzzelstukjes te kunnen leggen. Historisch onderzoek is nooit af!

De Vaart van Nieuwegein

De Vaartse Rijn als centrale historische as van Nieuwegein

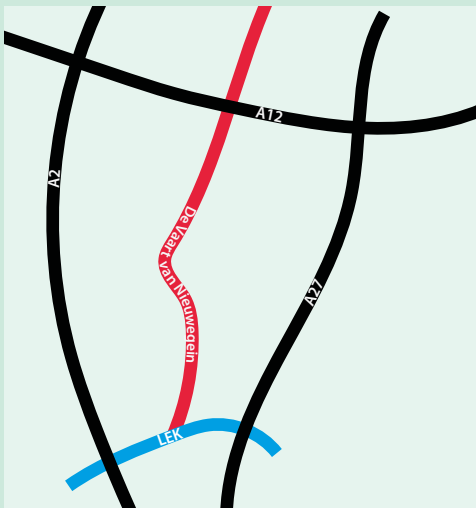
John Geurts

“Vergeet het Gein, een mislukte stad, een dode stad. Kon zijn eigen broek niet ophouden, Toen er een nieuw kanaal kwam buiten het Gein om, stierf de stad een snelle dood. De huidige stad die gevormd is uit Vreeswijk en Jutphaas, had vijftig jaar geleden de naam Nieuwerijn moeten krijgen”. Met een dergelijke tekst begon ik een aantal keren een praatje om aandacht te vragen voor de Vaart van Nieuwegein. Deze naam, de Vaart van Nieuwegein, is gekozen als verzamelnaam voor een groot aantal activiteiten om met name het toerisme binnen en naar Nieuwegein te stimuleren.

Wonen was ooit de belangrijkste reden voor het creëren van Nieuwegein. Naast wonen heeft de stad zich de eerste 50 jaren ook sterk gericht op werken. Zonder twijfel nuttige en noodzakelijke zaken maar daarmee kreeg Nieuwegein de reputatie die je ook bij VINEX-locaties hoort: dat van een saaie slaapstad. ‘Je wil er nog niet dood gevonden worden’, is dan meestal de uitdrukking die er achter aan komt. En dat is onterecht. Nieuwegein heeft veel te bieden en heeft een rijke historie die verder teruggaat dan de 50 jaar die we net achter de rug hebben.

Openluchtmuseum

Als je de kaart van Nieuwegein bekijkt valt op dat het omsloten wordt door drie grote rijkswegen met aan de zuidkant de afsluiting door de Lek. Wat dan ook opvalt is dat de Vaartse Rijn de centrale as van Nieuwegein vormt. Het is rond deze as dat Nieuwegein zich ontwikkeld heeft. Hoewel de Vaart als naam vroeger vaak vereenzelvigd werd met Vrees-

wijk, is op oude kaarten duidelijk te zien dat het grootste gedeelte in Jutphaas lag. (Hoograven behoorde indertijd nog bij Jutphaas). Dat maakt dat dit kanaal van begin tot het eind op Nieuwegeins grondgebied lag. Een moderne naam voor het gehele traject zou dan ook de Vaart van Nieuwegein zijn geweest. Het is niet de verwachting dat de geografen deze suggestie over zullen nemen, maar het werd wel een passende naam gevonden voor wat je zou kunnen samenvatten onder de term Openluchtmuseum Nieuwegein. Maar al heeft Nieuwegein veel te bieden, het is duidelijk dat dit wel bekend moet worden gemaakt aan de bewoners van Nieuwegein, aan de rest van Nederland en de mensen daarbuiten. Om die reden is de Dag van de Vaart in het leven geroepen. Nieuwegein kan gedurende dit weekend tonen wat het de rest van het jaar voor evenementen en attracties in petto heeft. Afgelopen april is voor het eerst een dergelijke Dag van de Vaart georganiseerd. Klein van opzet om eerst maar eens te merken of het idee aansloeg. En dat deed het, de eerste ‘Dag’ was gelijk een succes. Daarna is besloten om voorlopig door te gaan. Elk jaar zal, in het weekend dat de wintertijd over gaat naar de zomertijd (voor zolang dat nog duurt) het activiteitenseizoen geopend worden met de Dag van De Vaart.

Geschiedenis alleen is niet voldoende om toerisme op te bouwen. Voor een groot aantal mensen moet het eerst gaan leven. Het mag best onderdeel zijn van een activiteit maar dan ingebed in een gevarieerder aanbod. En gelukkig is er ook veel. Er zijn veel activiteiten gedurende het jaar in Nieuwegein. U kunt hierbij denken aan

musea zoals de Museumwerf en Warsen-hoeck, festivals als Geinbeat, evenementen als de authentieke dag, shopping in Cityplaza, fiets- en wandeltochten en horeca op vele plekken. Een historisch tijdschrift is niet de plek om uitgebreid in te gaan op de ontwikkeling van het toerisme in de toekomst maar de initiatiefnemers hopen met de Vaart van Nieuwegein een Zwaan-kleef-aanefect te bereiken. Steeds meer plaatselijke ondernemingen en activiteiten maken daarbij gebruik van de mogelijkheden die de Dag van de Vaart biedt.

De Vaart

Een attractie waar veel animo voor was, betrof de vaartochten over de Vaartse Rijn en de Doorslag. Het varen zelf zal daar mee te maken hebben, maar juist de geschiedenis die erdoor zichtbaar wordt, geeft het een extra accent.

In de inleiding gaf ik af op het stadje het Gein. De bedoeling was om daarna snel te kunnen focussen op het water, maar ik deed het Gein natuurlijk wel wat te kort. Al in een van de eerste nummers van deze Cronyck stond een stuk van de

hand van Jan Schut die ons de geschiedenis van het Gein uit de doeken deed. Een geschiedenis die ergens in de 12^e eeuw begon en doorliep tot in de 16^e eeuw. Niet zozeer het graven van een nieuw kanaal buiten het Gein om maar vooral de op-eenvolgende verwoestingen door strijdende partijen deden de opkomende stad de das om. Dus hierbij, voor de lezers met historisch besef, mijn excuses voor de te simpele voorstelling van zaken.

Wat wel overeind blijft is dat het belang van de Nieuwe Rijn voor Nieuwegein vele malen groter geweest is dan dat van de oude nederzetting het Gein. Onze stad gevormd uit Vreeswijk en Jutphaas, had vijftig jaar geleden daarom inderdaad beter de naam Nieuwerijn kunnen krijgen want die nieuwe Rijn, de Nova Renus, dat is wat in latere eeuwen de twee plaatsen en het tussenliggende land zou gaan verbinden. Het eerste kanaal werd al in 1122 gegraven waardoor het een van de oudste kanalen van Nederland is. Het kanaal was nodig om Utrecht verbonden te houden met de grote rivieren. Utrecht had water nodig voor het doorspoelen van zijn grachten; en vooral had het een weg nodig om handel te kunnen blijven drijven. In bijna alle artikelen over oud Vreeswijk en de Vaart (Vreeswijk werd tot in de 19^e eeuw zelfs aangeduid als 'Vreeswijk of De Vaart') komt deze geschiedenis uitgebreid aan de orde. Lees bijvoorbeeld het artikel "Vreeswijk, de Vaartse Rijn en de Koninginnensluis" in de Cronyck (1992), van Jan Schut. Of "Handelsvaart en zeeman-sleven in de middeleeuwen" van Joanna Dommerholt (1977). In al die verhalen spelen de afdammingen van de Rijn bij Wijk bij Duurstede (in 1122) en van de IJssel bij het Klaphek (in 1285-1286) een

belangrijke rol. Economie was natuurlijk een belangrijke drijfveer; maar met name voor de waterhuishouding waren de ingrepen in en rond Nieuwegein nog veel belangrijker. En dat niet alleen voor Utrecht maar voor het gehele centrum en westen van Nederland.

Als je de dijk bij het Klaphek oploopt word je tegenwoordig aangenaam verrast door prachtige waterrijke uiterwaarden. Maar de dijk zelf zegt je waarschijnlijk niet zoveel; terwijl dat kleine stukje wel aangeduid wordt als de belangrijkste dam van Nederland. De hele ontwikkeling van Holland en Utrecht werd er door mogelijk. En nog steeds staat bij het doorbreken van de dijk Nederland tot aan de hoofdstad onder water.

Terug naar de Vaart, het nieuw gegraven traject kreeg naast Nieuwe Rijn nog vele andere namen zoals Rechte Rijn (i.t.t. Kromme Rijn) of Vaart op de Rijn. Maar vooral dus de naam Vaarts(ch)e Rijn bleef hangen. Later werd het onderdeel van de vaart op Duitsland, waardoor de naam Keulse Vaart in zwang kwam en ook werd het onderdeel van het Merwedekanaal naar Rotterdam. De Canon van Nederland omschrijft de Vaartse Rijn als een middeleeuws wereldwonder. De Canon van Nederland gebruikt de term *wéréldwónder* en wat hebben we er in Nieuwegein mee gedaan? Waar blijft de aanvraag voor status van werelderfgoed? Kortom heel veel wat er in Nieuwegein aan historie te zien is, is direct of indirect gekoppeld aan het water. De Vaart vormt al 900 jaar de hartslag van Nieuwegein.

Dat is het vertrekpunt van de Vaart van Nieuwegein: wat kunnen we heden ten dage daarvan nog zien en hoe kunnen we het gebruiken bij het meer aantrekke-

lijk maken van Nieuwegein. Ik beschrijf daarom een paar voorbeelden langs het traject om dit duidelijk te maken.

We starten voor de gelegenheid in Hoograven in Utrecht, nu buiten Nieuwegein gelegen. Het kanaal was zoals gezegd dé economisch hoofdader van de stad Utrecht en omgeving. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zich langs het gehele traject nijverheid ontwikkelde.

Vlakbij Utrecht is de hoogste concentratie aan industrieel erfgoed te vinden. Oorspronkelijk veel werfjes, houtbedrijven, molens, later steenbedrijven of nog modernere varianten zoals de Pastoemeubelfabriek. Maar ook binnen de huidige Nieuwegeinse grenzen is dat nog te zien. Denk maar aan de scheepsbouw, de Persilfabrieken en de onlangs tot monument verklaarde Van-Bentumstaalfabriekshallen.

Varen we verder richting de Lek dan moeten we twee sluizen passeren: de Noorder- en de Zuidersluis. Ogenscheinlijk normale sluizen; maar hier is iets bijzonders aan de hand en dat heeft te maken met de eeuwenoude functie die de Vaart had voor het spoelen van de Utrechtse grachten. Het latere Amsterdam-Rijnkanaal kruist hier de Vaart. Het doorstromen van de Utrechtse grachten zou niet mogelijk zijn als hier alleen maar sluizen lagen, dan is er geen doorstroming mogelijk. Dus er is een duiker, een doorgang onder het Amsterdam-Rijnkanaal aangelegd. Een kanaal onder een kanaal. Hier kruist de ene waterstroom de andere zonder dat ze mengen. De Lek spoelt zo de grachten door en stroomt zo uiteindelijk door naar de Vecht.

Veel te vertellen

De Utrechtse Lustwaranda op de Utrechtse Heuvelrug is zeer bekend, maar dat ook de Vaartse Rijn een geliefde plek voor buitenverblijven en kastelen was weet men nauwelijks. Maar sla er het boekje "Kastelen en buitens in 'Oud' Nieuwegein" van de Historische Kring er maar eens op na. In Hoograven was er het buiten Rotsoord en in Nieuwegein hadden we Rijnstein, Vronstein, Plettenburg, Stormerdijk, De Wiers en Rijnhuizen- om er maar enkele te noemen. Aangekomen bij het huidige Huis Rijnhuizen is hier weer veel te vertellen. Geschiedkundig zeer interessant is de splitsing bij de Doorslag. Het hele ver-

haal over alle inspanningen die er gedaan zijn om het verkeer tussen Utrecht en het achterland open te houden komt hier samen. Als we dat water even volgen en de Vaartse Rijn letterlijk even links laten liggen, varen we langs het nieuwe stadshart van Nieuwegein. Toeristisch van belang voor het winkelen, de horeca en de terrassen. Maar het is ook de weg naar het Natuurkwartier, de poldermolen en het Museum Warsenhoeck. Het huis Oudegein met, eerlijk is eerlijk, een wat oudere geschiedenis dan de Vaart, geeft ook weer stof tot verhalen.

Maar terug naar de Nye Vaert, die werd na de afdamming van de IJssel in 1285-1286 immers doorgetrokken naar De Wiers, even ten noorden van het huidige Vreeswijk. Het Gein verloor haar betekenis en daarmee haar inkomen als tolplaats. Aan de rechterkant van de Vaart richting Vreeswijk, vaart u voorbij de plek aan het landweggetje Fokkesteege waar in de Patriottentijd in 1787 een gevecht plaatsvond, het 'Gevecht aan de Vaart'. De enige slag die de patriotten ooit wonnen en die dus breed uitgemeten werd. Ook in de Cronyck is er meermaals aandacht aan besteed. U, vertrouwd met de geschiedenis, weet dat het feest snel afgelopen was nadat Wilhelmina via de bekende affaire bij Goejanverwellesluis, orde op zaken stelde. Maar de linkerzijde van het kanaal heeft weer een geheel andere story. Hier lag de achterkade van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als het de vijand gelukt was door het water te waden richting het westen van Nederland, het economische zwaartepunt van het land.

Daar komt ineens een nieuwe rijke bron boven drijven, die van de Hollandse Wa-

terlinie. Onlangs werelderfgoed geworden en daar heeft Nieuwegein heel wat van in huis. De forten Vreeswijk en Jutphaas bijvoorbeeld, maar natuurlijk ook de unieke Plofsluis, het Fort aan de Overeindseweg (nu De Batterijen) aan een inundatiekanaal, de vrije schootvelden richting de Houtense vlakte etc.

Tenslotte komen we aan in Vreeswijk met haar vier (!) sluizencomplexen, Museumwerf, beschermd dorpsgezicht, plek van koningsfeesten, Sinterklaasintocht, Authentieke Dag en Kaarsjesavond. Plaats voor verdere ontwikkeling en verwelkoming van het varend erfgoed.

Geschiedenis in een nieuw jasje

Nieuwegein heeft 121 monumenten en belangrijke archeologische vindplaatsen en artefacten. Van de oude of oudere geschiedenis, op de oude stroomruggen de skeletten en sporen van bewoning uit de Swifterbantcultuur tot aan het nieuwste monument de Van Bentumstaalfabriek, overal is een relatie te leggen met de

Vaart. Voldoende stof voor bijvoorbeeld een toeristische Gids Nieuwegein waarin hedendaags bezoek en oude historie aan elkaar gekoppeld kunnen worden. Maar dat is weer een nieuw project. Voor nu is het voldoende dat u weet wat er met de nieuwe naam, De Vaart van Nieuwegein - Openluchtmuseum, bedoeld wordt.

John Geurts is voorzitter De Vaart van Nieuwegein

Verder lezen

Archief Cronyck de Geyn (zie www.museumwarsenhoeck.nl onder cronyck de geyn)

Dommerholt, Joanna *Handelsvaart en zee-mansleven in de middeleeuwen* (1977)

Schut, Jan 't Geyn (1981)

Pijpker, Otto *Gevecht bij het dorp De Vaart buiten Utrecht*, (2005)

Lemmink, Jacques *Slag bij de Vaart* (2017)

Historische Kring Nieuwegein *Kastelen en buitens in 'Oud'- Nieuwegein*

Transportbedrijf Kragten in Jutphaas

Jaap Boersema

We zien hier de kade en de weegbrug met bedieningshuis aan de Herenstraat bij Kees Kragten voor de deur.

Op deze foto -genomen vanaf de PERSIL- is de kade van Kragten goed te zien. Zo ook de Domtoren, de Nicolaaskerk en de Rijnhuizerbrug. Begin jaren '50 is de weg door de provincie verbreed en werd de weegbrug opgeruimd.

Kees had een kolenhandel en beurtvaart-bedrijf. Zoals bij vrijwel alle beurtvaart-bedrijven ging ook Kragten verder met wegvervoer, de zogenaamde bodedienst; te vergelijken met de pakketbezorgers van nu. De Persil was een grote klant van hem. De grote loods aan de Herenstraat en de van de weg af naar beneden hellende grote vrachtwageningang zijn nog steeds aanwezig en duidelijk zichtbaar bij het pand. In 1923 schafte hij zich nog een bootje aan voor vervoer van passagiers en goederen tussen Utrecht en Vreeswijk. Hier zien we de PAX II (ex-UTRECHT I), waarschijnlijk bij de openingsvaart. Hij had het in 1893 gebouwde scheepje overgenomen van Van Arkel, die er mee 'op Amsterdam' voer.

Theekoepel van het huis Rijnhuizen.

FIRMA VAN ARKEL
MOTORBOOT- EN AUTODIENSTEN
UTRECHT-AMSTERDAM v.v.

UTRECHT
 WEERDSINGEL O.Z.
 H. BELLAMYSTR.
 TELEFOON 10032

KANTOOR
 WEERDSINGEL O.Z.
 UTRECHT

DOOR SPECIALE OVER-
 BEENKOMSTEN - BILUK-
 STEDOORVERBINDING
 O.P.

AALSMEER	FRANKER	LEMMER	TERSCHELLING
ALKMAAR	GRONINGEN	MEDDELIK	TEXEL
AMSTELVEEN	HAARLEM	MONNIKENDAM	VEENDAM
BERGEN N.H.	HARLINGEN	OUDEKERK	VELSEN
BEVERWIJK	HEERENVEEN	PURMEKEND	VOLendam
BOLSWAARD	DEN HILDER	SCHAGEN	WEESEP
BOKKUM	HOGGEZAND	SCHIPHOL	WINSCHOTEN
EDAM	HOORN	SLOTEN	IJMUIDEN
ENKHUIZEN	LEEUWARDEN	SNEEK	ZAANDAM

EN OMLIGGENDE PLAATSEN

Kantoor en pakhuys aan de Weerdsingel O.Z., hoek Bellamystraat in Utrecht zijn nog steeds herkenbaar. Advies: Ga daar eens kijken.

Een onbekende prent van Dirk van der Burg van de windkorenmolen aan de Doorslag te Jutphaas

René van der Mark

Tot 1884 staat op de plaats van de huidige stoomkorenmolen De Batavier (gebouwd in 1888) aan de Doorslag de windkorenmolen van het dorp Jutphaas. In 1888 is deze molen afgebrand. Deze windkorenmolen is op haar beurt weer de opvolger van de in 1680 afgebrande windkorenmolen aan de Molensteeg, thans een naamloze steeg tussen Herenstraat 30 en 31 in het dorp Jutphaas. Hoewel er geen betrouwbare afbeeldingen van deze eerste molen zijn, lijkt het op basis van een kaart van het kapittel van Oudmunster uit 1626 om een wipkorenmolen te gaan. Na de brand geeft Pieter de Malapert (1655-1738), heer van Jutphaas opdracht om bij de splitsing van de Vaartse Rijn en de Doorslag, nabij de Doorslagbrug, een nieuwe molen te bouwen. Als heer van Jutphaas heeft Pieter het windrecht in handen. Dit houdt in dat alle boeren in Jutphaas verplicht zijn om hun graan te laten malen in zijn molen. De molen wordt door hem verpacht aan een molenaar. Bij de bouw zijn bruikbare delen gebruikt van de verwoeste molen. De bijnaam Molenkruiers voor de bewoners van Jutphaas zou hieraan ontleend zijn. De locatie aan de Doorslag was gelegen buiten het dorp, hier kon de molen meer wind vangen en bij eventuele brand kon het vuur niet overslaan naar de omliggende bebouwing. Bij de brand in 1680, die was ontstaan in de molen, is dit wel gebeurd en brandt een groot deel van het dorp af.

De in 1680 afgebrande molen op een uitsnede van een kaart van het kapittel van Oudmunster uit 1626 van Hendrik Verstralen. Hoewel de molen pictografisch is weergegeven lijkt het te gaan om een wipkorenmolen (bron: Het Utrechts Archief).

Hoe deze tweede molen eruit heeft gezien en om wat voor type molen het hier gaat was tot voor kort onbekend. Een recentelijk ontdekte prent van Johannes van Hiltrop naar een tekening van Dirk van der Burg uit het einde van de 18^e eeuw brengt hierin verandering. In dit artikel zal aan de hand van deze prent en een bescheiden archief- en literatuur onderzoek een nieuw licht worden gegeven op de verschijningsvorm van deze molen en het belang van de prent.

De prent

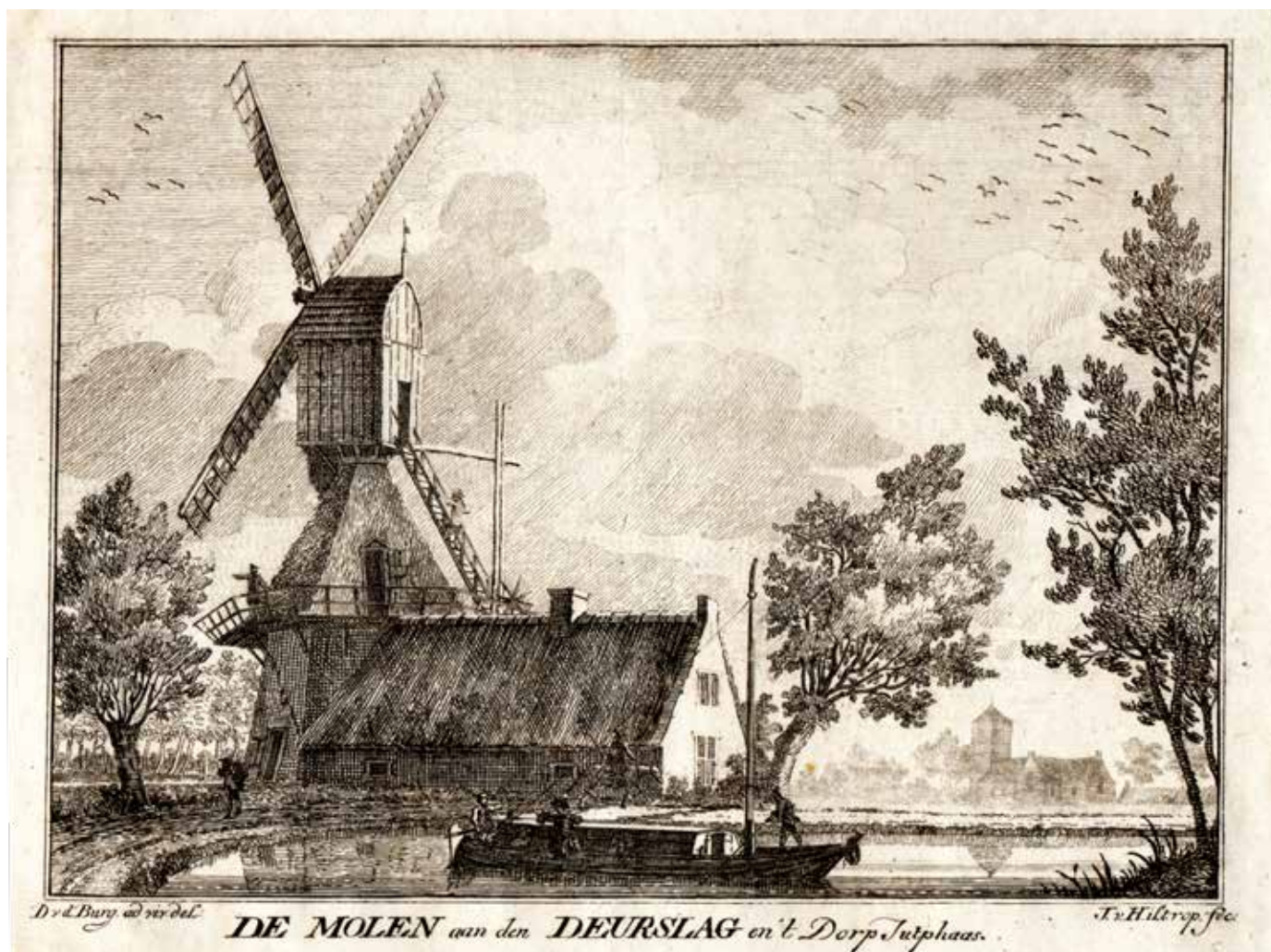
Dirk van der Burg is in Utrecht op 10 augustus 1721 geboren en overlijdt aldaar op 2 juli 1773. Hij is een rijke Utrechtse patriciër en landschapsarchitect. Daarnaast is hij schilder, aquarellist, tekenaar en miniatuurschilder. Hij is vooral bekend geworden van topografische afbeeldingen in de omgeving van Utrecht, die bekend staan als zeer natuurgetrouw. De meeste van zijn tekeningen zijn gedateerd in de maanden tussen april 1743 en oktober 1770, waaruit geconcludeerd kan worden dat hij vooral in de zomermaanden werkt en naar het leven tekende net als zijn beroemdere tijdgenoten Cornelis Pronk en Jan de Beyer. In tegenstelling tot zijn bekendere tijdgenoten is betrekkelijk weinig werk van hem bewaard gebleven. Mogelijk komt dit doordat hij zijn tekenwerk niet als broodwinning doet, maar in zijn vrije tijd.

Enkele van de tekeningen van Dirk van der Burg zijn als gravure gedrukt, zo ook de tekening van de windkorenmolen aan de Doorslag, die is uitgegeven door Johannes van Hiltrop (1764-1814). Johannes van Hiltrop is etser en graveur in Utrecht. Hij heeft een drukkerij aan de Plaats (thans Stadhuisbrug) en geeft o.a. proclamaties van het stadsbestuur van Utrecht uit. De tekening van Dirk van der Burg, waarnaar deze gravure is gemaakt, is helaas niet bewaard gebleven. Ook van de gravure zijn geen andere exemplaren bekend.

Op de prent is de molen te zien, die na de brand van de windkorenmolen van Jutphaas is gebouwd aan de Doorslag. Naast de molen is de molenaarswoning te zien en op de achtergrond de kerk van het dorp Jutphaas. Het onderschrift luidt 'De molen aan den Deurslag en 't dorp Jutphaas'.

De molen

De tekening geeft goed weer hoe deze tweede korenmolen van Jutphaas er heeft uitgezien in het midden van de 18^e eeuw, hetgeen tot voor kort niet bekend was. Het gaat om een zogenaamde wipkorenmolen op stelling. Een wipmolen bestaat uit een piramidevormige onderbouw met daarboven het molenhuis met de wiken. Dit bovenhuis is met de staart draaibaar om zo de molen op de wind te kunnen kruien. Meestal worden ze als poldermolen gebruikt. Ze zijn dan voorzien van een scheprad, zoals bij de nog bestaande Oudegeinse molen in Nieuwegein. Het komt minder vaak voor dat wipmolens worden gebruikt als korenmolen, zoals bij de voorloper van De Batavier. Naast het malen van het koren wordt de molen ook gebruikt voor het pellen van gerst of gort. Bij het pellen wordt het kaf van het koren gescheiden. Voor dit pellen worden zwaardere maalstenen gebruikt en daarvoor is meer windkracht nodig. Om meer windkracht te krijgen moet de molen hoger zijn dan een reguliere wipmolen. Om dit te realiseren wordt de molen op een

De gravure van Johannes van Hiltrop naar een tekening van Dirk van der Burg. Naast de molen is het molenaarshuis te zien. Op de stelling zien we de molenaar en zijn knecht. Collectie auteur.

verhoogde vierkante onderbouw met stelling geplaatst. Op de prent zien we een uit baksteen opgetrokken onderbouw met een stelling. De stelling wordt gevormd door een houten omloop of galerij. Vanaf hier wordt de molen bediend en op de wind gekruidd. De stenen voet van de molen wordt voor de opslag van graan en stalling van de paard en wagen gebruikt. Tevens kan het graan zo met paard en wagen worden afgevoerd.

Wipmolens op stelling komen in Nederland voor vanaf ca. 1639. Er zijn er nog slechts twee bewaard gebleven ('t Haantje in Weesp en Nieuw Leven in Hazerswoude dorp) en een derde wordt momenteel herbouwd in Vianen.

Vóór de molen is het molenaarshuis te zien. Het gaat om een bescheiden boerderijachtige woning met aan de voorzijde een woon- en aan de achterzijde een stalgedeelte. De scheiding tussen woon- en stalgedeelte wordt gemarkeerd door de schoorsteen, waar ook de brandmuur is

gelegen. In de voorgevel is op de begane grond en de verdieping een kruisvenster met aan de onderzijde luiken te zien. Op stilistische gronden kan dit gebouw in het einde van de 17^e eeuw worden gedateerd en is dus zeer waarschijnlijk gelijktijdig gebouwd met de molen.

Naam en eigenaren

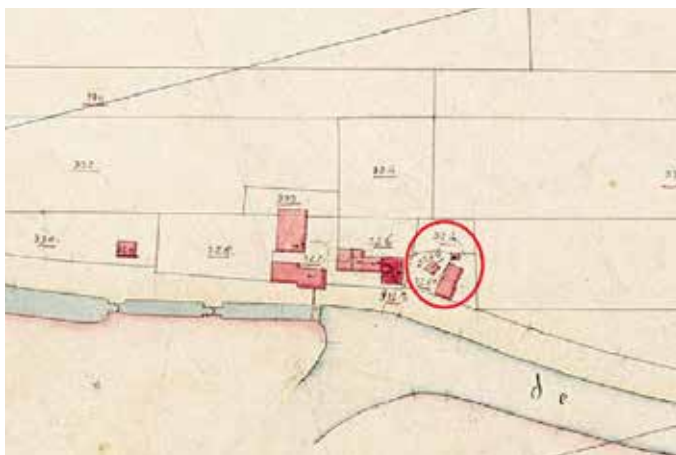
De molen is een zogenaamde banmolen, waarbij de molenrechten in handen zijn van de heren van Jutphaas en de boeren verplicht hun graan hier te laten malen. Tussen 1680 en 1804 is dat de familie De Malapert. De molen staat in deze periode bekend als de Jutphaassche Koorn-Molen.

Louis de Malapert erft bij het overlijden van zijn vader Pieter in 1738 kasteel Plettenburg, de molen en al diens rechten en titels. Op 6 mei 1740 verhuurt Louis de windkorenmolen met huis aan Jan Willem van Wijk voor de tijd van zes jaar. De huursom bedraagt Fl. 275,- per jaar. In 1747 overlijdt hij, Zijn vrouw Clara zet

samen met de molenaarsknecht het molenaarsbedrijf voort. In 1764 stopt ze daarmee en wordt Gerrit Koedam de nieuwe molenaar. Deze stopt hier echter al na zes jaar mee, waarna de molen verschillende pachters krijgt.

In 1804 wordt de molen door de familie De Malapert voor 6000 gulden verkocht aan Dirk de Kruijff.

In 1833 komt Dirk de Kruijff te overlijden, zijn zoon, Jan Aartsen, ook molenaar van beroep, besluit de molen te veilen. Op de veiling van 30 september 1833 wordt de molen voor Fl. 7.600,- verkocht aan Hendrik Pieter de Labye. Hierna wisselt de molen weer regelmatig van eigenaar, waarna deze in 1872 wordt verkocht aan Rijk van Eck voor Fl. 6.000,-. In dat jaar duikt ook voor het eerst de naam De Batavier op. Na het overlijden van Rijk in 1874, verhuurt zijn opvolger Hendrik Steenbeek de molen aan Cornelis Johannes Kruyssen, die tevens bakker is in Jutphaas.

Het molenerf (omcirkeld) op uitsnede van de kadastrale minuut 1832. Naast de molen is het molenaarshuis met daarachter een klein schuurtje en tuin te zien bron: RCE

De molen De Batavier anno nu, foto auteur.

Op 5 juli 1884 wordt de molen na een omweer getroffen door een brand. De molen kan dan echter nog worden hersteld. De molen is dan verkocht aan vrouwe Ada de Geer van Rijnhuizen, Kruyssen blijft de molenaar. Op 27 augustus 1888 brandt de molen af door het heet lopen van de as van de wiken. Zowel de molen als het naast gelegen molenaarshuis raken onherstelbaar beschadigd. Hierna wordt de molen met erf verkocht aan Cornelis Kruyssen, die de huidige stoomkoren-

molen De Batavier laat bouwen. Bij deze bouw is getuige het bestek gebruik gemaakt van de bakstenen voet van de oude molen. Hiermee eindigt de geschiedenis van de tweede windkorenmolen van Jutphaas.

Conclusie

De recentelijk ontdekte prent van Johannes van Hiltrop naar een tekening van Dirk van der Burg, geeft voor het eerst een betrouwbare weergave van de tweede

korenmolen van Jutphaas en geeft zo een goed inzicht in de verschijningsvorm. De prent is daarom ook een belangrijke bron voor de studie naar dit verdwenen stukje erfgoed en de beeldvorming van de historie van Nieuwegein. Naast deze topografische waarden van deze prent, geeft deze prent ook inzicht in het werk van de 18^e eeuwse tekenaar Dirk van der Burg, van wie nog maar weinig werk van bekend is.

Nieuwe voorzitter HKN

Op de ledenvergadering van 21 maart jl. heeft Hidde van der Kluit de voorzittershamer van het bestuur van de HKN overgedragen aan Henk Valkenet. Hidde vertrekt en vertelt daar hieronder meer over; Henk Valkenet nam de voorzittershamer over – wij wensen hem veel succes.

Henk krijgt de voorzittershamer van Hidde. Foto: Johan Steen.

Anna van Rijn-penning voor Hidde van der Kluit

Loes Slooten-Glimmerveen

Op de ledenvergadering van 21 maart jl. heeft Hidde van der Kluit de 'voorzittershamer' van het bestuur van de HKN overgedragen aan Henk Valkenet. Van maart 2016 tot maart 2022 is Hidde voorzitter geweest (in 2016 nam hij het voorzitterschap over van Harry ten Hove). Nu neemt hij afscheid omdat hij in mei verhuist naar de haagse wijk Loosduinen. Hij draagt de HKN een warm hart toe en blijft lid van de HKN. "Ik vind het een prachtige club", aldus Hidde.

Hidde met de Anna van Rijn-penning. Foto Fototeam KenM Nieuwegein, 21 maart 2022

Hidde met de burgemeester, Frans Backhuijs. Foto Fototeam KenM Nieuwegein, 21 maart 2022

Hidde ontving op deze ledenvergadering de Anna van Rijn-penning uit handen van burgemeester Frans Backhuijs. Hij krijgt de penning wegens zijn verdiensten voor de Nieuwegeinse gemeenschap op het terrein van historie en erfgoed maar ook als lid van de Stuurgroep 50 jaar Nieuwegein.

Hidde vertelt

Hidde vertelt dat hij van jongs af aan opgegroeid is met het besef dat het belangrijk is je te verdiepen in de geschiedenis van de stad waarin je woont.

"Mijn vader was mede-oprichter van de Historische Vereniging in Zutphen. Wij zijn altijd opgevoed, ook als kinderen al, met dingen bekijken en begrijpen hoe het in elkaar zit. Dan krijg je (net als mijn broers en zus) deze "tik" toch mee. We zijn allemaal een beetje "besmet" met de geschiedenis. Kitty en ik zijn een aantal keren verhuist en ik word altijd onmid-

dellijk lid van de Historisch club in de plaats waar wij gewoond hebben."

Hidde heeft bijna 30 jaar in Nieuwegein gewoond en was vanaf het begin lid van de HKN. Zijn eerste inhoudelijke betrokkenheid binnen de HKN kwam toen hij zich in een ledenvergadering had aangemeld als lid van de kascontrolecommissie en hij kreeg in 2016 de vraag om voorzitter te worden.

"Voor mij was het voorzitter worden zoiets als verantwoordelijkheid nemen, met het besef dat je dit niet doet voor 1 dag maar vooral ook met het besef dat het leuk is om met gelijkgestemden samen te werken."

Hidde komt in het gesprek heel bevologen en inspirerend op mij over; illustrerend hiervoor is dat zich in de loop van het gesprek een paar actiepunten vormen die ik zelf mee kan nemen in mijn functie als redactielid.

Visie

De visie van Hidde op cultureel erfgoed in Nieuwegein spreekt uit het volgende.

"Ik denk dat, zeker de laatste jaren, het besef in Nieuwegein gegroeid is dat er meer aandacht moet zijn voor het verleden van de stad. We hebben onze positie steeds meer weten te veroveren in het 'Nieuwegeinse'; in de goede zin des woords. We worden gevraagd en men ziet de belangen; we worden erkend. In de beginjaren van Nieuwegein was er nauwelijks historisch besef, vooral bouwen, bouwen en bouwen. Je kunt dan foute keuzes maken. Je kunt niet alles bewaren maar het is wel nodig heel goed na te denken, voordat je besluit iets af te breken of te veranderen. Gelukkig is aandacht voor erfgoed nu in de Erfgoedverordening vastgelegd, hetgeen ondoordacht handelen voorkomt. Nieuwegein heeft tegenwoordig ook de opdracht om aan bouwverplichtingen te voldoen maar

*Anna van Rijnpenning Hidde van der Kluit,
foto door Loes Slooten, 12 april 2022*

die verplichting geeft de gemeente niet de ruimte het erfgoed daarmee geweld aan te doen. Er zal dus altijd naar passende oplossingen gezocht moeten worden.”

Uit het volgende komt naar voren hoe Hidde kijkt naar zijn functie als voorzitter en hoe hij “samenwerking” ziet.

“Ik geef niet snel commentaar op wat iemand anders heeft gedaan. Als iemand als vrijwilliger iets met enthousiasme doet, vind ik dat al een voldoende gegeven. Je moet wel kritisch blijven, ook naar elkaar. Je zult mij nooit betrappen om iets dominant te willen regelen, dat zit niet in me. Dat vind ik ook niet eerlijk. Ik ga uit van het positieve van de mens; ik vind dat

je als voorzitter ervoor moet zorgen dat de mensen die hun bijdragen leveren aan de plannen van de HKN, het zo gemakkelijk mogelijk kunnen doen.”

“Ik geef natuurlijk onmiddellijk toe dat niet alles wat we ons als bestuur hadden voorgenomen ook is gelukt, maar als ik terugkijk is veel ook wel gelukt.”

Hidde geeft de volgende punten aan waar hij met het bestuur de afgelopen zes jaar aan heeft gewerkt en waar hij trots en blij over is.

- Het aantal leden is gelijk gebleven en het aantal actieve vrijwilligers is met 15% gestegen.
- De activiteiten die we gedaan hebben, in samenhang met de doelstellingen, zoals publiceren, lezingen houden, is prima op peil gebleven en hier en daar zelfs geïntensiveerd. Zoals een speciale Cronyck over de verkiezingen en een extra uitgave over de Rouwborden. Hier kan ik erg van genieten, in de zin van dat het extra is ten opzichte van wat we al doen.
- Ik acht de samenwerking, met de Museumwerf uitermate kansrijk; met de Museumwerf wordt ook samengewerkt met betrekking tot de plannen voor wat nu de Vaart van Nieuwegein is gaan heten. Ik denk dat daar voor Nieuwegein heel veel kansen liggen. Het idee is om de Vaart van Nieuwegein jaarlijks terug te laten keren bij de start van het activiteitenseizoen. Samenwerking hierbij zal ons verder brengen en zal ook voor een

verhoging van het aantal bezoekers van het museum zorgen.

- De uitgave van het boek “50 jaar Nieuwegein” vind ik geweldig; hier heb ik vooral ook met de leden van de eindredactie veel energie in gestopt met een prachtig resultaat. De bijdragen van vele vrijwillige schrijvers was fantastisch.
- Ik vind het ook fijn dat het gelukt is om het Voorhuis bij het museum te gaan trekken. Er zullen nog heel wat zaken uitgewerkt moeten worden. Door Corona en de forse prijsstijging zijn de plannen van het Natuurkwartier vertraagd maar het komt vast goed. De plannen lopen en ook dit draag ik met een gerust hart over aan Henk Valkenet. Ik ben in gesprek geweest met allerlei mensen van de gemeente hoe het “gebruiks-klaar” gemaakt kan worden zonder dat het gebouw aangetast wordt. Het is een Rijksmonument en de gemeente heeft hier een budget voor vrijgemaakt.

Advies

Hidde's advies en motto: Blijf trots op wat er is en deel het. Zet je persoonlijke belangen opzij ten behoeve van het belang van de vereniging. Het belang van de vereniging moet leidend zijn. We kunnen trots zijn op wat we hebben en kunnen.”

Hidde, het ga je goed in Den Haag waar je je al hebt aangemeld bij de Stichting Oud Loosduinen, en enorm bedankt voor wat je gedaan hebt voor de Historische Kring.

Trots op de stadskraan

Annie van Rees

Al in de middeleeuwen stond de stadskraan (de craen) op de Ganzenmarkt in Utrecht en had een belangrijke rol in de economie. De kraan tilde vele goederen van de boten in de Oudegracht aan land. Daarna werden die goederen gewogen op de waag bij het stadhuis, waarna er belasting werd vastgesteld. In het stadhuis zien we nog de waagbalk. Maar na vele eeuwen was de kraan op; bij het tillen van de gietijzeren vrouwenbeelden, die nu op de gevel van de Winkel van Sinkel hangen, ging het mis en brak de kraan af.

Er wordt 3 jaar hard gewerkt, foto Jan van Rossum

In 2019 start de Stichting Stadskraan Utrecht op het terrein van Museumwerf Vreeswijk een project waarin de oude stadskraan compleet en in detail wordt nagebouwd door leerlingen en mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

En nu, drie jaar later, meldt de Stichting Stadskraan op 20 mei trots 'daar gaat hij!' En dat is na zoveel tijd best wel 'dag

stadskraan.' Met drie hijskranen werd het 30 ton wegende en 13,5 meter hoge houten gevaarte op een ponton gehesen voor een reis van enkele dagen naar haar nieuwe plekje in Utrecht.

Na een enerverende reis naar Utrecht ('Oeps, kan hij wel onder die brug door? Ja net!'), staat de stadskraan nu te pronken bij de Monicabrug, midden in

*'En daar gaat de stadskraan!'
foto facebook Museumwerf*

*De nagebouwde stadskraan onderweg
foto Jan van Rossum*

Utrecht. Veel mensen gaan hem daar zien en bewonderen. En je kunt haar nu zomaar tegenkomen, als je je lunchrondje loopt.

Ondertussen zijn ze nu op het terrein van de Museumwerf druk bezig de bouwplaats te ontmantelen; en dan gaan ze naar Utrecht om daar de kraan te voltooien. Volg hun verhaal op facebook!

*Nu te bewonderen in Utrecht
foto Reinout van Rees*

Leven in het Nedereind en Overeind van Jutphaas in de jaren '50 en '60

Loes Slooten-Glimmerveen en Bart Jan Damstra

In 2021 verschenen twee artikelen in de Cronyck de Geyn van een nieuwe reeks, over boerenleven aan de Nedereindseweg. In dit artikel staat het leven in Nedereind en Overeind centraal. We spreken met Ineke van Adrichem-van Rooijen. Ineke is actief bij de HKN en is geboren in Jutphaas en opgegroeid in zowel het Overeind als het Nedereind van Jutphaas, maar niet in een boerengezin. Ze schetst enthousiast een beeld van het opgroeien in het Jutphaas van de jaren '50 en '60.

Afbeelding 1. De Wilhelminahoeve, Nedereindseweg 32 (nu 106-108), ca. 1940. Foto uit: 'Familie van Rooijen te Jutphaas. Een oud geslacht'.

Afbeelding 2. De Wilhelminahoeve in 2022. Foto auteurs

Wilhelminahoeve aan de Nedereindseweg

Ineke is in 1951 geboren op het 'Kikkerbuurtje', als tweede kind in een gezin van vijf. Het Kikkerbuurtje was een buurtje aan de zuidzijde van de Nedereindseweg, tegenover de voormalige Rabobank. Later verhuist het gezin naar de 'Wilhelminahoeve' aan de Nedereindseweg 32, nu 106-108. "In het linkerdeel woonde mijn oom Goof en tante Jaantje, in het rechterdeel woonden wij en in het achterste deel woonde mijn opa." Het huis werd door haar opa van vaders kant gebouwd. Er woont nu nog altijd familie. "Het was een fantastisch huis om in te wonen met een gang waar we heerlijk konden spelen. Ik zie het nog helemaal voor me waar alles was. Er was een overloop met een hoog raam. Ik weet nog dat we op een nacht wakker gemaakt werden en we door onze ouders opgetild werden om door dat raam te kijken naar de fabriek die in

brand stond (de Helco-fabriek voor gasverwarmingstoestellen, in 1957). In mijn beleving een gigantische brand."

Het gezin blijft er ongeveer zes jaar wonen. "Mijn herinneringen beginnen op de Nedereindseweg. Het was een hele leuke plek om te wonen. Achter het huis was de schuur, daar had opa (voordat wij daar kwamen wonen) ook een paar koeien. En daar achter was een boomgaardje, waar je kon spelen." De boomgaard bestond uit appel- en perenbomen. "En aan de voorkant hadden wij kroosjesbomen, met die kleine ronde pruimpjes." Plukken gebeurde door lakens neer te leggen en aan de bomen te schudden. Ook waren er bramenstruiken en kruisbessenstruiken. "Dat was voor eigen gebruik. Ook bij oom Goof en tante Jaantje mochten we bessen plukken. Ze vonden alles goed en verwenden ons graag met wat lekkers. Naast ons woonde de smid van Dijk, een

erg vriendelijke man en altijd in voor een praatje. Tegenover ons woonde een jong stel, Kees en Corrie Sturkenboom, waar we bevriend mee waren. Wij mochten altijd op de boerderij spelen en we mochten mee het land op, noem maar op. Mijn broer was nog een jochie, die hielp daar op de boerderij. Die boerderij is afgebroken voor de aanleg van het winkelcentrum en de weg. Die huizen aan onze kant hadden nog de wetering voor en een bruggetje. Een stukje verderop, in de Oude Pastorie tegenover het Kerkveld, woonde een vriendinnetje van mij, Rita. We hebben veel bij elkaar gespeeld. We waren allebei gek van poppen. Naast Rita woonden de dames Delpeut. Deze twee zussen stonden bekend om hun kookkunst. Ze hebben nog gekookt op onze bruiloft. Als je voorbij het Kerkveld kwam (naar het westen toe), dan heette het in de volksmond: 'je woont in De Buurt.'"

Afbeelding 3 en 4. Links Overeindseweg 29 in de jaren '30 (foto uit: 'Familie van Rooijen te Jutphaas. Een oud geslacht'). Rechts: Huidige woning Overeindseweg 29 en de Overeindseweg, gezien naar het oosten. Foto auteurs 2022

Ineke groeit op in een katholiek gezin. Ineke ging naar de R.K. Meisjesschool naast de katholieke kerk. "Mijn broer zat op de jongensschool. Dan was het wel; je speelde alleen maar met katholieken. Die zaten allemaal bij ons op school. Wij deden de boodschappen bij katholieke winkels. We gingen naar slager Scholman en naar Friedeman, de kruidenier, op de Herenstraat.

Overeindseweg 29

De vader van Ineke is geboren aan de Overeindseweg 29 in 1918. Zijn ouders met gezin woonden hier tot 1934. En toen zijn ze verhuisd naar de Wilhelminahoeve in Nedereind. Ineke woonde met haar ouders, drie broers en zus, vanaf haar negende (rond 1960) aan de Overeindseweg 29. "Dit was weer een hele andere buurt om te wonen, erg landelijk. Voor opgroeiende kinderen was hier erg veel ruimte om te spelen, ideaal om te rolschaatsen en voor spelletjes als verstoppertje en 'wie niet weg is is gezien'". Dit huis is afgebroken en vervangen door een nieuwe woning, nog steeds nummer 29. "Het is nu vanuit het westen te bereiken via de Nieuwe Heemsteedsebrug (fiets en voetbrug). We noemden de brug over het Amsterdam-Rijnkanaal altijd de Hogebrug. Hier moesten we overheen fietsen om naar school te gaan. Als er veel wind stond, dan was dat behoorlijk zwaar." Vlak bij hen was het kruidenierswinkeltje van Dina van Gerrevink. Dit pand staat er nog, al is het helemaal verbouwd. "Een

Afbeelding 5. Overeindseweg 32, nabij de zuidelijke fortgracht van het 'tweede fort'. Hier was het kruidenierswinkeltje van Dina van Gerrevink. "Dina kende iedereen. Toen we in de Wilhelminahoeve woonden (1954 tot 1960) kochten mijn ouders ook boodschappen bij Dina van Gerrevink. Mijn vader kwam daar als kind al in de winkel, en toen hij trouwde bleef hij klant. Zij kwam de boodschappen bezorgen met de 'Lelijke Eend'. En het boekje met de nieuwe bestelling nam zij weer mee."

Foto auteurs 2022

Afbeelding 6. (1) Wilhelminahoeve, Nedereindseweg 32, nu 106-108; (2) Overeindseweg 8, nu Rond Het Fort 28; (3) Overeindseweg 29; (4) Fort Jutphaas / 'Eerste Fort'; (5) Batterijen aan de Overeindseweg / 'Tweede Fort'; (6) verbreding/omlegging Amsterdam-Rijnkanaal jaren '80 en Nieuwe Heemsteedsebrug. Allen gelegen aan de Nedereindseweg-Overeindseweg. Ondergrond: huidige kaart.

Afbeelding 7. Overeindseweg 8, nu Rond Het Fort 28, begin jaren '80. Foto Ineke van Adrichem-van Rooijen.

Afbeelding 8. Rond Het Fort 28. Foto auteurs 2022.

kruidenierswinkeltje dat was superleuk, want dat was echt zo'n buurtwinkeltje. Naast ons woonde de familie Oskam. Ik speelde veel samen met dochter Janneke."

Ineke geeft iets weer van de sfeer van het tweede fort, nu genaamd "de Batterijen". Dit werd het 'Tweede Fort' genoemd en fort Jutphaas het 'Eerste Fort'. "Ik vind het vreemd dat ik er weinig van weet; het gebied was helemaal afgesloten met struiken en bomen. Als je nu over het Tweede Veld fietst dan heb je er goed zicht op. Wij zagen helemaal niets, het was echt geheimzinnig. Trouwens het Eerste Fort ook: toen ik daar woonde wist ik ook niet wat daar gebeurde".

Voor de aanleg van het Amsterdam-Rijnkanaal was het Overeind één geheel en Houten was niet ver weg. De Overeindseweg liep vanaf het Fort Jutphaas over de huidige Malapertweg richting het Amsterdam-Rijnkanaal. Ineke vertelt dat zij vroeger ook naar Houten fietste over de Langeweg, een weg die nog steeds bestaat. Het is het verlengde van de Overeindseweg. De huidige Overeindseweg aan de overkant van het kanaal is niet veel veranderd, aldus Ineke. En inderdaad als je daar nu fietst, ademt het nog de sfeer van een oude boerenlandweg. Je kunt je voorstellen hoe dit er vroeger (voor de aanleg van het kanaal) als een geheel uitzag.

Begin jaren '80 werd het Amsterdam-Rijnkanaal ter plaatse verbreed en om de Plofsluis heen geleid. In de strenge winter van 1963 schaatsten zij via het water rondom het Tweede Fort naar Utrecht. "Ik weet dat het Amsterdam-Rijnkanaal dicht zat. Wij kregen schaatsen en we konden naar Utrecht schaatsen. Dan gingen we bij Dina van Gerrevink op de bevroren fortgracht. Op het Amsterdam-Rijnkanaal mochten we niet komen van onze ouders, want dat was te gevaarlijk omdat er een ijsbreker doorheen ging. Maar die schotsen waren weer aan elkaar vastgevroren en dan gingen we stiekem op het ijs."

Afbeelding 9. Aan het werk in de tuin bij Overeindseweg 8
Foto Ineke van Adrichem-van Rooijen

Overeindseweg 8

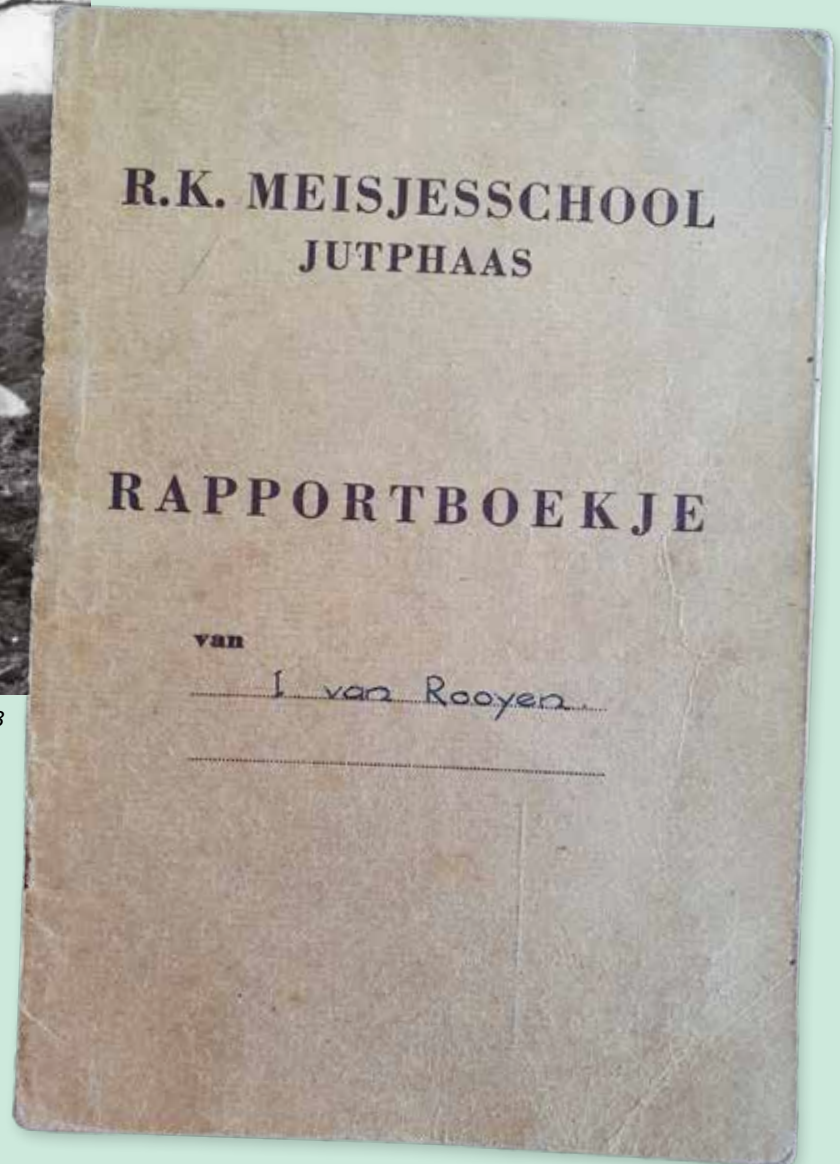
Toen de familie van Rooijen aan de Overeindseweg 29 woonde ging haar vader in voorbereiding om bij Fort Jutphaas een huis te (laten) bouwen, met behulp van een neef die aannemer was. Het huidige adres van dit huis is Rond Het Fort 28, toen Overeindseweg 8. Toen Ineke in de eerste klas van de middelbare school zat was dit huis klaar en verhuisden ze hiernaar toe. Dat was rond 1964. Dit is het huis dat nu grenst aan de volkstuinten langs Rond Het Fort; het huis ligt verscholen achter struiken en bomen. De ingang is langs het fietspad richting Plettenburgerbaan, voorheen Overeindseweg, nu óók Rond Het Fort genaamd. "Mijn vader was ongelooflijk trots op dat huis, dat hij als arbeider dat voor elkaar gekregen had. Hij heeft zelf met de bouw meegeholpen. Op het puntvormige stukje grond bij dit huis verbouwde mijn vader allerlei groentes en fruit. Het stuk grond waar het huis gebouwd is, was ook van mijn opa. Op deze grond stond een oud huisje, waar een ouder echtpaar in woonde. Een extra huis mocht eigenlijk niet gebouwd worden, dat stukje grond had een agrarische bestemming; er was daar en in de omgeving allemaal tuinbouw en fruitteelt. Ik weet nog goed dat de dag nadat die mensen naar het bejaardentehuis gingen, het huis werd platgegooid. Het waren van die aardige mensen. We

hadden nog geen televisie en we mochten bij hen Stiefbeen en zoon en Swiebertje kijken. Mijn ouders zeiden altijd dat we ons netjes moesten gedragen, dat we geen overlast mochten bezorgen. Want die mensen hadden opeens een huis naast zich met vijf kinderen erbij." Vanuit dat huis had Ineke niet veel contact met andere kinderen, die waren er in de omringende huizen niet of van een andere leeftijd. "Ik zat ondertussen op de middelbare school in Utrecht, dus dan was de behoefte aan kinderen uit de buurt ook minder."

School, studie en verenigingsleven

"Je had de meisjesschool en de jongensschool. De kleuterschool zat bij het klooster en had achter een speelplaats voor

de kleuters. Ik weet dat we spelletjes als 'zwaan steek over' speelden. Mijn ouders kwamen mij niet iedere dag ophalen, ik denk dat ik met mijn oudere broer mee moest lopen. Eén keer kwam vader mij ophalen met de slee. Dat heeft indruk gemaakt. Toen ik naar school ging liepen wij altijd over het voetpad. Aan de rechterkant zat Pol, dat was de schoenenwinkel. En een stukje verder splinternieuwe huizen, met op het hoekje een tabakszaak. In de vijfde klas kwam ik in de 'opleidingsklas', daar zat je met jongens en meisje samen. Je kwam in de opleidingsklas als ze dachten dat je naar het middelbaar onderwijs kon. En de meisjes die naar de huishoudschool zouden gaan, werden op de jongensschool geplaatst. Er werd dus al een soort voorselectie gemaakt na de vierde klas, dat kun je je

Afbeelding 10. Het rapportboekje van Ineke van de lagere school.

vandaag de dag niet meer voorstellen. Je moest nog toelatingsexamen doen voor de middelbare school.” De leeftijdsge-nootjes op de boerderijen hadden het in de ogen van Ineke zwaar. “Die moesten ’s morgens vroeg al melken enzo. En dan denk ik nu dat ik het best makkelijk had.” Voor haar ouders is het vanzelfsprekend dat ze als meisje naar school ging. Haar oudste broer is naar de landbouwschool gegaan in Montfoort. “We mochten zelf kiezen naar welke school we wilden gaan.”

Er is in die tijd een rijk verenigingsleven. Ineke is actief bij de scouting. “Ik zat bij de gidsen, zelfs toen ik nog op de middelbare school zat. Mijn broer zat bij de welpen. En we hebben ook nog op de gymnastiekvereniging, Vios, gezeten. Het gymnastieklokaal zat naast de School-met-den-Bijbel. En mijn zusje die heeft zelfs nog bij de harmonie gezeten.” Dichter bij huis werd er ook heel wat afgespeeld, ook met de buurkinderen. “We deden hoelahoepen, elastieken, springtouw, dat soort dingen. Mijn zusje is maar 1,5 jaar jonger dan ik. Mijn broer is ook niet heel veel ouder. Wij speelden veel met elkaar, maar we hadden ook altijd wel vriendjes en vriendinnetjes die mochten komen spelen.” Hierbij werd het ‘buitengevoel’ ervaren. “Ook hadden we uitjes met het gezin. We gingen met een mooie dag zwemmen in de Lek bij Vreeswijk. Mijn vader en moeder op de fiets, dan ging de tas mee met de fles met

ranja, brood en lekkers er in. Later kregen we een zwembadabonnement voor Wattergein (aan de Wiersdijk). Voor de rest ging je toch heel weinig uit. In de grote vakanties, als mijn vader vrij was, dan huurde hij één dag een auto. Dan gingen we de tantes, mijn moeders zussen, in het klooster opzoeken in Limburg. We gingen ook wel op de fiets naar IJsselstein, daar was de processie van de OLV van Eiteren.”

Ineke ging na de lagere school naar de ULO in Utrecht. “En dan fietsten we met een hele club meiden uit Jutphaas naar de middelbare school.” Na de ULO ging zij de opleiding doen voor klinisch-chemisch analist. Na deze opleiding werkte ze zes jaar als klinisch-chemisch analist. Daarna volgde zij een opleiding bij de Academie voor Expressie door Woord en Gebaar en werkte vanaf 1979 33 jaar als dramadocent. Zij volgde hiermee haar hart.

De (groot)ouders: griendwerkers en arbeiders

Opa van Rooijen was griendwerker. “Mijn opa en oma heetten Gijs en Mina (Wilhelmina), zij hadden acht kinderen. In 1934 zijn ze verhuisd naar de ‘Wilhelminahoeve’ in het Nedereind. Ik denk dat mijn opa die heeft laten bouwen. Ik neem aan dat het een kleine boer geweest is. Achter de boerderij lagen de landerijen van mijn opa. Mijn vader Bertus werkte bij de aluminiumfabriek in De Meern

(later Nedal; Nederlandse Aluminium Maatschappij). Oom Goof die naast ons woonde deed grondwerk.” Vader deed ook aan seizoenswerk, zoals appels plukken, rooien en koeien verplaatsen. Ineke’s oudste broer hielp vanaf jonge leeftijd met het verplaatsen van de koeien en andere hand- en spandiensten zoals helpen bij het hooien.

Moeder Agaath van Schaik kwam uit het toen nog Jutphase Hoograven. “Mijn opa en oma woonden daar net op de grens van Jutphaas en Utrecht, bij de Liesbosch. Hij was griendwerker. Mijn moeder is van 1923. De juffrouw kwam thuis om te vragen of ze door mocht leren, maar daar was geen sprake van. Mijn moeder ging op haar dertiende in dienstbetrekking, dan was er een mond minder te voeden. En het bracht wat geld in het laatje. Zij was de oudste dochter in een gezin van veertien kinderen. Ze werkte bij verschillende boeren en later als dienstmeisje bij een huisarts in Utrecht.

Ik kijk terug op een hele fijne jeugd, met een fantastische vader en moeder.”

Erg leuk om in een interview rijk bedeed te zijn met interessante informatie en een tijdsbeeld over zowel Overeind als Nedereind. En dat terwijl onze geïnterviewde zich verontschuldigde met de opmerking “Ik weet niet zo heel veel hoor.”

Activiteiten 2022

Historische Kring Nieuwegein

Kunst-expositie "Kunst zonder grenzen".

Zondag 14 augustus (feestelijke opening 15.00 uur) t/m 23 oktober in Museum Warsenhoeck.

De exposanten zijn Joanna Ciechanowska, Mauga Houba-Hausherr en Aleksandra Govers-Zielinska. Ze zijn alledrie geboren en getogen in Polen. In de loop der jaren hebben zij, door verschillende omstandigheden, hun land verlaten. Joanna heeft zich in Londen (GB) gevestigd, Mauga in Krefeld, (Duitsland) en Aleksandra in Nieuwegein (Nederland). Alledrie zijn zeer actief in de kunst. Ze werken hard en exposeren in verschillende landen. Kortom, ze zijn internationaal georiënteerd. Doordat ze alledrie regelmatig in hun geboorteland verblijven en exposeren, kwamen ze in contact met elkaar. Dat resulteert nu in een gezamenlijke expositie in Nieuwegein. Volgend jaar gaat de expositie naar Londen.

Openbaar verkoop uit de collectie van het Vreeswijks Museum.

Zaterdag 3 september in Fort Vreeswijk.

Wat gebeurt met de collectie van het Vreeswijks Museum? Ze wordt opgenomen in de collectie van Museum Warsenhoeck en de Museumwerf Vreeswijk, ze gaat ook naar andere musea of naar de oorspronkelijke eigenaren. Maar wat dan overblijft wordt op 3 september te koop aangeboden. U moet geen museale topstukken verwachten, maar misschien vindt u iets uit de Vreeswijkse geschiedenis dat u interesseert en leuk vindt?

Excursie Dordrecht.

Zaterdag 17 september, 10.45 – 13.00 uur.

Expositie "Schoolplaten uit Museum Vreeswijk".

Woensdag 12 oktober t/m 4 december in Museum Warsenhoeck.

Expositie "Rampjaar 1672 in Vreeswijk".

Woensdag 12 oktober t/m 2023 in Museum Warsenhoeck.

Lezing "Het rampjaar en de impact daarvan op Nieuwegein (Vreeswijk)" door Leen Ouweneel.

Donderdag 27 oktober, 20.00 – 22.00 uur in de Bibliotheek De tweede verdieping in het Stadhuis.

Voor actuele informatie kijk op www.museumwarsenhoeck.nl.

Activiteiten 2022

Museumwerf Vreeswijk

Schipperscafé in het Theehuys.

Op vrijdagen 29 juli, 21 of 26 augustus en 30 september van 15 tot 18 uur in de Museumwerf.

3D-presentatie verplaatsing Viaanse brug.

Mei t/m augustus in de Museumwerf.

"Wie woont of werkt waar?" Educatieve projecten voor het basisonderwijs i.s.m. Landschap Erfgoed Utrecht, Kunst Centraal en De Kom.

Maand juli in de Museumwerf.

Prijsvraagvaart De Beugelaer.

Zondag 24 juli, 13:00 uur vanaf de Museumwerf.

25-jarig jubileum Lekstroomdraaiers.

Zaterdag 20 augustus, 10:00 – 17:00 uur in de Museumwerf.

Bootjesdag en Authentieke Dag.

Zaterdag 3 september, 10:00 - 16:00 uur in de Museumwerf.

Grote en minder grote mensen opgelet. Op zaterdag 3 september organiseert de Museumwerf voor kinderen en hun (groot)ouders Bootjesdag met diverse activiteiten. Zo gaat om 11.00 uur bij de Museumwerf een Pieremachocheltocht van start met een spetterende tewaterlating. Tussen 14.00 en 16.00 uur kunnen 3 tot 6-jarigen veilig en zelfstandig een vaartochtje maken in onze grappige handraderbootjes. Verder kan er worden geknutseld aan een écht varende stoombootje en geschilderd aan een stoer zeilkompje. Gaan de kinderen liever op ontdekkingsreis? Dat kan ook via onze leuke interactieve speel- en doe-route Aan-De-Slag. Uiteraard is ons Theehuys met binnen- en buitenterras geopend voor een lekker hapje en drankje.

Prijsvraagvaart Pen.

Zondag 4 september, 13:00 uur vanaf de Museumwerf.

Open Monumentenweekend.

Zaterdag 10 en zondag 11 september, 11:00 - 16:00 uur in de Museumwerf.

Kijk voor meer informatie over Theehuys, rondvaarten en andere activiteiten op www.museumwerf.nl.

Museum Warsenhoeck

MUSEUMWERF

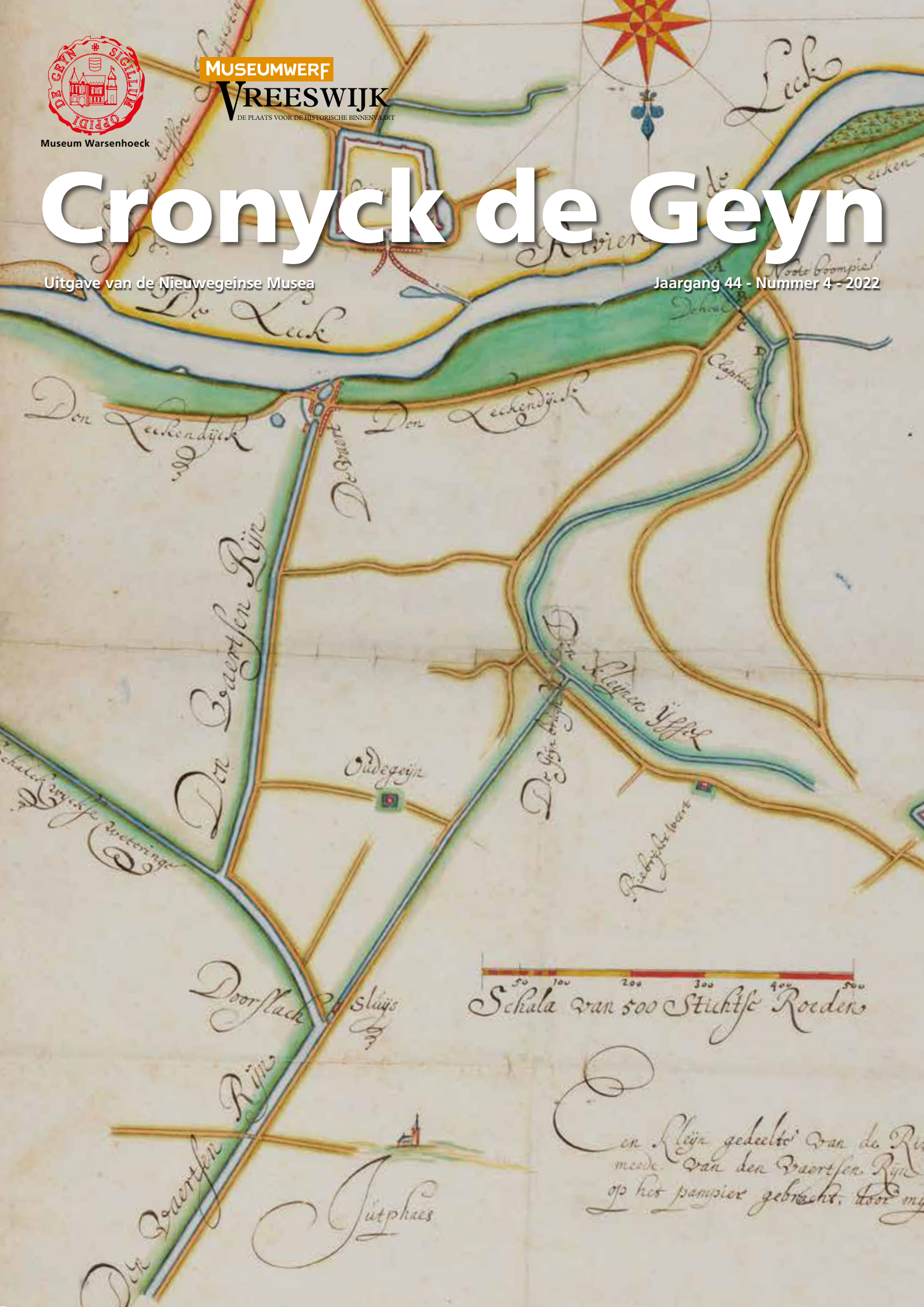
VREESWIJK

DE PLAATS VOOR DE HISTORISCHE BINNENVAART

Cronyck de Geyn

Uitgave van de Nieuwegeinse Musea

Jaargang 44 - Nummer 4 - 2022

Schale van 500 Stichtse Roeden

en Klein gedeelte van de Rijn
meede van den Voertse Rijn
op het pampier gebracht, door my

Colofon

Cronyck de Geyn is een gezamenlijke uitgave van de Nieuwegeinse Musea

ISSN 1384-7139

Redactie

Annie van Rees, eindredacteur

Loes Slooten

Ton Vis

Wolfgang Herrlitz

“Tijdwijzer”

Berna van der Linden

Contact

cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl

Bij de voorpagina:

‘Een klein gedeelte van de riviere de Leck als meede van den Vaertsen Rijn ende Kleijnen IJssel’. Het noorden is onder (Topografische Atlas, collectie Muller, inv 239).

Opmaak

Michiel Ridderikhoff

Mede mogelijk gemaakt door de gemeente Nieuwegein

De teksten van de Cronyck de Geyn vallen onder Creative Commons Naamsvermelding - NietCommercieel - GelijkDelen 4.0 Internationaal. Voor de afbeeldingen kijkt u in het onderschrift van de foto's

Losse nummers € 2,50

Van de redactie

En weer ligt er een nieuwe Cronyck de Geyn voor u met lekker veel interessante en wetenswaardige artikelen, van de rubriek (Bijna) verdwenen erfgoed deel 2 over de Nieuwegeinse bruggen: Vreeswijk door Bart Jan Damstra en deel 1 over Huis de Tolgaarder door Jaap Boersema tot een verhaal over Sporen – graffiti en zwerfvuil vanuit historisch perspectief door Henk Valkenet. En nog veel meer. Ga er maar eens lekker voor zitten.

Maar beweging is ook goed – en dat kan ook al in Nieuwegein. Hoe vaak wandelt u (met of zonder stappenteller) door Openluchtmuseum Nieuwegein met zijn mooie parken en 42 gemeentelijke monumenten en 101 rijksmonumenten; wist u al dat de Blauwe Brug nu ook een gemeentelijk monument is? Daartegenover kun je, nadat je natuurlijk eerst een ijsje hebt gehaald bij Sweets & Ice, naar restaurant Céline en Theehuis en B&B ‘bij de fortwachter’. En dan weer doorlopen en even shoppen in City Plaza en uitrusten op een terrasje moet je natuurlijk ook doen. Of een rondvaart vanaf de Museumwerf (wel even aanmelden) is ook een succes! En droom je al weer van Geinbeat? Of ga je naar de Partner? Enfin: loop’s rond en ontdek wat Nieuwegein allemaal heeft te bieden.

Maar nu eerst lekker onderuit en veel leesplezier! En vergeet niet achterin te kijken bij de activiteiten: er is weer van alles te doen bij de 2E’s van Nieuwegein.

Annie van Rees
(eindredacteur)

Inhoud

Van de redactie	2
Nieuwegein op de kaart: Vreeswijkse kaarten uit een oude collectie Bart Jan Damstra	3
Sporen Henk Valkenet	7
Voor de boeg. Maritiem erfgoed in de provincie Utrecht	8
Twee prenten met het gezicht op Vreeswijk Ben Remie	9
Oproep: herinneringen aan strenge winters Tor Stegeman	10
Ijskoud: wollen sokken aan! interview met Cees van Dijk door Annie van Rees	10
Ook ijs hoort erbij interview met Jan van Ieperen door Annie van Rees	11
Huis De Tolgaarder te Vreeswijk (1) Jaap Boersema	12
Nu te zien: expositie ‘Vreeswijk in het Rampjaar 1672’	14
(Bijna) verdwenen erfgoed: Nieuwegeinse bruggen, deel 2: Vreeswijk Bart Jan Damstra	15
Activiteiten 2022	19

Nieuwegein op de kaart: Vreeswijkse kaarten uit een oude collectie

Bart Jan Damstra

Voor mij is het boeiend en leerzaam om oude kaarten te bestuderen. Kaarten zijn van zichzelf al interessant en kunnen gecombineerd met andere brongegevens meer inzicht geven. In deze rubriek opnieuw aandacht voor Vreeswijk. Deze keer staan kaarten uit de 'Topografische Atlas, collectie Muller' centraal (Het Utrechts Archief, toegang 8001). Deze collectie bevat diverse originele en 'natekeningen' van kaarten van de provincie Utrecht en bevat 32 kaarten die (deels) betrekking hebben op het Nieuwegeinse grondgebied. In de vorige bijdrage in de Cronyck (juli 2022) stond al een viertal kaarten uit deze collectie centraal. In dit artikel een greep uit het overige Vreeswijkse kaartmateriaal.

Afb 1. 'Caarte van de hooge jurisdictie van Vreeswijk anders genaamd de Vaert'. Het noorden is onder (Topografische Atlas, collectie Muller, inv 202)

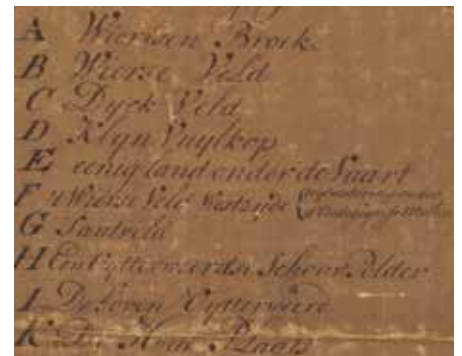
'Caarte van de hooge jurisdictie van Vreeswijk anders genaamd de Vaert' – 1758 (origineel 1677-1690)

De kaart die te zien is op afbeelding 1 werd in 1758 door G.N. Back 'naukeurig gecopieerd en 'beschreeven na de originele caarte van den landmeter G. Reets'. Van deze landmeter Gabriel Reets is werk bekend uit de periode 1668-1700. Waaronder uit 1687 van 'Lantmeter Reets: Kaarten vande vrijheijt vande stadt en vande Vaert', vervaardigd in opdracht van de stad Utrecht (zie 'Landmeter-kartografen van Utrecht 1500-1700', Kemper 2021). Op de kaart is in het Wiersebroek direct boven de A 't Huijs van dhr Beverning' afgebeeld; dit betreft de oor-

spronkelijk middeleeuwse hofstede Het Haagje. Diplomaat Hiëronymus van Beverningh was van 1677 tot 1690 eigenaar van Het Haagje (zie 'Hofstede Het Haagje te Vreeswijk', Remie 2008). De originele kaart dateert dus van de periode 1677-1690. Op deze kaart worden de Vreeswijkse 'polders ende landerijen', hofsteden en andere relevante objecten en gebieden afgebeeld, en de elementen daarbuiten in de aangrenzende gebieden zoals 'Huis Oudegein' en 'den Bomgelaer' (de Bongenaar) in Jutphaas en de galgen van Vianen en IJsselstein. In deze polders waren de langwerpige kavels in gebruik als bouwland, weiland, hooiland, griendland en als boomgaard. Langs de slootkanten staan rijen treurwilgen.

Afb 1b: uitsnede van de dorpskom.

Afb 1c: uitsnede van de legenda.

Langs de wegen in het zuidelijke deel van Vreeswijk zijn de bomenrijen opvallende elementen.

Ten oosten van de Vaartse Rijn (deze wordt niet benoemd op de kaart) vinden we 'Wiersen Broek' (A), 'Wierse Veld' (B) en 'Dijck Veld' (C) terug. Het element 'broek' duidt op een relatief lage ligging. In het Wierse veld is zowel hooggelegen bouwland, als laaggelegen griendland te vinden. Naast de Lekdijk bevinden zich hier de 'Tiend kade' en Kerkweg (de begrenzing van A en C, deze wordt niet benoemd op de kaart). Tussen de Tiendkade en de Schalkwijkse weterring zijn de noord-zuid georiënteerde afwateringsweterringen 'Oude Laap' en 'Nieuwe Laap' zichtbaar. In de noordelijke hoek van het

Dijkveld ligt '[Huis] De Wiers', te midden van De Oude Wiers en boomgaarden, tuinen en lanen. Buitendijks is een 'steen-oven' (genaamd het Hoenderwerk) te zien. Ten noorden van de Schalkwijkse wetering vinden we 'Klijn Vuijkop' (D) terug. Het strookje land ten noorden van de Hoonwetering (E) 'eenig land onder de Vaart' wordt ten onrechte tot Vreeswijk gerekend, omdat dit behoorde tot Wulven en het Overeind van Jutphaas.

Aan de westzijde wordt de Oudegeinse polder (F) aangeduid als 't Wierse Veld westzijde', met de toevoeging: 'uijtwatering onder d'Oudegeinse molen'. Deze naamgeving voor de polder is niet verwonderlijk, omdat F, B en D oorspronkelijk één geheel hebben gevormd als ontginningsblok, die vanaf eind 13e eeuw

van elkaar worden gescheiden als gevolg van de aanleg van de Vaartse Rijn (de Nieuwe Vaart). De alternatieve naam 'Wiersdijk' voor de Kerkweg ten oosten van de Vaartse Rijn, en de ligging van de Wiersdijk aan de westzijde van de Vaartse Rijn duiden ook op deze oorspronkelijke eenheid. Net als de naam 'Wierse tiend' voor de beide tiendblokken in de Oudegeinsepolder (niet genoemd op de kaart). Ten zuiden van 'den Wiersen dijk' vinden we onder G de polder 'Santveld' terug. De aldaar gelegen grotere hofsteden aan de Lekdijk zijn ingetekend, waarvan alleen 'Poelenroij' bij naam wordt genoemd. Aan de andere kant van de Lekdijk wordt de Bosschewaard onder H aangeduid als 'een uijtterweerdse schouw polder'. Het oostelijke deel daarvan, tegen de dorps-

kom aan, is in gebruik als 'de hout plaats' (zie afb. 1b, maar ook afb. 3). Deze plek wordt door de houtkopers gebruikt als opslagplaats voor het hout dat in de vorm van grote houtvloten vanuit het Duitse achterland over de Rijn wordt aangevoerd. De in de Bosschewaard gelegen steenovens het Heiwerk, de Kikvors en het Oude Werk worden niet bij naam genoemd. De voor de productie van baksteen benodigde klei wordt in de directe omgeving van deze steenovens in de uiterwaard gewonnen.

In de dorpskom zijn naast de beide sluis-kolken het oude kerkhof en de vestingwerken aan de oostzijde van het dorp opvallend (zie afb. 1b).

Afb 2. 'Een klein gedeelte van de riviere de Leck als meede van den Vaertsen Rijn ende Kleijnen IJssel'. Het noorden is onder (Topografische Atlas, collectie Muller, inv 239)

Afb 2b: Uitsnede van de dorpskom. Links is de besproken waaikuil te zien.

Afb 3: Uitsnede van de dorpskom van 'Aftekening van de Vaerdt', uit 1674. Het noorden is onder. In rood (inclusief de gehavende koren-molen) de nog resterende bebouwing na de verwoestingen in 1672-1673. Ten oosten van de dorpskom (links) restanten van de 16^e eeuwse verschaning met een half bastion en de besproken 'waikuij'. Rechtsboven is de 'Houtplaats' te zien aan de Lek (Nationaal Archief OPV, inv H557)

'Een kleijn gedeelte van de riviere de Leck als meede van den Vaertsen Rijn ende Kleijnen IJssel' – 1677

De vervaardiger van afbeelding 2 heeft zijn werk als volgt verantwoord: 'Een kleijn gedeelte van de riviere de Leck als meede van den Vaertsen Rijn ende Kleijnen IJssel etc: op het pampier gebracht, door mij Bernard de Roij 1677'. Het noorden is onder. Op deze kaart ligt de nadruk op de wegen en waterwegen, andere (detail)elementen ontbreken vrijwel. Op de uitsnede van de kaart valt de afwezigheid van de vestingwerken op; hieruit zou te concluderen kunnen zijn dat deze niet relevant zijn geweest voor het beoogde doel van de kaart. De bebouwing is schematisch weergegeven en niet helemaal waarheidsgetrouw. Zo is het bekend dat na het oorlogsgeweld van 1672-1673 veel huizen in de dorpskom nog niet herbouwd waren in 1677. Verder is de waterpartij ten oosten van de dorpskom opvallend, omdat andere specifieke (landschappelijke) elementen ontbreken op de kaart. Deze waterpartij lijkt direct ten oosten van het huidige Fort Vreeswijk gelegen te hebben. De enige andere kaart waarop deze wordt afgebeeld – hoewel deze hier iets verder van de dijk af wordt weergegeven – dateert van 1674 (afb. 3), waarop ook 'Waijkuijl' wordt vermeld. Op de eerste kadastrale kaart van 1820-1832 worden de zuidelijke delen van de percelen ter plekke van deze waterpartij aangeduid als 'moor als weiland', met andere woorden: zeer drassig land. Vanwege de naamgeving waaikuil en de andere besproken aanwijzingen lijkt sprake te zijn van een oude dijkdoorbraak ter plaatse, maar andere aanwijzingen ontbreken die deze gedachte ondersteunen dan wel weerleggen.

Kaart van de vaart van Vreeswijk over Jutphaas naar Utrecht (Vaartse Rijn) en verder over Blauwkapel, Groenekan, Pijnenburg en Soestdijk naar het huis Ter Eem – 1641

Op deze kaart (afb. 4) worden door de landmeter Ruijsch de afstanden van de diverse waterwegen vanuit de stad Utrecht weergegeven, uitgedrukt in roeden. Blijkbaar brengt de stad Utrecht in kaart op welke wijze de Zuiderzee (op de kaart links) te bereiken is zonder over Hollands grondgebied te hoeven gaan. In de verant-

Afb 4. 'Kaart van de vaart van Vreeswijk over Jutphaas naar Utrecht (Vaartse Rijn) en verder over Blauwkapel, Groenekan, Pijnenburg en Soestdijk naar het huis Ter Eem, 1641. De kaart bevat de afstanden van de diverse waterwegen vanuit de stad Utrecht, uitgedrukt in roeden. Het noorden is links (Topografische Atlas, collectie Muller, inv 269)

Afb 4b. Uitsnede van het 'Nieuwegeinse deel' van de kaart. Het noorden is links.

woording staat namelijk: 'Afteijkeninge van seeckere vaerte uut de stadts graften van Utrecht tot in de Eem ende Zuider zee sonder den Hollantschen bodem te raken'. Over de Vaartse Rijn (op de kaart rechts) vermeldt de Tafel:

'Aenwijsinge der distantie van de stad Utrecht af, tot de riviere de Leck toe.

Van de stad Utrecht af tot de Jutphaese brugh, is lanck	1395 – 0 –
van de Jutphaese brugh, door de vaert tot inde riviere de Leck is lanck	R 1078 – 0 –
somma totalis	R 2473 – 0 –

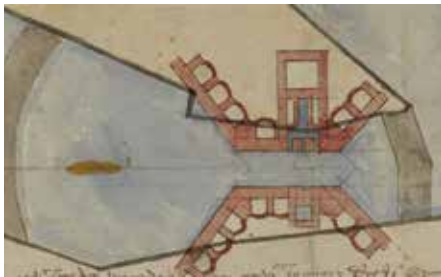
Volgens het Meertensinstituut is één roede 14 (stads)voet = 3,716 of 3,76 meter. De afstand Utrecht Ledig Erf-Vreeswijk riviersluishoofd zou met deze gegevens omgerekend gemiddeld 9,2 kilometer bedragen. Dit blijkt een relatief nauwkeurige meting; nameting op de huidige kaart levert 9,4 kilometer op.

Hoewel de uitsnede van 'Nieuwegein' (zie afb. 4b) vanwege de schaal van de kaart schematisch wordt weergegeven, zijn de weergegeven elementen goed herkenbaar. In de omgeving van de Jutphase brug zijn de Nedereindseweg-Overeindseweg en Jutphase wetering, de kerk aan het Kerkveld en een viertal 'steenhuizen' aan de Overeindseweg afgebeeld, waarbij opvalt dat Plettenburg niet wordt benoemd. Verderop zijn de Doorslag (hier

'Isel' genoemd) en de Doorslagbrug afgebeeld, net als Oudegein en de Houtense en Schalkwijkse wetering en de Molenwetering nabij de Bongenaar. Even voor Vreeswijk ('de Vaert') is het begin van de Wiersdijk zichtbaar. Aan de oostzijde van de dorpskom zijn net als op afb. 1 de vestingwerken zichtbaar.

Plankaarten voor bovenkolk en het sluishoofd aan de Lek

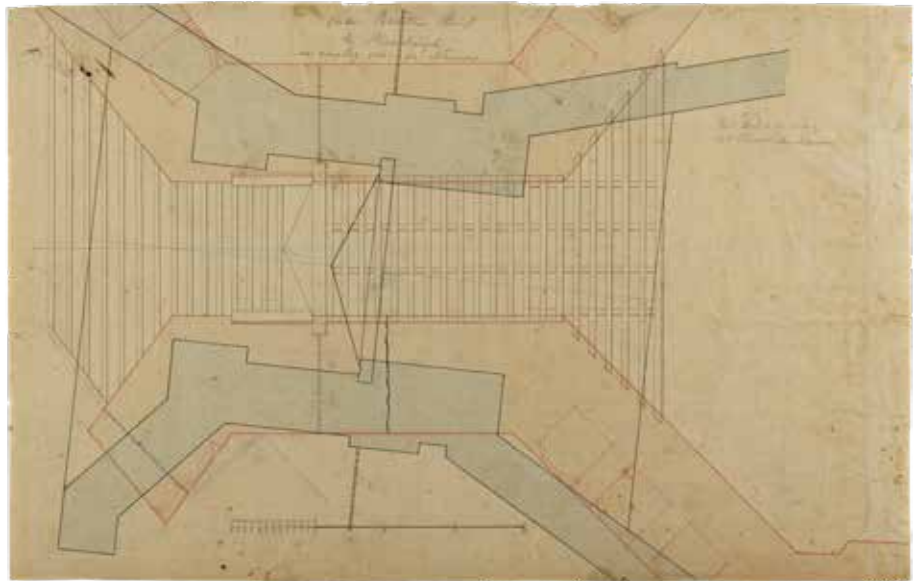
De rivier de Lek was grillig van karakter en verlegt haar hoofdstroom in de loop van de tijd meermaals. In de 16^e eeuw verlegt de hoofdstroom zich zuidwaarts, waardoor het riviersluishoofd van de Oude Sluis mede vanwege de vorming van zandplaten slecht bereikbaar wordt. Dit sluishoofd bevindt zich dan ter hoogte van de huidige Grote of Molenbrug en is dan in zeer slechte staat. De eerste plannen voor een tweede sluiskolk dateren al van 1516, maar van 1562-1565 wordt daadwerkelijk overgegaan tot de bouw hiervan, ter plaatse van de huidige bovenkolk. Tot dan toe was er dus maar één sluiskolk met twee sluizen, op de plek van de be-

Afb 5a. Uitsnede van een ontwerp voor een sluis(hoofd) ('spuije') met enkele schuifdeur, als projectie op de toenmalige situatie. Hendrik van Noort, 1561. Rechts de Lek, het noorden is links (Topografische Atlas, collectie Muller, inv. 1013)

Afb 5b. Uitsnede van een ontwerp voor een sluis(hoofd) met dubbele schuifdeur, met dezelfde onderligger als afb 4a. Hendrik van Noort, 1561. Rechts de Lek, het noorden is links (Topografische Atlas, collectie Muller, inv. 1013)

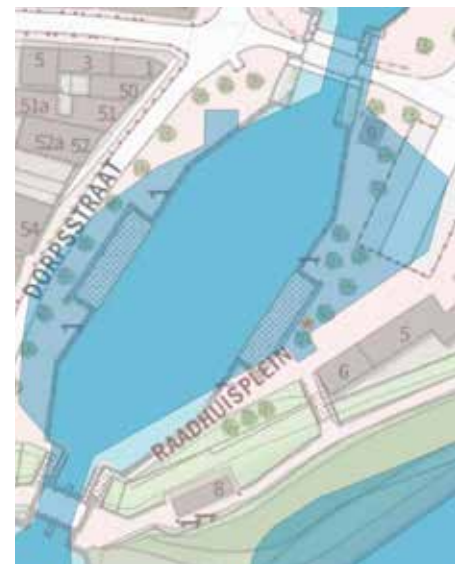

Afb 6. De doorgang en het sluishoofd worden in de nieuwe situatie anders georiënteerd ten opzichte van de oude situatie. 'Het rood is den ouden, het blaauw de nieuwen' situatie. Maker onbekend, gecontrasigneerd door de hoofdingenieur Jan Blanken, 1823. Links de Lek, het noorden is rechts (Topografische Atlas, collectie Muller, inv. 1025)

nedenkolk. De nieuwe sluiskolk wordt in feite buitendijks gebouwd, met een nieuwe, derde sluis als riviersluishoofd aan de Lek. Waar de huidige Dorpsstraat zich bevindt langs de bovenkolk lag vanaf de 15^e eeuw al een kade. Om het tot dan toe buitendijkse gebied rond die nieuwe kolk wordt een keerkade aangelegd. Tot die tijd fungeren de huidige Molenstraat en Lekstraat als Lekdijk. De sluisdeuren aan de Lek staan eeuwenlang bekend als 'de rode deuren', kennelijk waren ze rood geschilderd. Er wordt grondig onderzoek gedaan naar de optimale constructie van en het soort sluisdeuren voor het nieuwe riviersluishoofd. Zo worden bestaande sluizen elders bezocht. Gezien de kracht van het rivierwater gaat de voorkeur in eerste instantie uit naar een schuifdeur. Hendrik van Noort maakt in 1561 twee ontwerpen van een enkele deur en een dubbele deur, zie afbeeldingen 5a en 5b. De tekeningen laten ook zien dat het nodig is om aan beide kanten kistdammen aan te brengen om zo een droge bouwput te creëren. Deze plannen komen niet tot uitvoering en men valt terug op het bekende principe van een schotdeur. In 1588 blijken echter puntdeuren aanwezig.

Het sluizencomplex ondergaat in de periode 1821-1824 een complete metamorfose. Het is begin 19^e eeuw in zeer slechte staat en wordt vervangen door een nieuw sluizencomplex naar ontwerp van

Jan Blanken. Waar de sluiskolken voor die tijd groter waren en meer ovaal van vorm, zijn de nieuwe sluiskolken in een strakke rechthoekige vorm uitgevoerd. De doorgang en het sluishoofd van het buitenhoofd worden in de nieuwe situatie anders georiënteerd ten opzichte van de oude situatie. Dit is goed te zien op afbeelding 6 en 7.

Afb 7. Projectie van de verschijningsvorm van de bovenkolk vóór 1820 in donkerblauw op de huidige plattegrond. Hierop is duidelijk de andere oriëntatie van de doorgang en het sluishoofd en de andere vorm van de sluiskolk te zien van de nieuwe situatie ten opzichte van de oude.

SPOREN

graffiti en zwerfvuil vanuit historisch perspectief

Henk Valkenet

Nee, dit is geen goedkeuring – laat staan aanmoediging – om muren onder te spuiten met graffiti of om afval zomaar op straat te gooien. En nee, zwerfvuil bestaat niet. Er bestaat niet één sigarettenpeuk, colablikje of snoepappiertje dat denkt “Laat ik eens een reis maken”. Dumpafval, dat bestaat wel. Mensen ergeren zich eraan en velen ruimen de troep van een ander op. Zo ook ik. Ik wandel, fiets en verblijf graag in mijn woonomgeving en ik wil dat die er netjes uitziet. Bij het oprapen van een grote verscheidenheid aan voorwerpen moest ik denken aan de blijheid van archeologen, die iets in de bodem vinden dat honderden en soms duizenden jaren geleden is weggegooid, of expres op een muur is gekrast/ getekend: historisch zwerfvuil en historische graffiti.

De Nieuwegeinse tijdsapsule in het atrium van het stadhuis: opening 2046

Het is woensdag 24 oktober 79. De Vesuvius nabij Pompeï is ‘alive and kicking’, letterlijk. De vulkaan braakt een regen van hete asdeeltjes uit. Het leven in het stadje, dat al in 62 na Chr. getroffen werd door een aardbeving, komt abrupt tot stilstand. Een laag van vier meter as en brokstukken zorgt ervoor dat aan de oppervlakte niets meer is te zien. Pas vele honderden jaren later aanschouwen de restanten van de Romeinse stad opnieuw daglicht. Op muren van woningen die door archeologen worden blootgelegd staan onder meer mededelingen gekrast

van een verliefd stel en oproepen om iemand te kiezen.

Het is donderdag 12 september 1940. Marcel Ravidat loopt met drie vrienden door het bos op de linkeroever van de Vézère in de gemeente Montignac, Frankrijk. Hij is op weg naar een gat in de bodem, dat is ontstaan na het omwaaien van een dennenboom. Marcel kruipt het gat in, verliest zijn houvast en glijdt naar achteren. Hij komt terecht in een grot waarvan de wanden bedekt zijn met rotstekeningen. De vier vrienden komen

de dag erop terug en ontdekken nog een schacht. Ze beseffen dat het een waardevolle vondst is. Wat zij ontdekt hebben, kennen wij als “De grotten van Lascaux”.

Het is 1997. De werkgroep archeologie van de Historische Kring Nieuwegein graaft rond het “Huis de Wiers”. Er worden enkele conservenblikjes gevonden. Na zorgvuldig schoonmaken blijken er op twee blikjes leesbare opschriften te staan. Het gaat om een blikje waarin ‘sardines op olie’ hebben gezeten en een patéblikje. Beide blikjes zijn rond 1860 vervaardigd.

In de zomer van 2018 worden in Houten langs de A27 restanten van een Romeinse waterput gevonden. Naast stukken hout liggen er ook enkele munten, een mantelspeld, potscherven en een leren schoenzool.

Het is vrijdag 29 mei 2020. In het opgravingsgebied Het Klooster te Nieuwegein wordt een 118 cm lang zwaard gevonden. Het ligt in een gebied waar 900 jaar geleden een meertje was en waar eerder al scherven en vishaken zijn gevonden. Het blijkt een slagzwaard te zijn, dat in een uitzonderlijk goede staat verkeert. Heeft de ridder zijn wapen na een gevecht in het water gegoooid?

Het is vrijdag 23 juli 2052. Vanuit hun lunarwoningen in Mare Tranquillitatis op de maan zijn bewoners getuige van een enorme ramp. Rondom de blauwkleurige planeet aarde verschijnt een groenkleurige wolk. Op hetzelfde moment worden alle verbindingen met de planeet verbroken en is alleen een geruis te horen. Direct worden metingen gestart naar de

samenstelling van de groene wolk; die wijzen uit dat het goed mis is. Het zuurstofgehalte is bijzonder laag en er worden grote concentraties zwavel aangetroffen. Menselijk en dierlijk leven is in deze omstandigheden uitgesloten.

Een eeuw later bereiden nazaten van de Tranquillitatis-bewoners een missie voor om de planeet aarde te bezoeken. De groene golf is dan al meer dan 75 jaar verdampt. Metingen hebben uitgewezen dat een reis in beschermende, luchtdichte pakken haalbaar is. Expeditieleden stap-

pen in hun spacecrafts en reizen af naar het woonoord van hun voorvaderen, behoedzaam maar ook benieuwd wat ze daar aantreffen.

Helaas zijn de resultaten van de missie nog niet vrijgegeven. Wel zijn een aantal foto's van bijzondere voorwerpen die zij aantreffen openbaar gemaakt. Aan de hand van andere vondsten, waaronder geschreven teksten, probeert men te achterhalen wat het precies is en op welke wijze het werd gebruikt.

In het Atrium van het Stadhuis in Nieuwegein staat een houten kist onder een plexiglas overkapping op een verrijdbaar kastje met het opschrift "tijdcapsule Nieuwegein". In het kader van de viering van 50 jaar Nieuwegein is aan inwoners de gelegenheid gegeven een herinnering of een wens in de kist te stoppen. In 2046 wordt de kist geopend en kunnen we zien welke gedachten 25 jaar daarvoor in bewaring zijn gegeven.

Voor de boeg. Maritiem erfgoed in de provincie Utrecht

Met dank aan gedeputeerde erfgoed Rob van Muilekom is op 15 juli de officiële presentatie van het boek Voor de boeg. Maritiem erfgoed in de provincie Utrecht gehouden in het Theehuys van Museumwerf Vreeswijk. Dit boek, geschreven door Martine van Lier en vrijwilligers van erfgoedinstellingen, geeft een prachtige impressie van het in de provincie Utrecht aanwezige maritieme erfgoed.

Kijk voor meer informatie, het verkrijgen van de online versie en foto's op www.museumwerf.nl

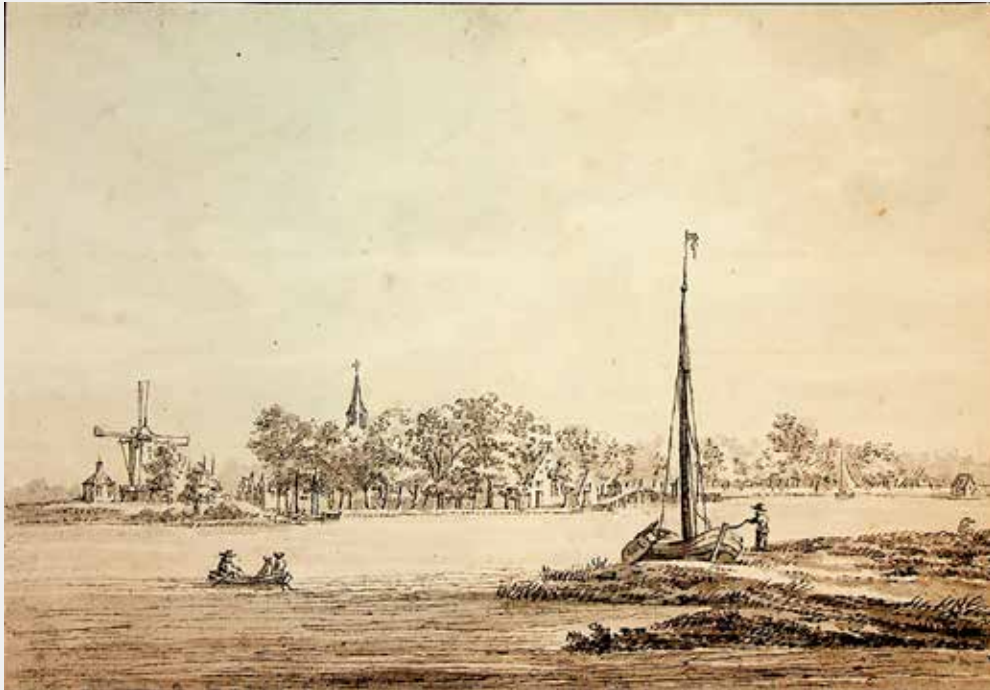
Twée prenten met het gezicht op Vreeswijk

Ben Remie

Enige tijd geleden stuitte ik in het archief in Den Bosch op twee prenten, met het gezicht op Vreeswijk, die tot dusverre in onze regio onbekend zijn. Op mijn verzoek zijn ze nu gedigitaliseerd en voor een ieder te raadplegen.

(Bron: Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) – Den Bosch.

Toegang 317: Familie De Jong van Beek en Donk en het huis Eyckenlust te Beek en Donk, (1543) 1674-1972 (2015) Inv.nr. 2707, bovenste, inv.nr. 1899 onderste afbeelding.

De Vaert van de kant van Vianen 1749.

Ingekleurde prent met gezicht vanaf het water op Vreeswijk aan de Vaert, ca. 1850.

Oproep: herinneringen aan strenge winters

Tor Stegeman

Op 18 december opent in Museum Warsenhoeck de tentoonstelling IJs op de Lek. Stel je voor: met de auto de Lek oversteken, metershoge dammen van kruiend ijs, ijspret met koek en zopie. Maar ook bittere armoede onder de schippers die niet konden uitvaren. Allemaal vastgelegd in foto's of archieven. Maar wat we missen zijn de verhalen, herinneringen en spullen van Nieuwegeiners bij die strenge winters. Een voorbeeld: Sjaak Slokkers, kapper in het brugwachtershuisje van Vreeswijk, heeft nog een foto met ijsbrekers op de Lek: 'De voorste boot is van mijn vader,

de Rembrandt. Hij had er twee. De Rembrandt en de Tollens. De andere drie waren van De Rode Ster. Het moet in de vijftiger jaren geweest zijn, want daarna waren die stoomboten er niet meer. Zelf was ik toen nog te klein, maar ik kan me we nog wel de winter van '63 herinneren. Toen lagen de schippers hier ook vastgevroren en lag alles stil.' Museum Warsenhoeck – onderdeel van de Historische Kring Nieuwegein - is blij met je verhalen, foto's of spullen bij zulke strenge winters. Neem contact op via exposities@museumwarsenhoeck.nl Hieronder alvast twee interviews om in de stemming te komen. Tot ziens!

IJskoud: wollen sokken aan!

interview met Cees van Dijk door Annie van Rees

Tja, vroeger was een andere tijd: nu woont Cees van Dijk aan wal. Maar hij ziet vanuit zijn raam wel de Lek en alle schepen die daarop voorbij varen. En ook ijsbrekers, maar die hoeven hier niet veel te doen want hier komen zoveel schepen langs, dat houden ze wel open.

Vroeger woonde Cees met zijn familie in Vreeswijk. In een huis met een kachel, gezellig bij elkaar. Douchen ging toen ook nog niet zo vaak: "je moest in de teil". Zijn vader had een schip, hij baggerde zand; hijzelf werkte voor een baas. Cees geeft aan dat het voordeel hiervan was dat hij ieder weekend thuis was; en of hij tussen de weekenden in thuis was, was afhankelijk van de plek waar ze werkten. Zo waren ze bijvoorbeeld in Terneuzen. Hij mag daar nog graag kijken: "maar wat is er veel veranderd!" "De boten zijn ook veel groter geworden; ik had er een van 100 ton; nu zijn schepen soms wel 5000 ton."

Cees vertelt dat de winters koud waren. "Dan kroop je met z'n allen om die ene kachel in huis en dan hoopte je dat je in

de zomer genoeg had verdiend om de winter goed door te komen." Sommige schippers kregen wel ondersteuning van de gemeente, maar de meesten, ook zij, hoopten dat ze in de zomer genoeg voedsel hadden ingemaakt. Dat bewaarden ze in de kelder, want ijskasten waren er toen niet. Hij herinnert zich nog goed de grote doos met aardappels en grote Keulse potten met bonen. "Dat is veel makkelijker nu, maar toen was er veel saamhorigheid. Dat was fijn! Brood kocht je dan op de lat. Er waren toen wel elf bakkers in het dorp; nu niet meer, nu ga je snel langs de supermarkt. Dat is wel minder lekker, maar ach: goed te doen en lekker makkelijk. De tank of parlevinker bracht altijd water, maar dat was in de winter vaak bevroren. En vlees was er toen weinig, daarvoor moest je in de zomer komen; dan

kreeg je het maandag van moeder mee in een pannetje met vet erop. De winters waren moeilijk, heel moeilijk; dan hoopte je maar dat je 's zomers genoeg verdiende, dan kon je het terugbetalen. En hopelijk had je dan bij de kolenboer al voor kolen gespaard. En verder was er gewoon dagenlang niks te doen."

Cees vertelt ook dat ze wel bij de burens langs gingen die ook niks te doen hadden. "Vaak ging je samen sjoelen of kaarten. Je kon ook samen onder een deken naar de radio luisteren; of later de t.v. – dat was wat!"

Hij vertelt: "Lekker naar buiten, nadat je je goed had ingepakt natuurlijk, was ook goed. Als de kleintjes naar school waren, gingen hij en zijn vrienden vast de baantjes op het ijs schoon vegen, wel tot

de Vaartse Rijn en Handelskade aan toe hoor! Dan was meteen de tijd om.” “Moeder maakte broeder, met krenten erin, in de juspan: dat vonden we lekker

hoor. Maar ja, je was toen ook niks gewend... Tussendoor breide ze warme sokken en dikke truien.” Verder vertelt Cees

dat ze spullen haalden in Utrecht of op het dorp.

Ook ijs hoort erbij

interview met Jan van Ieperen door Annie van Rees

Vandaag ga ik langs bij Jan van Ieperen. Hij heeft net corona gehad, maar hij gaat goed door, hoor. Hij vertelt veel en graag. Net zoals hij altijd veel leest en met trots zijn boekenkast laat zien.

Jan is geboren en getogen in Vreeswijk (Wiersedijk en later Prins Hendriklaan). Zijn ouders waren schippers, afkomstig uit Vreeswijk en Groningen. Zij kregen elf kinderen van wie er negen bleven leven. Jan werd geboren in het huis waar zijn vader ook was geboren. Hij ging daar bij zijn opa en oma in de kost, toen hij naar school ging. Met Vreeswijk als thuisbasis voeren ze overal naar toe. Ook Jan ging varen, nadat hij bij zijn vader had gevaren. Zo voer hij zelf later weer ‘s een keer naar Antwerpen, waar hij zijn vrouw leerde kennen: die vond het geweldig op het water en werkte hard. Jan: “zonder haar had ik het niet gered!”

Nu heeft Jan een mooie leeftijd en woont aan wal, met uitzicht op de sluis. In zijn woonkamer hangen en staan de foto's van de schepen die zijn familie had. Pfft, die schepen worden ook steeds groter. Hij kon destijds zijn schip nog helemaal zelf met zijn vrouw bestieren. Hij had een groot schip voor toen, 100 ton – nu zijn ze wel 5000 ton! Mooi hoor, hij heeft ze vanochtend nog op YouTube bekeken: “ik heb de hele ochtend gevaren” zegt hij met een tevreden grijns.

Trots is Jan ook op al zijn boeken, die indertijd ook mee gingen aan boord. Die boeken laat hij ook graag aan anderen zien en dan vertelt hij erover. Zoals hij ook vaak bij Museum Vreeswijk de be-

zoekers uitlegde hoe hij vroeger altijd de waterdiepte moest berekenen en hoe erg dat verschilde tussen Amsterdams Peil en dat van Lobith.

Zijn eigen schip, dat was hard werken en je moest veel weten. Maar gelukkig hielp zijn vrouw goed. En samen lukte het ze wel!

Ze gingen van een sleepboot naar een vrachtschip. Dat schip had hij gekocht in Groningen en dat liet hij verbouwen in Vreeswijk. Dat werd goed.

Zijn jongere broer voer bij hem op het schip.

Als ze een weekend thuis kwamen, hoorden ze in de tuin hun zussen al zingen; dan stonden de burens te klappen. In Vreeswijk werd veel gezongen toen; er waren zeker 11 koren! Jan luistert nu ook veel cd's (vooral klassiek) en de t.v. staat aan op een uitvoering van André Rieu.

Hij weet nog goed hoe er twee soorten ijsbrekers waren; een puntige die onder het ijs schoof en zo een die je ervoor bond, maar ja: die hadden ze niet en dat terwijl het ijs toen vaker kruide: er waren toen strenge winters en het schone water bevriest snel. Als je vastlag, had je gewoon even niks te doen. Dat was saai. Maar ja, dat gebeurde. Hij weet nog levendig hoe hij een keer vastlag met zijn vader, die geen ijsbreker gebruikte. Hij weet nog hoe hij toen opeens veel lawaai hoorde en hun mooie marmeren schoorsteen eraf lag (ach ja, dat krijg je als het ijs werkt :-)- dat was gelukkig maar twee nachten, de verhalen van vroeger die hij hoorde van zijn vader en zijn oom waren wel anders: vroeger had je nog echte winters waarin dat schone water snel dichtvroor. Dat gaf de nodige ellende. Hij heeft zelf als jongen ook veel geschaatst op het veld achter de Handelskade. Ach ja, nu heb je geen winters meer: je hebt geen last, maar het was ook wel mooi.

Huis De Tolgaarder te Vreeswijk (1)

De bewoners en met name de familie Hardenbol

Jaap Boersema

De Tolgaarder staat op de plek van het voormalige Tolhuis aan de Dorpsstraat. De Dorpsstraat was onderdeel van de hoofdroute van het zuiden (Parijs) naar het noorden (Amsterdam). Daar kwamen heel wat draagkrachtigen in hun koetsen voorbij!

Herbergier en Logementhouder H.J. Sparenburg kocht in 1886 het oude tolhuis om het af te breken; hij liet ter plaatse in 1887 deze villa bouwen. Ook meester Hardenbol woonde hier.

Een van de oudste foto's van het pand en het Post- en Telegraafkantoor. De postkoets houdt halt om een postzak af te leveren. (archief Jaap Boersema)

Op de tweede foto het hek dat ooit aan de oprijlaan van Huize De Wiers stond. (foto: Jaap Boersema)

Foto 3: 3 juli 1902: het huis versierd voor het bruidspaar Van den Berg van Saparoea-de Greef. Op 19 juni 1902 trouwt burgemeester jhr. Robertus Marius van den Berg van Saparoea met Ma-

ria de Greef. Op 3 juli komen zij terug van hun huwelijksreis. Ter gelegenheid daarvan vermeldde de plaatselijke pers: "Des middags zullen er volksspelen voor jongens en meisjes worden gehouden om verschillende prijzen en daarna is er een optocht voor versierde fietsen en ringsteken met fietsen om geldprijzen. Alles zal opgeluisterd worden door stafmuziek van de Veldartillerie te Utrecht." (collectie Ben Remie)

Onderstaande afbeeldingen tonen het huis De Tolgaarder op verschillende momenten. Het heeft al veel meegemaakt! Aan het eind van deel 2 van deze artikelen staan reacties van oud-Vreeswijkers, toen ze het huis op Facebook zagen: er kwamen veel herinneringen boven. De laatste foto is recent gemaakt door de auteur en geeft de huidige situatie weer, dus met teruggekeerde deur.

Meester Hardenbol

Piet Hardenbol, geboren in 1897, kwam uit Ouder-Amstel en was opgeleid tot onderwijzer. Hij werd op 7 juni 1916 te Ouderkerk aan den IJssel aangenomen. In 1917 ging hij in dienst. Uit een van de door hem verzonden ansichtkaarten valt af te lezen dat hij op 12 april 1917 in Kaatsheuvel belandt. Daar zitten dan zo'n 180 man. Met zes man zitten ze op een nette zolder bij een barbier... "dus gratis scheren", schrijft hij aan zijn ouders. Als korporaal bij het 7^e Regiment Infanterie, 3e Bataljon, 1ste Compagnie I Ve Divisie Veldleger wordt Hardenbol overgeplaatst naar Weert. Wanneer hij 1919 de dienst verlaat, is hij eerste luitenant der Infanterie. Hij is daarna nog 15 jaar reserve officier.

14 maart 1918 Ingekwartierd in Weert. Piet schrijft: "Overal café's wel honderd. 't Is hier erg ongezellig. Gelukkig ga ik gauw op grenswacht. Daar is 't beter dan hier." (Hardenbol-collectie)

Prins Hendrik School in Vreeswijk

Na zijn diensttijd werkte Piet Hardenbol van 1919 tot 1922 als onderwijzer bij het doorgangshuis te Hoenderloo. Op 1 augustus 1922 werd hij tot onderwijzer te Vreeswijk benoemd. Tijdens de bezetting werd het internaat gevorderd door de Duitsers en is meester Hardenbol onderwijzer in Tull en 't Waal. Meester Hardenbol had het maar druk als onderwijzer. Er waren toen drie schooltijden; en daarnaast gaf hij op woensdagmiddag nautische vakken en op zaterdag gymnastiek.

Klassenfoto uit zijn beginjaren: meester Hardenbol staat naast de heer Hazelaar; rechts zit de legendarische zuster Seine. (Archief Jaap Boersema)

Meester Hardenbol is ruim 36 jaar onderwijzer geweest.

Ook in Vreeswijk was hij een zeer gezien persoon. Veel schippers dragen hem nog steeds een warm hart toe. Op zijn begrafenis was er dan ook veel belangstelling. De schippers kwamen overal vandaan om hun geliefde meester de laatste eer te bewijzen.

In de ontstane vacature werd meester Gert Jan ter Stege benoemd als onderwijzer aan de Prins Hendrikschool.

Fotocollectie

Meester Hardenbol zal vast wel eens zijn leerlingen gezegd hebben: "Stuur me nog eens een kaartje, zodat ik kan zien waar jullie met je ouders helemaal heen gaan."

Het resultaat: zo'n 200 ansichtkaarten uit binnen- en buitenland. De oudsten daarvan zijn al in 1929 verzonden door de familie Hazenberg, die met hun Gazelle tot de zeevarenden behoorden.

Deze ging in Lenitz bij Swinemünde aan de Oostzee op de post in 1935. (Hardenbol-collectie)

Meester Gert Jan ter Stege vroeg ook om foto's; maar dan wel van het schip van de ouders. In een schriftje met 50 velletjes zijn ze ingeplakt en dat leverde toch een kleine 90 foto's van schepen op. Soms nog met een foto van de leerling ernaast. Deze collectie ging naar Vereniging De Binnenvaart.

De auteur van dit artikel...

Op 1 januari 1978 begon mijn werk aan het Prins Hendrik Internaat. Zelf gaf ik geen les. Een van mijn taken werd de coördinatie van de studiebegeleiding van de pakweg 90 leerlingen die het Voortgezet Onderwijs bezochten. Een van de studiebegeleiders, die er al werkte, was Jaap de Wit. Jaap was leraar aan de Prins Bernard Mavo, die door zo'n 40 schipperskinderen bezocht werd. Daarnaast onderhield ik contact met zo'n 13 scholen uit Nieuwegein en omgeving.

Al vanaf de opening in 1915 bood het internaat huisvesting aan kinderen van mijn familieleden uit het Noorden. De laatsten zaten niet alleen op de binnenvaart, maar ook veel op de kustvaart. Op de doorgaande route vanuit België naar Oostzeehavens lag Vreeswijk mooi centraal. Hier bevonden zich ook de postadressen bij diverse winkeliers. Naast de bakkerszaak van Rina Copier haar vader, aan de Koninginnenlaan bevond zich zelfs de Groninger winkel. Eigenaar was in die tijd de heer Fossen.

Nu te zien: expositie 'Vreeswijk in het Rampjaar 1672'

in Museum Warsenhoek

Dit jaar is het 350 jaar geleden dat de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden van alle kanten wordt aangevallen door Engeland, Frankrijk en twee Duitse bisdommen. Met recht een rampjaar. In deze Hollandse Oorlog trekt het Franse leger via Lobith, zonder al te veel tegenstand, op naar het rijke westen van de Republiek. De weerstand nabij de IJssellinie is minimaal en een week later valt de vestingstad Naarden al. Als de Fransen de stad Utrecht zonder moeite in handen krijgen beginnen de onderhandelingen met de Republiek. De strijd met Engeland vindt op zee plaats. De oorlog duurt in totaal zeventien maanden en heeft (blijvende) schadelijke gevolgen voor de economie van de Republiek.

Er wordt – terecht – veel aandacht geschonken aan het Rampjaar. Zo is dit onderdeel van de Canon van Nederland: <https://www.canonvannederland.nl/nl/utrecht/onderwijs/canon/rampjaar>. En is de website <https://rampjaarherdenking.nl/> met daaraan gekoppeld <https://rampjaar1672.info/> en <https://hoofdkwartier1672.nl/> in het leven geroepen. Eerder

kwam al het boek *Rampjaar 1672* van Luc Panhuysen uit. Het Utrechts Archief besteedt hier ook uitgebreid aandacht aan in de vorm van een website en podcasts, zie hiervoor <https://hetutrechtsarchief.nl/verhalen/532-rampjaar-1672-1673>.

Het verhaal over het Rampjaar is voor de meeste mensen in grote lijnen bekend. Het verhaal over de gebeurtenissen wat dichterbij huis en de relatie met de Oude Hollandse Waterlinie wellicht al wat minder. Hoe vergaat het Vreeswijk, waar de Fransen zich verschansen om de sluizen te beheersen die van strategisch belang zijn. Wist u bijvoorbeeld dat de Fransen ook inundaties uitvoerden en wel vanaf Vreeswijks grondgebied? En dat Vreeswijk in de oorlogshandelingen grotendeels verwoest werd?

Vanaf 12 oktober 2022 is in Museum Warsenhoek de expositie *Vreeswijk in het Rampjaar 1672* te zien. Aan de hand van animaties, kaarten, prenten en verhalen van ooggetuigen wordt het verhaal verteld van de gebeurtenissen in het Rampjaar. Komt dat zien!

Werkgroep Cultuurhistorie

(Bijna) verdwenen erfgoed: Nieuwegeinse bruggen, deel 2: Vreeswijk

Bart Jan Damstra

In de rubriek ‘(Bijna) verdwenen erfgoed’ is dit het tweede en afsluitende deel over bruggen, nu over (verdwenen) Vreeswijkse bruggen. Zoals al vermeld in deel 1 is de actuele aanleiding de sloop en daarmee het verdwijnen van de prominent aanwezige Lekbrug in 2021. In de loop van de tijd werden vooral bruggen vervangen. Daarnaast verdwenen diverse bruggetjes bij boerderijen die afgebroken werden en in de parken en lanen rond Huis de Wiers.

Afb 1. Huis de Wiers in 1667 gezien over de Wierselaan richting het westen, olieverfschilderij van Dirk Dalens II (1659-1688). Links op de voorgrond een eenvoudige plankenbrug in de Wierselaan (particulier bezit)

Rond Huis de Wiers en Wierselaan

In 1654 werd in opdracht van Willem Ploos van Amstel het Huis de Wiers gebouwd in het uiterste noorden van de Dijkveldse polder, ten noorden van de dorpskom. Deze stond schuin tegenover de oorspronkelijk middeleeuwse omgrachte hofstede de Oude of Kleine Wiers, die Willem Ploos van Amstel waarschijnlijk al in bezit had of kort na die tijd heeft verkregen. Ter plaatse van de huidige Wierselaan of in de directe omgeving zal al een pad of weg hebben gelegen naar die omgeving (zie afb. 4). Aan het begin van de Wierselaan nabij de aansluiting met de Rijnlaan stond tot 1962 de 17^e eeuwse Hekwachterswoning (1878: ‘het huis aan het hek’). Deze stond nabij het zogenaamde ‘t

Ysere hek (verkoopakte Huis de Wiers, 1797) waar zich een bruggetje bevond. Van dit bruggetje zijn helaas geen afbeeldingen bekend. In de loop van de tijd breiden de eigenaren van Huis de Wiers hun grondbezit sterk uit rond het Huis en ontstaat er een groot landgoed. In de 18^e eeuw laten de toenmalige eigenaren (familie Van Westreenen) huis en tuinen verfraaien. Tegenover het huis direct ten oosten van de Wierselaan worden parkbossen aangelegd: het Voorbos of Overbos, het Slingerbos of Wiersebos en het Sterrenbos. Ten zuiden van het Huis worden lanen aangelegd met in de vakken tuinen en boomgaarden. Van een van de boogbruggetjes in de Wierselaan is een sluitsteen uit 1790 bewaard gebleven en is een foto bekend (afb. 2).

Afb 2. Bruggetje op dezelfde plaats als op afb. 2 in de Wierselaan, maar nu in de 18e eeuwse stenen verschijningsvorm, nabij de hellinghaven van de scheepswerf Van Zutphen. Foto richting het oosten (uitsnede), datering onbekend (foto particuliere collectie)

Bruggen over de Oude Sluis

Het eerste sluizencomplex uit 1373, op de plaats van de huidige benedenkolk, bestond uit één sluiskolk met houten beschoeiing. De beide sluizen die zich bevonden op de plek van de huidige Grote of Molenbrug en Kleine brug (Kippenbrug), bestonden uit houten spuitoren waarin de schotdeuren konden worden opgehaald. Na 1460 zijn er de eerste aanwijzingen dat de sluiskolk in steen uitgevoerd was of zou gaan worden. De spuitoren zullen toen ook vervangen zijn door stenen exemplaren, die zichtbaar zijn op 16^e en 17^e eeuwse kaarten en gravures. Naast deze spuitoren lagen vaste brugverbindingen. Op de afbeeldingen 3 t/m 6 is de situatie met de vaste brugverbindingen rond de Oude Sluis zichtbaar.

In de jaren 1562-1565 wordt een tweede sluiskolk aangelegd, ter plaatse van de huidige bovenkolk.

Een tweede grote verandering in het dorpsbeeld vind plaats rond 1654; dan worden de beide spuitoren met schotdeuren en vaste bruggen vervangen door puntdeuren en ophaalbruggen

Afb 3. Uitsnede van 'Die Vaert' op een enigszins schematische kaart uit 1524, het noorden is links. Er zijn twee vaste bruggen te zien ter plaatse van de latere Grote en Kleine brug. De beide spuitoren ontbreken. (Staatsarchief Wenen)

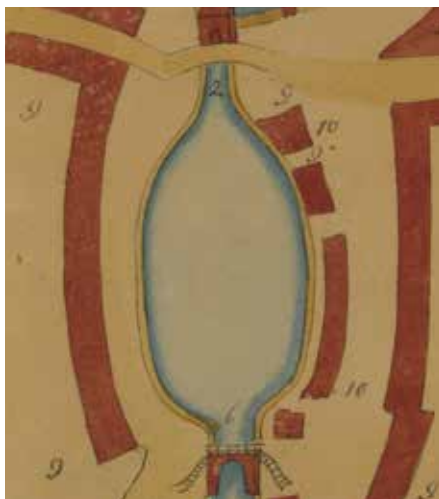

Afb 4. Uitsnede kaart van Jacob van Deventer ca.1560. Ter plaatse van de latere Grote en Kleine brug lagen naast de twee spuitoren twee vaste bruggen. Langs de kerk zijn de tracés van een weg en een pad in noordelijke richting naar de omgeving van De Oude Wiers te zien.

(in feite een valbrug, maar met contragewicht), zodat de schepen de sluizen met staande mast kunnen passeren. Een afbeelding uit 1751 (afb. 7) laat de Kleine brug merkwaardig genoeg zien als een vaste brug, of ontbreekt de brug hier juist? In de 18^e eeuwse geschreven bronnen wordt ook gesproken over een 'valbrug' ter plaatse van de Kleine brug, maar afgaande op de afbeeldingen lijkt dit een onjuiste benaming en betreft het wel degelijk een ophaalbrug. Eind 18^e eeuw bevinden zich zowel ter plaatse van de huidige Grote brug als bij de Kleine brug een enkele ophaalbrug. Beide bruggen zouden later vervangen worden door een dubbele ophaalbrug.

Afb 5. Uitsnede van een gravure van de oorlogshandelingen in 1585, waarbij de Vaartse Rijn als geïmproviseerde verdedigingslinie fungeerde. Deze gravure geeft de situatie slechts schematisch weer, zo is maar één sluiskolk te zien. Achter de spuitoren ter plaatse van de latere Grote brug is een vaste brugverbinding zichtbaar.

Afb 6. 'De Vaert gefortificeert A[o] 1588', aftekening 1826 door architect C. Kram. Het noorden is onder. Opvallend is de bebouwing tussen de benedenkolk en de Dorpsstraat, die daar tot 1655 aanwezig was. Dit stuk Dorpsstraat wordt in de 17^e eeuw vanwege de bebouwing aan beide zijden van de straat dan ook als 'Dubbele straat' aangeduid. (HUA Topografische Atlas collectie Muller, inv 2128)

De huidige stalen Grote of Molenbrug dateert van 1879 (zie afb. 10). Het sluizencomplex zelf ondergaat in de periode 1821-1824 een complete metamorfose. Het sluizencomplex is begin 19^e eeuw in zeer slechte staat en wordt vervangen door een nieuw slui-

Afb 7. Uitsnede van een tekening uit 1751, gezien naar het zuiden vanaf de Dorpsstraat, met zicht op de Kleine brug (dan blijkbaar een vaste brug) en op de achtergrond de Grote brug (een enkele ophaalbrug).

zencomplex, ter plaatse van het oude. De oude sluiskolken waren meer ovaal van vorm en groter dan de nieuwe sluiskolken, die in een strakke rechthoekige vorm worden uitgevoerd.

Volmolensgat en Rijkshulpschutsluis

Bij de vernieuwing van de Oude Sluis is afdammen en droogpomp van de bouwput noodzakelijk, daarmee zou de scheepvaart volledig belemmerd worden op deze zeer belangrijke schakel voor de scheepvaart. Er wordt dan ook besloten om een bestaand spuikanaaltje aan de oostzijde achter de bebouwing van de Oude Sluis te verbreden en uit te bouwen tot Rijkshulpschutsluis, die in 1817 gereed is. Dit kanaaltje bestaat al in de 16e eeuw en is waarschijnlijk nog ouder. Het gebied rond de aansluiting van dit kanaaltje op de Lek en Lekdijk werd het Volmolensgat genoemd, naar de volmolen die hier kortstondig in gebruik was in de 17e eeuw, die via een duiker in de dijk aansloot op de Lek. Om de beide dijktracés met elkaar te verbinden komt hier een brugverbinding. Hoogst waarschijnlijk is dit altijd een vaste 'platte' brug geweest, zoals ook zichtbaar is op afb. 11. Met het afdammen van de Rijkshulpschutsluis of Spuisluis in de jaren '70 verdwijnt deze brugverbinding.

Wilhelminabrug of Lage brug

Na de aanleg van het Merwedekanaal en de bouw van de Koninginnensluis (ingebruikname in 1892) ontstond langs de Handelskade een nieuwe dorpskern. Deze nieuwe dorpskern wordt met de

Afb 8. Tweetal (later ingekleurde) gravures van Willem Writs, 1746-1786. Boven: zicht op de Grote brug tussen Molenstraat en Gildenburg (nu Raadhuisplein en Lekstraat genaamd), naar het noorden. Onder: zicht op de Kleine brug, naar het zuiden (vergelijk met afb. 7). De vaste brug is blijkbaar na 1751 vervangen door een enkele ophaalbrug.

Afb 9. Zicht op de houten enkele ophaalbrug ter plaatse van de huidige Grote of Molenbrug in 1754, gezien naar het westen (collectie HKN)

Afb 10. Ansichtkaart met daarop de uit 1879 daterende Grote of Molenbrug rond 1920, gezien naar het westen (collectie auteur)

Afb 11. Uitsnede van een ansichtkaart uit de jaren 1920 met zicht op de sluis en de brug, gezien naar het zuiden. Links aan de Lek de Rijkspijlschaal die hier tot in de jaren 1950 heeft gestaan, in de volksmond 'de Peperbus' genoemd (collectie auteur)

Afb 12. Ansichtkaart van de Wilhelminabrug of Lage Brug, gezien naar het oosten. Jaren '50 (collectie auteur)

oude dorpskern rond de Oude Sluis verbonden door de Koninginnenlaan. De Wilhelminabrug (Lage brug) vormde de verbinding met de Handelskade. Deze brug was identiek aan de zuidelijk daarvan gelegen Emmabrug of Hoge brug. Vanwege de toename en verzwarende van het wegverkeer voldeed de dubbele ophaalbrug niet meer en werd deze in 1960 vervangen door de huidige enkele ophaalbrug. Overigens staan de beide bruggen in Vreeswijk uitsluitend bekend als Hoge en Lage brug.

Een schipbrug in de Lek

Voor het verkeer over land is de Lek eeuwenlang alleen over te steken met een veerpont. De Vreeswijkse schippers waren vanaf 1588 georganiseerd in het zogenaamde Pinnemakersgilde (ook wel roei- of caeghschuitenveer, of Kleine veer) en mochten in principe alleen personen overzetten naar Vianen. De Viaanse schippers van de Kleine pont verzorgden de overtocht naar Vreeswijk. De Grote pont (eveneens Viaans)

verzorgde het overzetten van goederen. In 1840 verandert de situatie als de eerste permanente schipbrug in gebruik wordt genomen. Het principe van zo'n brug is dat een wegdek is gelegen op scheepjes, waarvan het middendeel (de uitdrijfvlakken) kan worden weggevoerd voor het laten passeren van de scheepvaart. In 1813 werd een tijdelijke schipbrug aangelegd en in 1825 volgt na koninklijk besluit een onderzoek naar de haalbaarheid voor dergelijke bruggen. Vervolgens wordt een schipbrug aangelegd van ca 300 meter lang. Deze ligt aan de Vreeswijkse zijde in het verlengde van de Veerweg, op de plek waar nu het pontje van de Vrevia aanmeert. De schipbrug wordt op 1 april 1840 in gebruik genomen. In 1888 zijn alle houten scheepjes vervangen door stalen exemplaren en in 1896 worden de uitdrijfvlakken voorzien van mechanische aandrijving. De schipbrug blijft bijna 100 jaar in gebruik, tot 1936 als de Lekbrug in gebruik wordt genomen. Van 1945 tot 1948 is tijdelijk een schipbrug in gebruik, een baileybrug

van Engels materiaal, totdat de gebombardeerde Lekbrug is herbouwd en in gebruik wordt genomen.

Twee verdwenen Lekbruggen

Van 1936 tot 2021 is een Lekbrug met kenmerkende bogen prominent aanwezig in het dorpsbeeld. In 1927 verschijnt het 'Rijkswegenplan 1927', dat onder meer voorziet in de bouw van twaalf nieuwe bruggen, waaronder een brug bij Vianen. Bij de vastlegging van het tracé wordt rekening gehouden met het historische karakter van Vianen. Defensie dwingt af dat de nieuwe weg en brug ten westen van Vreeswijk wordt aangelegd en niet ten oosten van de Beatrixsluis; dit is van strategisch belang vanwege de sluizen en een inundatiekom van de waterlinie. De Genie, een specialistisch onderdeel van de krijgsmacht, dwingt af dat er in het betonnen wegdek een zwak punt wordt aangebracht voor defensieve doeleinden. In de pijlers worden kazematten aangebracht. Verder is het symme-

Afb 13. Ansichtkaart van de schipbrug tussen Vianen en Vreeswijk. Er passeert zojuist een zeilschip (collectie auteur)

Afb 14. De eerste Lekbrug in aanbouw, gezien naar het noordoosten, jaren 30. Rechtsboven de schipbrug en Vreeswijk (collectie Rijkswaterstaat)

trisch ontwerp kenmerkend voor de boogbrug, met een overspanning van 160 meter; op dat moment de op één na grootste overspanning van een brug in Nederland. De beide bogen lopen vanuit een esthetisch oogpunt naar boven toe breder uit, van 2,80 meter naar 3,85 meter. Dit is blijkbaar bijzonder en ongebruikelijk in de bruggenbouw. Tijdens de bouw blijft in het midden een doorgang van 60 meter breed beschikbaar voor de scheepvaart. Er wordt gewerkt met een verrijdbare torenkraan en een (verf)wagen onder de brug. De stalen constructie is geheel geklonken en 16 meter breed. In mei 1936 wordt de brug in gebruik genomen. Het doorgaande wegverkeer rijdt vanaf dat moment om en niet meer door Vreeswijk heen.

De Lekbrug, in Vreeswijk 'Viaanse brug' genoemd, wordt in mei 1940 door de Duitsers gebombardeerd. Brisantbommen op de zuidelijke oprit zorgen voor vijf doden. De Duitse bezetters versterken de brug en omgeving met betonwerken en antitankgeschut en in 1944 bereiden ze zich erop voor om de

Afb 15. Ansichtkaart waarop uitzicht over Vreeswijk, gezien naar het zuidwesten, rond 1950. De Lekbrug is prominent aanwezig in het dorpsbeeld (collectie auteur)

brug onklaar te kunnen maken. En in januari 1945 worden meerdere geallieerde aanvallen uitgevoerd op de brug, waarbij de zuidelijke oprit wordt beschadigd en barakken worden vernietigd. Bij de derde aanval, op 5 januari, worden met een vernuftig aanvalsplan zware bommen op de brug geworpen waarbij de zuidelijke pijler en de westelijke boog geraakt worden. De brug is hiermee vernietigd. Direct daarna worden maatregelen genomen om de vaarweg weer vrij te maken en wordt een pont uit Wageningen ingezet voor het overzetten van wegverkeer.

De herbouw start in 1947, waarbij diverse uitvoerders gecontracteerd worden, waaronder Werkspoor. De bogen zijn eind 1948 gereed waarna een tijdelijke eenbaans brugdek wordt geplaatst. De nieuwe brug wordt in 1949 in gebruik genomen.

In de loop van de jaren blijkt de Lekbrug steeds meer een knelpunt te zijn voor het wegverkeer. Een van de onderzochte varianten was om de oude brug op te knappen en nog 40 jaar te gebruiken. Ondanks pogingen de brug te behouden wordt deze in 2004 buiten gebruik gesteld. De sloop en ontmanteling van de brug in 2020-2021 wordt onder grote belangstelling gevolgd en vastgelegd. Een eerste poging om de brug te heffen op 7 november 2021 mislukt omdat een kabel brak. Een nieuwe poging op 21 november 2021 slaagt wel; de brug verdwijnt definitief uit het beeld. De brug wordt op een ponton afgevoerd naar de Voorhaven van de Beatrixsluis, hetgeen bijzondere foto's oplevert. Vervolgens wordt de

Afb 16. De Lekbrug en aanbruggen worden ontmanteld, gezien naar het zuidoosten, oktober 2021 (foto auteur)

brug in delen afgevoerd naar de omgeving Rotterdam.

De twee naastgelegen Jan Blankenbruggen werden in 1999 en 2004 in gebruik genomen.

Brug over de Schalkwijkse wetering bij het Lekkanaal

Met de aanleg van het Lekkanaal in de jaren '30, als verbinding tussen de Beatrixsluis en het Amsterdam-Rijnkanaal, wordt de Schalkwijkse wetering doorsneden. De oostelijke kade van dit nieuwe kanaal is tevens de achterkade van het inundatiegebied en 'stoplijn' van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Ten behoeve van de waterinlaat van de inundaties en voor het schutten van scheepjes wordt een schutsluisje aangelegd in de wetering, die aansluiting geeft op het Lekkanaal. Over het sluisje wordt een stalen vaste brug aangelegd. Vanwege de verbreding van het Lekkanaal wordt het sluisje in 2017 naar het oosten verplaatst. De brug verdween.

Afb 17. Brug over het sluisje in de Schalkwijkse wetering langs het Lekkanaal, 2013 (foto auteur)

Activiteiten 2022

Historische Kring Nieuwegein

Kunst-expositie "Kunst zonder grenzen" in Museum Warsenhoeck Verlengd t/m 6 november 2022

De exposanten zijn Joanna Ciechanowska, Mauga Houba-Hausherr en Aleksandra Govers-Zielinska. Ze zijn alledrie geboren en getogen in Polen. In de loop der jaren hebben zij, door verschillende omstandigheden, hun land verlaten. Joanna heeft zich in Londen (GB) gevestigd, Mauga in Krefeld, (Duitsland) en Aleksandra in Nieuwegein (Nederland). Alledrie zijn zeer actief in de kunst. Ze werken hard en exposeren in verschillende landen. Kortom, ze zijn internationaal georiënteerd. Doordat ze alledrie regelmatig in hun geboorteland verblijven en exposeren, kwamen ze in contact met elkaar. Dat resulteert nu in een gezamenlijke expositie in Nieuwegein. Volgend jaar gaat de expositie naar Londen.

Expositie "Schoolplaten uit Museum Vreeswijk".

Woensdag 12 oktober (feestelijke opening 15.00 uur)
t/m 4 december in Museum Warsenhoeck.

Expositie "Rampjaar 1672 in Vreeswijk".

Vanaf woensdag 12 oktober (feestelijke opening 15.00 uur) in Museum Warsenhoeck.

Dit jaar is het 350 jaar geleden dat de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden van alle kanten wordt aangevallen door Engeland, Frankrijk en twee Duitse bisdommen. Met recht een rampjaar. In deze Hollandse Oorlog trekt het Franse leger via Lobith, zonder al te veel tegenstand, op naar het rijke westen van de Republiek. De weerstand nabij de IJssellinie is minimaal en een week later valt de vestingstad Naarden

al. Als de Fransen de stad Utrecht zonder moeite in handen krijgen beginnen de onderhandelingen met de Republiek. De strijd met Engeland vindt op zee plaats. De oorlog duurt in totaal zeventien maanden en heeft (blijvende) schadelijke gevolgen voor de economie van de Republiek. Het verhaal over het Rampjaar is voor de meeste mensen in grote lijnen bekend. Het verhaal over de gebeurtenissen wat dichterbij huis en de relatie met de Oude Hollandse Waterlinie wellicht al wat minder. Hoe vergaat het Vreeswijk, waar de Fransen zich verschansen om de sluizen te beheersen die van strategisch belang zijn. Wist u bijvoorbeeld dat de Fransen ook inundaties uitvoerden en wel vanaf Vreeswijks grondgebied? En dat Vreeswijk in de oorlogshandelingen grotendeels verwoest werd?

Lezing "Het rampjaar en de impact daarvan op Nieuwegein (Vreeswijk)" door Leen Ouweneel.

Donderdag 27 oktober, 20.00 – 22.00 uur in de
Bibliotheek De tweede verdieping in het Stadhuis.

Kunst-expositie Rinus Schrauwen.

Zondag 13 november (feestelijke opening 15.00 uur) t/m 29 januari
2023 in Museum Warsenhoeck.

Expositie "IJS op de Lek"

Vanaf zondag 18 december (feestelijke opening 15.00 uur) t/m 16 april 2023 in Museum Warsenhoeck

De expositie IJS op de Lek wordt geopend met een inleiding over winterse weersomstandigheden van vroeger en nu. Klimaatverandering is immers een belangrijk thema in deze tijd en jonge mensen zullen het niet meer meemaken dat de Lek helemaal dichtgevroren is. En ook niet dat mensen met een auto van Vianen naar Vreeswijk reden en daarvoor een kaartje bij de veerdienst moesten kopen. De Vreeswijkse schippers hadden in zulke winters grote problemen als de Lek en de Vaartse Rijn met meer dan een meter ijs dichtgevroren waren, net als het dijktoezicht. Kruiend ijs is immers problematisch voor veilige dijken. Tegelijk is een dergelijke winter een bron voor ijspret, voor schaatswedstrijden, getuige de winterlandschappen uit vroeger eeuwen.

Voor actuele informatie over alle activiteiten van de HKN kijk op www.museumwarsenhoeck.nl.

Museumwerf Vreeswijk

Schipperscafé in het Theehuys.

Op vrijdagen 28 oktober, 25 november en 30 december (onder voorbehoud) van 15 tot 18 uur in de Museumwerf.

Expositie 900 jaar Waterbeheersing.

Vanaf november in de Museumwerf.

Dit jaar is het 900 jaar geleden dat, in de strijd tegen wateroverlast, de Rijn bij Wijk bij Duurstede werd afgedamd. Deze ingreep in 1122 had later grote gevolgen voor het kleine plaatsje Vriezenwijk (het latere Vreeswijk) zo'n 20 kilometer stroomafwaarts aan de Lek. Doordat Utrecht en later Amsterdam voor de handel en industrie een doorgaande verbinding met de Rijn nodig hadden naar onder andere het Keulse achterland, leidde de afdamming uiteindelijk tot het graven van de Vaartse Rijn door Jutphaas naar Vreeswijk. Het door Vreeswijk geleide scheepvaartverkeer bracht het oude schippersdorp geen windeieren. Veel bedrijven waaronder Museumwerf Vreeswijk danken hieraan hun bestaan.

De afdamming had niet alleen gevolgen voor de omliggende dorpen en steden. Ook op landschappelijk gebied veranderde veel, om niet te zwijgen van de waterhuishouding. Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden richtte samen met Het Utrechts Archief (HUA) in dit kader de tentoonstelling getiteld Water! Vriend of vijand? in. Tot eind oktober is deze in zijn geheel te zien bij het HUA (Hamburgerstraat, Utrecht). Vanaf november staat een belangrijk deel hiervan opgesteld bij Museumwerf Vreeswijk. Kijk ook op <https://www.900jaarwaterbeheer.nl/> voor diverse activiteiten.

Kaarsjesvaart

Maandag 12 t/m vrijdag 16 dec. van 17 tot 22 uur in de Museumwerf.

Kaarslicht in Vreeswijk

Woensdag 14 dec. van 17 tot 20 uur

Kijk voor actuele informatie op www.museumwerf.nl.